

TURSKASODAN TYRSKYISSÄ

**Puolustusliitto Nato Islannin ja Britannian välisissä
kalastuskiistoissa vuosina 1971–1976**

**Elina Knuutti
Yleisen historian pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Huhtikuu 2008**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department HISTORIAN JA ETNOLOGIAN LAITOS
Tekijä – Author Knuutti, <u>Elina</u> Johanna	
Työn nimi – Title TURSKASODAN TYRSKYISSÄ - Puolustusliitto Nato Islannin ja Britannian välisissä kalastuskiistoissa 1971–1976	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Huhtikuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 113 + liitteet (4)
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Islannin ja Britannian väliset kalastuskiistat alkoivat, kun Islanti laajensi yksisuuntaisesti kalastusalueitaan ensin 50 merimailiin vuonna 1972 ja sitten 200 merimailiin vuonna 1975. Erimielisyyksiä kalastusalueista pyrittiin selvittämään YK:n merioikeuskonferensseissa, mutta kansainvälinen merioikeuslaki oli puutteellinen ja sen kehittäminen hidasta. Taloudelliset kiistat muuttuivat ulko- ja turvallisuuspoliittisiksi konflikteiksi, kun Britannia ryhtyi vastustamaan Islannin laajennusta kuninkaallisen laivastonsa fregateilla. Turskasodat olivat erikoinen selkkaus kylmän sodan tilanteessa, koska Islanti ja Britannia olivat molemmat Naton jäsenmaita.</p> <p>Tutkielmassa käsitellään kalastuskiistoja vuosina 1971–1976 Nato-näkökulmasta ulko- ja turvallisuuspoliittisena kysymyksenä. Tarkastelussa on Naton asema kalastuskiistoissa: Miten puolustusliitto suhtautui jäsenmaidensa väliseen konfliktiin ja miten turskasodat vaikuttivat liittoumaan. Tutkimuksessa käytetään alkuperäislähteenä Britannian ulko- ja puolustusministeriöiden sekä pääministerin asiakirjoja.</p> <p>Naton kannalta merkittäviä seikkoja turskasodissa Islannin tilanteessa olivat muun muassa vasemmiston vahvistuminen, Keflavíkin tukikohdan vastustaminen, Islannin uhkaukset erota puolustusliitosta ja Neuvostoliiton aiheuttama vaara Pohjois-Atlantilla. Islanti katkaisi diplomaattiset suhteet Britanniaan, mikä oli ennen kuulumatonta Naton näkökulmasta. Britannian kohdalla puolustusliiton ja etenkin Yhdysvaltojen tuli ottaa huomioon, että Britannia oli Yhdysvaltain tärkein liittolainen. Kuitenkin Britannian toimintaa arvosteltiin Natossa, sillä Britannia oli käyttänyt Naton kalustoa kansallisten intressiensä hyväksi liittolaistaan vastaan. Nato pyrki pitämään matalaa profiilia kalastuskiistoissa, jotta ne eivät vahingoittaisi liittoumaa. Kuitenkin Nato painosti kulissien takana kiistakumppaneita sopimaan. Kalastuskiistojen neuvotteluissa Naton välittäjä oli tärkeässä osassa, mutta turskasotien päättymiseen vaikutti myös kansainvälisen merioikeuslain muotoutuminen.</p>	
Asiasanat – Keywords Islanti, Britannia, Nato, kalastuskiistat, turskasota, kylmä sota, kansainväliset suhteet, kansainvälinen merioikeus	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos/ historia	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuskysymys ja alkuperäislähteet.....	1
1.2 Näkökulmia turskasotien tutkimukseen.....	6
2. TURSKASOTA – MONITAHOINEN KONFLIKTI.....	12
2.1 Kalastus Islannin vesillä.....	12
2.2 Kalastuskiistat kansainvälisessä merioikeuslaissa.....	15
2.3 Islannista Naton vastahakoinen jäsen.....	20
2.4 Britannia – Yhdysvaltain tärkein liittolainen.....	25
3. 50 MERIMAILIN KALASTUSALUE AJAA LIITTOLAISET TÖRMÄYSKURSSILLE VUOSINA 1972–1973.....	30
3.1 Islannin vasemmistolainen hallitus laajentaa kalastusalueita.....	30
3.2 Salakalastajia vai merten valloittajia?.....	34
4. KALASTUSKIISTASTA ULKO- JA TURVALLISUUSPOLIITTINEN KYSYMYKSIÄ.....	39
4.1 Turskasota uhkana Keflavíkin tukikohdalle.....	39
4.2 Naton painostus kulissien takana.....	49
5. KANSALLINEN VAI KANSAINVÄLINEN KIISTA?.....	54
5.1 Taloudelliset tekijät turskasodassa.....	54
5.2 Ratkaisua haetaan Caracasin merioikeuskonferenssista.....	59
5.3 Britannia vie kiistan kansainväliseen tuomioistuimeen.....	63
6. 200 MERIMAILIN ALUELAAJENNUS SYTYTTÄÄ UUDEN TURSKASODAN VUOSINA 1975–1976.....	69
6.1 Poliittista peliä kalastusalueilla.....	69
6.2 Kiistakumppanien kovemmat otteet.....	73
7. KALASTUSKIISTAT KOETTELEVAT NATO-SUHTEITA.....	78
7.1 Britannian laivasto - Islannin Nato-vastaisuuden aiheuttaja?.....	78
7.2 Liittolaisten diplomaattisten suhteiden katkeaminen.....	86
7.3 Välittäjien avulla ratkaisuun.....	90
8. NATO TURSKASODAN TYRSKYISSÄ.....	101
LÄHTEET.....	108
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuskysymys ja alkuperäislähteet

Turskasodat¹ on kansainvälinen termi, joka tarkoittaa kalastusalueajajennuksien takia Islannin ja Britannian välillä syntyneitä konflikteja 1950-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Islannin ja Britannian väliset kalastuskiistat pohjautuivat taloudelliseen kilpailuun ja kansainvälisen merioikeuden muutokseen, mutta ne kärjistyivät väkivaltaisiksi turskasodiksi, joilla oli ulkopoliittista painoarvoa. Islanti oli kalastuksesta riippuvainen valtio, joka suhtautui kalastuskiistoihin jyrkän poliittisesti ja jääräpäisesti. Se pyrki turvaamaan maansa hyvinvoinnin laajentamalla kalastusalueitaan, minkä vuoksi se teki neljä suurta muutosta kalastusalueisiinsa. Britannia ei hyväksynyt Islannin aluemuutoksia ja protestoi Islantia vastaan poliittisilla ja sotilaallisilla keinoilla. Sen seurauksena Islanti ja Britannia kävivät neljä kalastuskiistaa, joilla kullakin oli omat erityispiirteensä: Ensimmäinen konflikti käytiin vuosina 1952–1956, jolloin Islanti teki 4 merimailin laajennuksen, ja Britannia julisti Islannin kauppasaartoon. 12-merimailin kiista ajoittuu vuosiin 1958–1961, jolloin kiistasta tuli ensimmäistä kertaa sotilaallinen. Vakavimmat kalastuskonfliktit olivat vuosina 1972–1973 ja 1975–1976, jolloin Islanti laajensi valtamerialueitaan ensin 50 merimailiin ja sitten 200 merimailiin. Brittien laivasto romutti islantilaisia rannikkovartioston veneitä ja sen seurauksena Islanti katkaisi maiden diplomaattiset suhteet.²

Tässä tutkielmassa käsittelen kalastuskiistoja ajalla 1971–1976. Tutkimuksessani käytän termiä kalastuskiistat, kun tarkastelen Islannin ja Britannian erimielisyyksiä kalastusta, kalataloutta ja kalastusalueita koskevissa asioissa. Kalastuskiistat ovat siis laajempi termi kuin turskasodat ja tämä näkyy myös tutkimukseni rajaamisessa. Vaikka varsinaiset turskasodat ajoittuivat vuosille 1972–1973 ja 1975–1976, voidaan kalastuskiistan määrittää alkaneen jo vuonna 1971. Silloin Islannin uusi, vasemmistosiiven hallitus ilmoitti laajentavansa kalastusalueitaan 50 merimailiin, mitä Britannia ei hyväksynyt. Kalastuskiistojen luonteeseen kuuluivat poliittiset neuvottelut maiden välillä, joten ajoitukseni tutkimuksessani perustuu tähän. Turskasodat on kansainvälisessä tutkimuksessa vakiintunut termi, jonka esitteli brittiläinen lehtimies Islannin ja Britannian välisessä 12 merimailin muutosta koskevassa konfliktissa. Kalastuskiista muuttui turskasodaksi, kun Britannia lähetti Kuninkaallisen

---

¹ Cod war (engl.)

² Thór 1995, s. 10–12. Ks. liite 1.

laivaston aluksia Islannin uudelle kalastusalueelle.³ Turskasota ei ollut avoin sotatila, mutta siihen liittyi väkivaltaisia konflikteja Pohjois-Atlantilla. Turskasota-termin syntymiseen vaikutti myös se, että turska oli tärkein kalalaji, jonka pyytämistä kiistat syntyivät. Islantilaiset halusivat suojella turskaa; Britit halusivat jatkaa hyvän ruokakalan pyytämistä.

”- - Islanti on Naton jäsenmaa ja Keflavíkin tukikohta on liittouman käytettävissä. On varottava, ettei toisen Nato-maan aggressiivinen toiminta Islantia vastaan tee tyhjäksi näitä tavoitteita. Tämä johtaisi siihen, että liittolaisemme helposti yhdistäisivät vastuun Britannian toimista johtuvaksi.”⁴

Tämä Britannian ulkoministerin James Callaghanin kommentti kuvastaa, miten syväksi ulko- ja turvallisuuspoliittiseksi kiistaksi turskasodat muodostuivat vuosina 1971–1976. Islanti ja Britannia olivat molemmat sotilaallisen Pohjois-Atlantin puolustusliiton (NATO) jäsenmaita, ja kalastuskiistat mutkistivat liittouman toimintaa. Liittolaiset ajautuivat aseellisiin konflikteihin Pohjois-Atlantilla ja katkaisivat diplomaattiset suhteensa, mikä oli ennen kuulumatonta Natossa. Turskasodasta kimpaantunut Islanti uhkasi jopa puolustusliitosta eroamisella. Naton päällimmäisenä tavoitteena oli edistää vapautta sekä rauhallisia ja ystävällisiä suhteita Pohjois-Atlantilla jäsenmaiden välisen yhteistyön avulla. Puolustusliitto perustettiin vuonna 1949 luomaan turvaa kasvavaa Neuvostoliiton uhkaa vastaan, ja se vahvisti Pohjois-Amerikan ja Euroopan maiden välistä yhteyttä. Naton perustajamaita olivat Yhdysvallat, Britannia, Kanada, Ranska, Tanska, Norja, Islanti ja Benelux-maat, jotka keskinäisellä sopimuksellaan sitoutuivat puolustamaan maiden yhteisiä arvoja eli demokratiaa, ihmisoikeuksia ja laillisuutta Yhdistyneiden kansakuntien perustuskirjan mukaisesti.⁵

Ristiriita puolustusliiton tavoitteiden ja liittolaisten väkivaltaisten konfliktien välillä osoittaa tarpeen, että englantilais-islantilaisia turskasotia tulee tutkia ulko- ja turvallisuuspoliittisesta näkökulmasta, jossa korostetaan Naton osuutta. Tutkielmassani keskityn tarkastelemaan juuri Naton asemaa kalastuskiistoissa ja selvitän Britannian hallituksen asiakirjojen perusteella, miten Nato suhtautui jäsenmaidensa väliseen turskasotaan, ja miten kiista vaikutti puolustusliittoon. Pyrkikö Nato selvittämään Islannin ja Britannian välisiä kalastuskiistoja ja

---

³ Thór 1995, s. 147–149, 153–157, 176, 182.

⁴ PREM 16/827, MO 12/3/1, Callaghan Wilsonille 31.3.1976.

⁵ North Atlantic Treaty Organization. Internet-sivut, viitattu 3.4.2008. Ks. myös Dockrill 1991, s. 138.

mitkä olivat sen mahdolliset keinot? Kumman liittolaisen puolelle Natossa asetuttiin ja miten tätä perusteltiin? Tutkin myös Britannian hallituksen asiakirjojen pohjalta, mikä oli puolustusliiton rooli turskasotien ratkaisemisessa. On mielenkiintoista tarkastella, miten paljon liitto antoi liikkumatilaa jäsenilleen ja miten tiiviisti se tahtoi puuttua jäsenmaidensa asioihin. Tässä tullaan kysymykseen, missä menee raja jäsenmaiden omilla asioilla ja puolustusliiton asioilla. Turskasodissa erityisen tilanteen aiheutti konfliktien ajoittuminen 1970-luvulle, jolloin Neuvostoliiton uhka kylmän sodan tilanteessa oli Naton kannalta tärkein kysymys Euroopassa.

Tutkimuksessani perehdyn myös Islannin ja Britannian välisiin kalastuskiistoihin taloudellisesta ja kansainvälisen merioikeuslain näkökulmasta. Miten englantilais-islantilaisia kalastuskiistoja käsiteltiin kansainvälisessä merioikeudessa? Miten turskasodat vaikuttivat kansainvälisen merioikeuslain kehittymiseen? Aikaisemman tutkimuksen pohjalta voidaan olettaa, että taloudelliset ja oikeudelliset seikat olivat perustavia tekijöitä, miksi kiistoihin ylipäättään ajaututtiin. Näiden tekijöiden tarkastelu on hyödyllistä myös selvittäessä, mitkä seikat olivat tärkeitä kalastuskiistojen ratkaisemisessa. Talouden ja kansainvälisen merioikeuden tutkimisella pyrin asettamaan sisä- ja ulkopoliittiset tekijät oikeisiin mittasuhteisiin. Siksi keskittyessä Nato-kysymykseen on tarpeellista käsitellä turskasotia laajemmassa kontekstissa.

Tutkielmani on kvalitatiivista tutkimusta, jossa pyrin selvittämään turskasotia ulko- ja turvallisuuspoliittisena ilmiönä. Tutkimusmetodinani korostuu alkuperäislähteiden kriittinen analyysi, jolla arvioin lähteiden monikerroksellisuutta sekä nostan esille tärkeiksi katsomiani teemoja ja motiiveja. Pyrin kuitenkin laajentamaan poliittisen historian tutkimuksen menetelmiä tuomalla teoreettista näkökulmaa ilmiön tarkasteluun. Näin ollen tutkimukseni on saanut vaikutteita turvallisuuspolitiikan tutkimuksesta kansainvälisten suhteiden tutkimuskentällä. Poliittisen historian tutkimuksessa korostuu paljolti valtio tärkeimpänä subjektina. Tutkielmassani voidaan määrittää Islanti ja Britannia valtiollisina toimijoina, mutta otan huomioon valtioiden sisällä toiminnallisuuden ja vaikuttamisen eri tasot, jotka antavat mahdollisuuden ilmiön syvemmmälle ymmärtämiselle. Käsitelen poliittista johtotasoa, jolla on asemansa vuoksi mahdollisuus vaikuttaa, sekä muita poliittisia voimaryhmittymiä, joilla on muita vaikuttamisen kanavia. Lisäksi on otettava huomioon kansalaistaso poliittisessa liikehdinnässä. Kokonaiskuvan ymmärtämisen ja analyysin takia tuon tutkimuskirjallisuudesta teoreettisia näkökulmia ilmiön tarkasteluun. Siten arvioin

turskasodissa valtioiden välisiä suhteita, kansainvälistä järjestelmää sekä valtioiden puolustus- ja sisäpolitiikkaa.⁶

Tutkimuksessa käyttämäni tärkeimmät alkuperäislähteet ovat Britannian ulkoministeriön (FCO), puolustusministeriön (DEFE) sekä pääministerin ja valtioneuvoston kanslian (PREM) asiakirjoja. Alkuperäislähteeni ovat Britannian kansallisarkistossa (NA), ja ne voidaan todeta luotettaviksi. Ulkoministeriön asiakirjat pitävät sisällään pääasiallisesti ulkoministeriön muistiinpanoja käydyistä neuvotteluista sekä ulkoministeriön ja suurlähetystöjen viestintää. Ulkoministeriön lähettämät sähköiset suurlähettiläille viestittivät Britannian hallituksen näkemyksiä turskasotaan, jotka hallitus toivoi esimerkiksi Reykjavikin suurlähettilään vievän Islannin hallitukselle. Suurlähettiläät puolestaan kuvasivat asemamaassaan poliittista ilmapiiriä koskien turskasotia. Käyttämäni asiakirjat koskevat juuri englantilais-islantilaisia kalastuskiistoja ja Britannian Islanti-suhteita. Puolustusministeriön asiakirjoissa arvioidaan Islannin merkitystä Britannian ja Naton turvallisuuspolitiikalle. Raportit oli laatinut Britannian puolustusvoimien pääesikunta, jonka esitys edusti primääristä, sotilaallista asiantuntijuutta, mitä hallitus otti vastaan. Valtioneuvoston kanslian asiakirjat koskevat pääministerin toimintaa. Pääministerillä oli johtava asema turskasotien poliittisissa neuvotteluissa, niinpä pääministerin toiminta ja yhteydenpito ulkoministeriön ja suurlähetystöjen kanssa painottuvat tutkimuksessani käyttämässä alkuperäislähteissä. Pääministerin viestintä oli ulkoministeriön tapaan vastavuoroista tilanteista ja näkemyksistä tiedottamista. Lisäksi hän antoi komentoja laivastolle, joiden mukaan laivaston tuli toimia turskasodissa.

Asiakirjoihin on pääsääntöisesti merkitty tarkkaan päiväykset, vastaanottaja ja lähettäjä.⁷ Nämä seikat auttavat lähteiden kriittisessä arvioinnissa. Lähdekritiikissä on otettava huomioon, että suurin osa käyttämistäni sähköisistä ja asiakirjoista ovat Britannian edustajien laatimia, jolloin Britannian näkemys korostuu. Sähköisissä ja raporteissa käy mainiosti ilme suoraan tai tulkitsemalla brittien asenne kalastuskiistan etenemiseen ja kiistaan kytkeytyneiden osapuolien suhteisiin. Viestinnässä käytetty kieli on asiatekstiä, mikä johtuu paljolti virallisesta tehtävästä, mitä käyttämäni lähteet toteuttivat valtion virallisina asiakirjoina. Kuitenkin kirjoittajien sanavalinnat tuovat ilmi heidän näkemyksensä asiasta. Teksteistä on mahdollista etsiä myös henkilökohtaisia mielipiteitä vertailemalla samaan

---

⁶ Mylly 1989, s. 41–43, 61.

⁷ Kaikissa lähteissä ei ole asiakirjanumeroa.

aikaan eri kirjoittajien näkemyksiä asioista. Lähteitä on tarkasteltava erityisen kriittisesti selvittäessä Islannin ja Naton näkemyksiä kiistaan, sillä esimerkiksi Islannin poliittisesta ilmapiiriä kuvaavassa tekstissä saattaa olla liioittelua tai vähättelyä sen mukaisesti, mikä Britannian edustajan oma oletamus oli. Sinänsä ulko- ja puolustusministeriön viestintään osallistuneita henkilöitä voidaan pitää luotettavana tietolähteinä, koska he olivat mukana neuvotteluissa ja seurasivat poliittisen ilmapiirin kehittymistä läheltä maissa, jotka olivat osallisena kiistassa. Alkuperäislähteissäni painottuu Britannian näkökulma kalastuskiistaan, mutta tämä kompensoituu tutkimuskirjallisuuden avulla, joka painottaa enemmän islantilaista näkökulmaa. Käyttämäni ulko- ja puolustusministeriön sekä valtioneuvoston kanslian asiakirjat tuovat uutta tarkempaa tietoa turskasotien tutkimukseen, sillä ne ovat olleet salaisia 2000-luvun alkupuolelle saakka. Niinpä perinteisessä turskasotien tutkimuksessa ei ole voitu hyödyntää näitä lähteitä.

Olen käyttänyt alkuperäislähteenä myös Åke Sparringin raporttia *Island, Europa och Nato* vuodelta 1972, joka on Ruotsin kansainvälisten suhteiden instituutin tuottama. Tässä lähteessä käsitellään tukikohdan, Naton ja turskasotien yhteyttä ulkomaisesta perspektiivistä. Tutkimukseni kannalta on mielenkiintoista tutkia ulkopuolisen katsojan aikalaisraporttia tapahtumista. Se antaa hyvän kuvan siitä, miten turskasodan nähtiin vaikuttavan Nato-suhteisiin kansainvälisesti. On kuitenkin otettava huomioon, että myös ruotsalaisilla oli intressejä Islannin ja Naton välirikoon, sillä Ruotsi osallistui aktiivisesti pohjoismaiseen yhteistyöhön. Lisäksi Natolla oli merkitystä pohjoisen voimatasapainon säilymisen kannalta, ja vaikutti siten Ruotsin turvallisuuteen, vaikka Ruotsi ei Natoon kuulunutkaan. Ruotsi oli kuitenkin tarpeeksi lähellä Islantia ja turskasodan tapahtumia, että sieltä pystyttiin seuraamaan hyvin todellista tilannetta. Näin ollen Sparringin raportti täydentää hyvin turskasodan tutkimuksessa tarvitsemiani alkuperäislähteitä.

Kansainvälisen merioikeuslain osuutta kalastuskiistoissa käsitelen kansainvälisten, oikeustieteellisten aikakausjulkaisujen avulla. Alkuperäislähteitteni artikkelit ovat amerikkalaisesta julkaisusta nimeltään *American Journal of International Law (AJIL)*. Se on oikeustieteellinen aikakausjulkaisu, joka pitää sisällään artikkeleita, toimituksen kannanottoja ja akateemisten tutkijoiden kommentteja ajankohtaisiin tapahtumiin. Julkaisua on toimitettu vuodesta 1907 lähtien oikeustieteeseen keskittynyt yhdistys *American Society of International*

Law (ASIL).⁸ Lisäksi olen käyttänyt artikkeleita julkaisusta *International & Comparative Law Quarterly* (ICLQ), jota julkaisee Oxfordin yliopistopaino. ICQL julkaisee myös akateemisia artikkeleita, jotka keskittyvät vertailevaan lakiin sekä julkiseen ja yksityiseen kansainväliseen lakiin. Sen erityisalaa ovat ihmisoikeudet ja Euroopan laki.⁹ Tarkoitukseni ei ole tutkia artikkelin kirjoittajan tai aikakausjulkaisun toimituksen mielipidettä turskasodista ja kansainvälisen lain kehittämisestä. Sen sijaan käytän aikakausjulkaisun artikkeleita kertovana lähteenä. Artikkelit kertovat suoraan esimerkiksi, mitä kansainvälinen tuomioistuin päätti turskasodista ja miten se perusteli näkemystään. Tarkastelen artikkeleiden perusteella, mitä tapahtui ja mitkä asiat olivat tärkeitä Yhdistyneissä kansakunnissa (YK) ja kansainvälisessä tuomioistuimessa, kun ne käsittelivät kalastusrajoja. Artikkelit ovat valittu sen mukaan, että ne antavat tapahtumakohtaista informaatiota kansainvälisen lain kehittämisestä.

1.2 Näkökulmia turskasotien tutkimukseen

Tutkimukseni lähtökohtien asettelulle antaa perusteet Guðmundur J. Guðmundssonin artikkeli ”The Cod War and the Cold War”. Guðmundsson tutkii turskasotia asettaen ne kylmän sodan viitekehykseen, mikä esittää selittävän mallin turskasotien etenemisestä ja ratkaisusta. Vaikka kiistan alkuperä oli taloudellinen, se kytkettiin Islannissa turvallisuuspoliittisiin kysymyksiin kuten Yhdysvaltain tukikohtaan Keflavíkissa¹⁰. Kylmän sodan voimatasapainoa ja supervaltojen suhteita ei voinut olla ottamatta huomioon Nato-maiden välisessä kiistassa. Guðmundssonin tutkimuksessa painottuu geopolitiikan merkitys kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa, ja myös omassa tutkielmassani geopolitiittinen tarkastelu antaa tärkeän näkökulman turskasotiin. Etenkin Islannin strateginen sijainti nousi kiistaa ohjaavaksi tekijäksi. Toisaalta Guðmundssonin artikkelissa tutkimusta on tehty islantilaisista lähtökohdista, mikä on havaittavissa islantilaisten osuuden ja aktiivisuuden painottamisena. Tutkimuksessa johtopäätöksenä on muun muassa, että Islanti onnistui hyödyntämään kylmän sodan tilannetta omien tavoitteidensa täyttämiseen. Kylmän sodan yhteys turskasotiin on siis selvästi todistettavissa Guðmundssonin mukaan. Kuitenkin Naton toimintaa ja asemaa Guðmundsson ei selvitä tarkasti, vaikka välittäjänä Naton rooli on huomattava. Tämä asettaa turskasotien tutkimuksessa tarpeen perehtyä syvällisemmin Naton asemaan, suhtautumiseen ja vaikutukseen turskasodissa.

---

⁸ The American Society of International Law. Internet-sivut, viitattu 3.4.2008.

⁹ Oxford Journals. *International & Comparative Law Quarterly*. Internet-sivut, viitattu 3.4.2008.

¹⁰ Naton tukikohta on sijoitettu Islannissa Keflavíkiin. Keflavík sijaitsee noin 50 km maan pääkaupungista Reykjavíkista.

Perinteinen turskasotien tutkimus on islantilaista ja painottaa kalataloudellisia seikkoja kiistan aiheuttavina syinä. Tämä voidaan selittää kalatalouden asemalla, joka on edelleen Islannin kansantaloudessa määräävin. Lisäksi islantilaisten voitokkuus turskasodissa tekee aiheesta suositun. Turskasotien voitto paljon vahvempaa Britanniaa vastaan teki islantilaisista merimiehistä sankareita, mikä todisti islantilaisten merenkäytintaitoja. Tutkimusaiheen suosio johtuu mahdollisesti myös siitä, ettei Islanti ole käynyt suurempia sotia itsenäisyytensä aikana. Turskasodat olivat siis kovimmat taistelut sitten viikinkiaikojen, kuten islantilaiset usein toteavat. Perinteistä, islantilaista turskasotien tutkimusta tuleekin tarkastella kriittisesti, sillä siitä on usein havaittavissa nationalistinen sävy. Turskasotien tutkimukselle on kuitenkin arvokasta pohjaa luonut Hannes Jónsson teoksellaan *Friends in Conflict. The Anglo-Icelandic Cod Wars and the Law of the Sea*. Jónsson paneutuu kansainvälisen lain kehittymiseen turskasotien yhteydessä ja selvittää kalastuskiistojen taloudellisia kysymyksiä. Tutkimuksessa on lähtökohtana sisä- ja talouspoliittiset seikat, joten turskasotaa ei varsinaisesti pyritä tarkastelemaan osana maailmanpoliittista tilannetta. Jónsson antaa hyvän selvityksen Islannin sisäpolitiikasta kalastuskiistojen aikaan, ja vahvistaa käsitystä Islannin sisäpolitiikan ja kalateollisuuden yhteydestä. Näkökulma on kuitenkin hyvin Islanti-myönteinen, minkä vuoksi Jónssonin tutkimuksen perusteella lukija asettuu helposti Islannin puolella turskasodissa. Hannes Jónssonin tekstistä havaittava islantilaismielisyys selittyy sillä, että hän toimi 50 merimailin kiistan aikaan Islannin tiedotusministerinä ja oli mukana Islannin ja Britannian välisissä neuvotteluissa¹¹.

Toinen turskasotien tutkimuksen perusteoksia on Jón Th. Thórin *British Trawlers and Iceland 1919–1976*, joka on saanut paljon vaikutteita Jónssonin tutkimuksesta. Se on kattava yleisteos turskasodista, jossa Thór esittelee tarkasti kalastuskiistoihin liittyvät kalataloudelliset seikat. Hän antaa yksityiskohtaista tietoa turskasotien etenemisestä ja kertoo tarkasti islantilaisten perustelut kalastusalueiden laajennuksiin. Thórin teos sopii hyvin islantilaiseen tutkimuskenttään, jossa painotetaan kalataloutta ja turskasotien osapuolien epätasaväkistä voimasuhdetta. Tutkimuksessa korostetaan siis Britannian laivaston ylivoimaa, mutta omassa tutkimuksessani johdan kysymystä pidemmälle ja pohdin, miksi Britannia panosti niin suurella voimalla turskasotiin. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa onkin perusteltua tarkastella konflikteja monikerroksisina, sillä maiden taloudelliset, sisä- ja ulkopoliittiset

---

¹¹ Jónsson 1982, s. 149–151.

intressit kietoutuvat paljolti yhteen ja vaikuttavat toisiinsa. Turskasodasta voidaan poimia kansainväliselle politiikalle tyypillisiä piirteitä, tasapainottelua ja kysymysten poliittisen merkitysten arviointia. Hiukan erilaista islantilaista tutkimusta edustaa Guðni Thorlacius Jóhannesson väitöskirjassaan *Sympathy and Self-Interest. Norway and the Anglo-Icelandic Cod Wars*. Jóhannesson käsittelee turskasotia norjalaisesta näkökulmasta, eli miten Norja suhtautui ja mikä oli sen asema kalastuskiistoissa. Norja on turskasotien kannalta mielenkiintoinen maa, sillä Norja jakaa Islannin kanssa samoja piirteitä. Norjalle kalatalous oli tärkeä elinkeino, vaikkei se ollutkaan siitä yhtä riippuvainen kuin Islanti. Lisäksi myös Norja kuului Natoon ja sijaitsi strategisesti merkittävällä paikalla kylmän sodan tilanteessa. Norjan asema korostui kiistan välittäjämaana, ja siksi Jóhannessonin tutkimus tuo kalastuskiistojen tutkimukseen Nato-näkökulmasta mielenkiintoisen vivahteen.

Jotta voitaisiin selvittää Naton asemaa turskasodissa, on perehdyttävä Islannin turvallisuuspolitiikan järjestämiseen. Elfar Loftsson syventyy Islannin Nato-suhteisiin teoksessaan *Island i Nato - Partierna och försvarsvärgan*. Koska Islannissa ei ollut omia puolustusjoukkoja, perustui Islannin puolustus Natoon ja Yhdysvaltain ylläpitämään tukikohtaan Keflvíkissa. Kuitenkin Islannin turvallisuuspolitiikassa yleisiksi teemoiksi nousi Islannin vastahakoisuus osallistua maailmanpolitiikkaan, mitä Loftssonin teoksessa myös käsitellään hyvin. Loftsson korostaa islantilaista nationalismia, mikä vaikutti Islannin poliittisessa päätöksenteossa. Pienellä maalla oli vahva kansallinen identiteetti, mitä mahdollisesti vahvisti se, ettei Islanti ollut joutunut sotimaan esimerkiksi toisessa maailmansodassa. Näitä teemoja tarkastelen myös omassa tutkimuksessani, sillä niistä voidaan rakentaa selittävä malli islantilaisten suhtautumiselle puolustusliittoon turskasodissa. On mahdollista, että Islanti pyrki ottamaan kylmän sodan tilanteesta kaiken hyödyn turskasodissa, koska se oli tahtomattaan joutunut mukaan kylmän sodan politiikkaan.

Amerikkalaista tutkimusta Islannin turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta on tehnyt Michael T. Corgan teoksessaan *Iceland and Its Alliances. Security for a Small State*. Hänen tutkimuksensa on yhteiskuntatieteellinen ja etsii tyypipiirteitä islantilaiselle politiikan teolle toisen maailmansodan jälkeisistä tapahtumista. Islannin kansainväliset suhteet painottuvat Corganin teoksessa Yhdysvaltoihin ja Britanniaan, mitkä olivatkin Naton kannalta tärkeimmät liittolaiset. Kylmän sodan bipolaarisessa tilanteessa ei kuitenkaan pidä unohtaa suhteita Neuvostoliittoon, joita pyrin selvittämään omassa tutkielmassani. Lisäksi suhteet muihin Pohjoismaihin olivat Islannin linjan kannalta vaikuttava tekijä. Corgan painottaa islantilaisia

tyyppiirteitä, joita olivat muun muassa pienen valtion halu eristäytyä omalle saarelleen ja suojella puhdasta islantilaista identiteettiä ja kulttuuria. Tutkimuksessa Corgan korostaa tukikohdan merkitystä islantilaisten puolustuksessa. Keflavíkin tukikohta oli jatkuvan poliittisen keskustelun aihe, eikä se jää turskasodissakaan huomiotta. Keflavíkin tukikohdan merkitys korostuu myös oman tutkielmani teemoissa, sillä se oli Islannin turvallisuuspolitiikan kulmakivi. Corganin tutkimus keskittyy pääosin turskasotia myöhempään aikaan, joten tukikohtapolitiikan käsittelylle turskasodissa jää tilaa tutkimuskentällä. Tukikohdan merkitystä ei pidä aliarvioida, sillä se oli avain Islannin suhteissa Yhdysvaltoihin ja Natoon.

Tutkielmassani perustuksia luo Islannin ja Britannian politiikan arvioiminen, mutta koska tavoitteena on tutkia Naton asemaa kiistassa, on myös tutkittava tätä organisaatiota tarkemmin. Keskeytyn Naton ulottuvuuteen juuri Islannissa ja Britanniassa, mutta myös organisaation päätöksenteko ja toimintakyky kokonaisuudessaan on otettava huomioon. Natoon organisaationa tarkastellaan Arne Olav Brundtlandin yhteiskuntatieteellisessä artikkelissa “Old Nato”, jossa 1970-luvun organisaatio rakenne Natossa nähtiin Yhdysvaltain johtamaksi. Tämä johtui supervaltojen dominoinnista kylmän sodan bipolaarisessa maailmassa, jolloin Naton tehtävä oli pääasiallisesti palvella kommunismin vastaisia tavoitteita. Tämä vahvistaa kylmän sodan ja Nato-aspektin liittämistä turskasotiin, sillä kahden Nato-maan keskinäinen kiista voidaan olettaa olleen puolustusliiton kannalta kiusallinen. Tutkimuskirjallisuudessa Yhdysvaltain rooli korostuu tarkastellessa sekä Islannin että Britannian ulkopoliittikkaa, minkä vuoksi amerikkalaisten mielipiteitä on tutkittava tarkasti myös turskasodissa. Toisaalta uhkakuvan tunteminen on myös tärkeää, minkä vuoksi on selvitettävä myös Neuvostoliiton roolia kalastuskiistoissa ja Pohjois-Atlantin turvallisuuspolitiikassa. Näin voidaan asettaa Nato tutkimukseni kannalta oikeaan kontekstiin.

Myös Britannian ulko- ja turvallisuuspolitiikan tarkastelu 1970-luvulla asettaa Naton perustavaan rooliin. Britannian ja Yhdysvaltain suhde painottuu useissa Britannian ulkopoliitiikan tutkimuksissa kuten Sean Greenwoodin teoksessa *Britain and the Cold War 1945–1991*. Greenwood esittää kriittisesti Britannian olleen kakkosmaan roolissa liittoumassa, jossa Yhdysvallat dominoi taloudellisella ja sotilaallisella ylivoimallaan. Muita tärkeitä suuntaviivoja olivat Britannian imperiumin hajoaminen ja Euroopan yhteisöön liittyminen, mutta suhteet Yhdysvaltoihin ja Natoon painottuivat selvästi näitä aiheita enemmän. Toisaalta Kenneth Youngerin artikkeli “Britain in Europe: The Impact on Foreign

Policy” arvioi 1970-luvun liennytyksen antaneen Britannialle enemmän liikkumatilaa. Islannin ja Britannian väliset kalastuskiistat ajoittuvat tähän liennytykskauteen. Niinpä voidaan pohtia, olivatko turskasodat pyristys itsenäisempään politiikkaan omien intressien mukaisesti. Britannian ja Yhdysvaltain yhteistyö ei ollut tasaisessa yhteisymmärryksessä kulkemista, mikä johtui juuri erilaisista näkemyksistä sotilasoperaatioiden tärkeydestä.

Kokonaiskuvaa Britannian poliittisesta elämästä antaa Kenneth Morganin teos *Britain Since 1945. People's Peace*. Puolustusliiton pitäminen ulkopoliitiikan kulmakivenä vaikutti Britannian poliittiseen elämään kokonaisvaltaisesti ja aiheutti muun muassa taloudellisia ongelmia korkeiden puolustuskulujen takia. Puolustuksen järjestämiseen puolestaan keskitytään Michael Dockrillin artikkelissa “The Defence of the Realm: Britain in the Nuclear Age”. Puolustuksen järjestämisen liittäminen sisäpolitiikkaan onkin tärkeä näkökulma tutkimuksessani, sillä turskasotien perusta on näissä asioissa, taloudellisten intressien tavoittelussa sotilaallisin keinoin.

Toisin kuin Islannissa Britanniassa on tehty varsin vähän turskasotiin liittyvää tutkimusta. Tämä antaa viitteitä siitä, että turskasodat eivät olleet Britannian historiassa kovin merkittävä tapaus. Tämä selittyy paljolti sillä, ettei kalataloudella ollut Britannian kansantaloudelle suurta painoarvoa. Esimerkiksi Morganin teoksessa kalataloutta käsitellään paikallisesta näkökulmasta, jossa keskitytään selittämään tiettyjen alueiden riippuvaisuutta ja ongelmia kalateollisuuden huonon tilanteen takia. Turskasodat Morganin tutkimuksessa mainitaan yhdellä lauseella, eikä niitä aseteta kriittisen tarkastelun alle. Turskasotien epäsuosiota tutkimuskohteena voi selittää se, että turskasodat olivat nolo konflikti Britannian kannalta, joka joutui taipumaan pienemmän valtion ehtoihin. Toisaalta Britannialla oli useita kylmän sodan tilanteen kannalta merkittävämpiäkin sotilasoperaatioita kuin turskasodat, joten nämä ovat kiinnittäneet tutkijoiden mielenkiinnon. Kuitenkin Nato-aspektin kautta Britannian ja Islannin väliset turskasodat tuovat mielenkiintoisen näkökulman kylmän sodan tutkimuskentälle. Näin voidaan tutkia Nato-maiden keskinäisten suhteiden hoitamista ja millaisen painoarvon liittouma asetti eri tekijöille.

Kansainvälisen merioikeuslain tutkimus keskittyy pääasiallisesti kahteen tarkasteluperspektiiviin, jotka ovat kilpailun kasvamisesta johtuva ylikalastus sekä kansainvälisen lain kehittäminen. Esimerkiksi Jennifer L. Bailey tutkii artikkelissaan “Hot Fish and (Bargaining) Chips” kalateollisuuden kilpailua kalasta katoavana luonnonvarana.

Nämä seikat aiheuttavat kalastuskiistoja valtioiden välillä, ja näkyivät Islannin ja Britannian välisessä kiistassa kamppailuna turskakannoista. Kiistojen selvittämiseksi ryhdyttiin kehittämään puutteellista kansainvälistä merioikeuslakia, josta tuli vuosikymmeniä kestänyt prosessi. Esimerkiksi Shigeru Oda arvioi kansainvälisen merioikeuden kehittämistä merioikeuskonferensseissa artikkelissaan “Fisheries under the United Nations Convention on the Law of the Sea”. Tutkimukseni kannalta kansainvälisen merioikeusprosessin tarkkailu on hyödyllistä, sillä se antaa vertailupohjan Natolle kiistan ratkaisuun vaikuttavana tekijänä. Toinen oikeudellinen vaikuttaja oli kansainvälinen tuomioistuin, joka myös käsitteli kalastusalueiden laajennuksia. Tätä tutkii R. R. Churchill artikkelissaan “The Fisheries Jurisdiction Cases: The Contribution of the International Court of Justice to the Debate on Coastal States’ Fisheries Rights”. Kiistakumppanit veivät turskasodat käsiteltäviksi YK:n merioikeuskonferensseihin, kansainväliseen tuomioistuimeen ja Natoon päästäkseen ratkaisuun ja saavuttaakseen omat tavoitteensa. Niinpä näiden tekijöiden arviointi ja vertailu tarjoavat mahdollisuuden asettaa kunkin tekijän vaikutus oikeisiin mittasuhteisiin.

Perehdyn tutkielmassani ensin seikkoihin, jotka loivat perusteet englantilais-islantilaiselle kalastuskiistalle ja asettavat konfliktin oikeaan viitekehykseen. Ensimmäiseksi käsittelem kalataloutta kiistan alaisilla vesillä ja yhdistän siihen kansainvälisen merioikeuslain. Toiseksi perehdyn Islannin ja Britannian ulkopoliittikkaan, joka nostaa kylmän sodan tilanteen esille. Islanti ja Britannia kävivät 1970-luvulla kaksi turskasotaa, joten tämä jako näkyy myös käsittelyssäni. Kummassakin konfliktissa oli kuitenkin omat tyyppipiirteensä. Paneudun 50 merimailin kalastuskiistassa Islannin sisäpolitiikassa tapahtuneeseen muutokseen, kun hallitukseen nousi vasemmistosiiven edustajia, ja kiista muuttui sotilaalliseksi konfliktiksi. Sitten tarkastelen kalastuskiistaa ulko- ja turvallisuuspoliittisesta näkökulmasta, jossa Islannin puolustuksen järjestämisellä ja puolustusliitto Natolla oli tärkeä asema. Sen jälkeen arvioin, kalastuskiistojen taloudellisia ja merioikeudellisia seikkoja kiistaan johtavina ja ratkaisevina tekijöinä. Kansainvälisen tuomioistuimen käsittely antaa vertailupohjaa Naton toimimiselle kiistan sovittelijana. Sitten siirryn 200 merimailin kiistaan, joka myös liittyi islantilaiseen, sisäpoliittiseen vaalipeliin. Tutkimukseni kannalta tärkeimpiä osa-alueita on Naton roolin arvioiminen, kun Keflavíkin tukikohta oli asetettu vaakalaudalle ja Nato-maiden diplomaattiset suhteet oli katkaistu. Lopuksi tutkin Naton roolia kiistan välittäjänä, missä Naton asema ja mielipiteet tulevat erityisesti esille.

2. TURSKASOTA – MONITAHOINEN KONFLIKTI

2.1 Kalastus Islannin vesillä

Islanti sijaitsee pohjoisella Atlantilla mannerlaattojen kohtaamispaikassa, jossa ovat kalojen tärkeimmät kutupaikat. Etenkin mannerlaattojen kohtaamispaikasta eteläinen puoli tarjoaa suotuisat elinolosuhteet kaloille, koska siellä ovat oikeanlaiset virtaukset, sopiva meren lämpötila ja suolapitoisuus sekä erinomaiset ravinnonhankintamahdollisuudet. Islantia ympäröivät vedet kuuluvat parhaisiin kalastusvesiin maailmassa, ja alueen yleisimpiä lajeja ovat turska, kolja, seiti, ruijanpallas, punasimppu ja erilaiset kampelalajit. Parhaat kalastusalueet Islannin ympärillä keskittyvät saaren eteläiselle ja läntiselle puolelle. Siten Islannin pohjoisosissa oli paljon vähemmän ulkomaisia troolialuksia kuin etelä- ja länsiosissa. Kala oli islantilaisille tärkein luonnonvara ja siten kalastus oli merkittävin elinkeino ja kansantaloudellinen tuottaja.¹² Koska Islantia ympäröivät vedet kuuluvat maailman tuottavimpiin vesiin, myös britit olivat olleet hyvin kiinnostuneita kalastamisesta kyseisillä vesillä. Brittien vahva kalastusperinne Islannin vesillä perustui maan ylivoimaiseen merikalustoon. Britanniassa kaupallinen kalastusteollisuus oli kehittynyt 1900-luvun alussa, jolloin Britannia oli saanut harjoittaa kalastusta Islannin rannikon läheisyydessä. Tämä antoi briteille historiallisen erityisaseman, ja näitä historiallisia oikeuksia britit käyttivät useasti perustelunaan, miksi he eivät hyväksyneet Islannin kalastusalueiden laajennuksia.¹³

Kalastustekniikan kehittyminen johti kovempaan kilpailuun kalasta. Höyryaluksista luovuttiin 1950- ja 1960-lukujen aikana, ja uudet kalastusalukset toimivat dieselillä ja sähköllä. Tekniikan kehitystä johti Britannia, mutta myös Islanti modernisoi kalastusteollisuuttaan toisen maailman sodan jälkeen. Uudet alukset olivat kooltaan suurempia ja myös tehokkaampia. Uusien koneiden tarjoamalla edellytyksillä oli mahdollista kalastaa nyt karummissa olosuhteissa ja syvemmässä vedessä. Nopeuden kasvu auttoi siihen, että kala saatiin markkinoilla tuoreempaan kuin aikaisemmin. Myös itse kalastusvälineet olivat kehittyneet, jolloin saalis oli paremmin taattu, ja vähemmällä kalustolla saatiin enemmän saalista.¹⁴ Kilpailu ja tekniikan kehittyminen synnyttivät ylikalastamisen ongelman. Kalakantoja tutkineet organisaatiot ilmoittivat, että turskan osuus vähentyi romahdusmaisesti

---

¹² Thór 1995, s. 10, 35–36, 38–40. Ks. liitteet 2–3.

¹³ Hannesson 1996, s. 64–65.

¹⁴ Thór 1995, s. 114–116.

1960-luvun puolivälistä 1970-luvun puoliväliin, minkä jälkeen turskan tilanne saatiin tasoittumaan ja hiukan paranemaan Pohjois-Atlantilla.¹⁵

Kalakantojen ylikalastus ei oikeuttanut yksittäistä valtiota ajamaan muiden kansallisuuksien aluksia pois alueelta. Sen sijaan suojelutoimenpiteet oli neuvoteltava yhteisymmärryksessä kaikkien valtioiden välillä. Kalakantojen suojelussa muita toimivia tapoja olivat esimerkiksi kalastusmäärän rajoittaminen sekä kalastusvälineiden määrittäminen koon ja tehokkuuden perusteella. Lisäksi pyydettävän kalan ikää tarkkailtiin siten, että vain suurimpia eli vanhimpia kaloja sai pyytää.¹⁶ Vuonna 1952 tehty 4 merimailin muutos ei suojellut kalakantoja islantilaisten haluamalla tavalla, mutta 12 merimailin vyöhyke suojeli jo paremmin koljaa ja punakampelaa. Turskaa pidetään Pohjois-Atlantilla tärkeimpänä ruokakalana, ja siksi se oli myös tärkein pyydettävä kalalaji. Islantilaisten kalastusalueen muutos 12 merimailiin ei suojannut turskaa samassa määrin kuin koljaa ja punakampelaa, koska turska asui ja kuti syvemmissä vesissä. Turskakantojen heikentyminen näkyi siten, että saaliiksi jäi yhä nuorempaa ja pienempää kalaa. Vasta vuonna 1972 tehty 50 merimailin laajennus auttoi islantilaisia säilyttämään paremmin turskakannat.¹⁷

Islanti voitiin määrittää kalastuskiistojen ajalla kalan ylijäämävaltioksi, sillä islantilaiset kalastivat enemmän kuin kotimaan markkinoilla oli tarvetta. Ylijäämä käsiteltiin Islannissa ja myytiin ulkomaankaupassa. Kuitenkin Islannin kansantalous oli riippuvainen kalastuksesta, sillä se oli tärkein vientituote ja siten mahdollisti talouden pyörimisen. Kalatuotteet kattoivat noin 93 prosenttiin Islannin kokonaisviennistä vuosina 1951–1955. Sillikantojen romahtamisen takia kalan osuus pieneni 1960-luvun aikana, ja vuosina 1971–1975 se oli noin 75 prosenttia. Britannia puolestaan oli tuolla ajalla valtio, jolla oli puutetta kalasta. Kalalle oli Britanniassa enemmän kysyntää kuin brittikalastajilla oli mahdollisuus tarjota omien lähivesiensä tarjonnan perusteella. Vaikka Britannia oli alijäämäinen valtio kalastuksen suhteen, sillä oli kuitenkin hyvin kehittynyt kalastusteollisuus. Brittikalastajat olivat kehittäneet syvänmerenkalastuksen, jotta pystyisivät vastaamaan kalan kysyntään. Tätä harjoitettiin lähinnä troolikalastuksena kaukaisilla merillä kuten Islannin lähialueilla.

---

¹⁵ Hannesson 1996, s. 71–72.

¹⁶ Heck 1975, s. 712–715.

¹⁷ Thór 1995, s. 123, 125 ja 128. Ks. liite 1.

Britannian kalateollisuus oli riippuvainen syvänmerenkalastamisesta, ja siksi britit olivat sitä tyytyväisempiä mitä pienempinä valtiolliset kalastusalueet pysyivät.¹⁸

Kalastaminen Islannin rannikolla ei ollut tietenkään elinehto brittien kansantalouden kannalta, sillä kalastuksen osuus Britannian bruttokansantuotteesta oli vain noin prosentin luokkaa 1970-luvulla.¹⁹ Tärkeää kalastus oli lähinnä brittien trooliteollisuudelle sekä ihmisille, jotka työskentelivät trooleissa ja satamissa. Kun Islanti laajensi ensimmäisen kerran kalastusalueitaan kolmesta merimailista neljään merimailiin vuonna 1952, suurimmat menetykset aiheutuivat Hullin ja Grimsbyn kalastustyöläisille, jotka olivat erityisen riippuvaisia syvänmeren kalastuksesta Islannin alueella. Protestiksi Hullin ja Grimsbyn satamatyöläiset uhkasivat lakolla, jos islantilaisia aluksia tulisi heidän satamiinsa. Vielä tässä vaiheessa kalastuskiistat olivat lähinnä kahden maan kalastusteollisuuksien ja trooliliittojen välisiä kiistoja. Myös 1970-luvulla Hullin ja Grimsbyn kalastustyöläiset kärsivät suurimmat tappiot Islannin tekemistä aluelaajennuksista. Kalastajien ammattiliitot painostivat kovasti Britannian johtoa 1970-luvulla sekä konservatiivien että työväenpuolueen kaudella pitämään kiinni kalastusoikeuksistaan ja asettumaan Islantia vastaan.²⁰ Skotlannin kalastajat kärsivät suurimmat tappiot kalastusalueiden muutoksista, ja kalastus kuihtui näiltä alueilta aiheuttaen työttömyyttä 1970–1980-lukujen taitteessa.²¹

Islantilaiset ovat saaneet osakseen kritiikkiä kalatalouden tutkijoilta. Tieteellisestä, kalatalouden hoidollisesta näkökulmasta islantilaisten kalastuksen hallinta oli ongelmallista ja puutteellista. Erityisesti turska- ja sillikantojen selvä vähentyminen oli ongelma. Kalakantojen säilyttämisen kannalta Islannin kalastusteollisuudessa oli liian paljon ihmisiä palkattuna, ja käytössä oli liian paljon kalastuskalustoa. Tilannetta perusteltiin kuitenkin sillä, että kalastusteollisuus oli Islannin tärkein teollisuuden ala, eikä yksikään muu teollisuuden ala olisi pystynyt takaamaan maahan samanlaista hyvinvointia. Hannessonin näkemyksen mukaan islantilaisten kalatalouden hallinnan ongelma oli, että sitä hallittiin poliittisesta johdosta käsin eikä tieteellisestä. Tämä heikensi tuottavuutta ja kestäväää kehitystä. Poliittinen johto ei pystynyt priorisoimaan kalastusteollisuuden todellisten tarpeiden mukaan, sillä se olisi menettänyt merkittävästi suosiotaan kalataloudessa työllistetyiltä. Islannin kalakantojen vähentymistä ei ole ratkaistu vielääkään 200 merimailin kalastusalueen muutoksesta

---

¹⁸ Thór 1995, s. 11, 26.

¹⁹ Jónsson 1982, s. 7, 165–167.

²⁰ Thór 1995, s. 142, 170, 192.

²¹ Marwick 2003, s. 155, 159.

huolimatta. Turskan osuus on yhä ylikalastettua, mikä johtuu siitä, että ulkomaisten kalastusalusten tilalle aluevesimuutoksien jälkeen lisättiin islantilaisten kalastusta. Kun 1950-luvulla islantilaisten keskimääräinen kalasaalis oli 250 000 tonnia vuodessa ja ulkomaalaisten osuus 170 000 tonnia, vuodesta 1976–1993 islantilaisten osuus on kasvanut 340 000 tonniin vuodessa.²²

2.2 Kalastuskiistat kansainvälisessä merioikeuslaissa

Meri jaettiin vielä toisen maailmansodan jälkeen kansainvälisessä merioikeuslaissa kahteen osioon, aavaan mereen ja alueveteen. Kansainvälisen lain peruseriaate oli, että aavalla merellä kaikilla valtioilla oli yhtäläiset oikeudet kalastaa, ellei toisin määrätty erillisen sopimuksen perusteella.²³ Aavaa merta kutsuttiin kansainvälisen lain mukaan ”yhteiseksi altaaksi”²⁴. Tämä tarkoitti niin sanottua luonnollista lakia, jonka mukaan luonnon antimet olivat yhteisessä käytössä, mutta niitä ei voinut kukaan omistaa. Erityisesti britit kannattivat näkemystä, että kala oli yhteistä omaisuutta. Kuitenkin kalan luonne katoavana luonnonvarana ajoi valtioita kilpailuasetelmaan, mikä lisäsi halua muuttaa meri kansalliseksi omaisuudeksi. Kilpailua vahvisti ylikalastus, jolloin ei voinut luottaa siihen, että kalaa olisi riittävästi meressä. Tämän kilpailuasetelman myötä oli hyvin todennäköistä, että pyynti yhteisillä altailla johtaisi helposti jatkuvaan ylikalastamiseen. Sen takia itsenäiset valtiot, etenkin rannikkovaltiot, tavoittelivat rannikon läheisyydessä olevien merialueiden muuttamista kansalliseksi omaisuudeksi, jossa pätevät kansalliset lait ja säädökset.²⁵ Toisaalta kalan omistajan määrittämisen teki epäjohdonmukaiseksi myös se, että kala oli liikkuva luonnonvara, jota eivät rajat pidelleet. Vaikka rannikkovaltioille annettaisiin oikeus laajentaa eksklusiivisia, taloudellisia vyöhykkeitä, jotka kuuluisivat kansallisen suvereenin rajan sisälle, ei kala siellä itse pysyisi. Tämä vahvisti edelleen eri valtioiden kalastajien välistä kilpailua saaliista.²⁶

Koska kansainvälinen laki ei antanut selviä toimintaohjeita kalakantojen hallintaan, kontrolloivat valtiot kalastusta bilateraalisten suhteiden avulla. Sopimuksia tehdessään valtiot konsultoivat kalastuskomiteoita ja tutkimusjärjestöjä pystyäkseen harjoittamaan kestävä

---

²² Hannesson 1996, s. 71–72 ja 101–103.

²³ Oda 1983, s. 739–740.

²⁴ Common pool (engl.).

²⁵ Karlsdóttir 2002, s. 118. Ks. myös Thór 1995, s. 20 – 22.

²⁶ Bailey 1996, s. 257–258.

kalataloutta. Esimerkiksi Koillis-Atlantilla oli oma kalastuskomitea, joka säätelä kalastuksen ajoitusta, välineitä ja saaliin kokoa. Kalatalouskomiteoita pidettiin usein neutraaleina asiantuntijoina, jotka pystyivät tekemään päätöksiä kansallisista intresseistä huolimatta. Valtiot kuitenkin huomioivat, että kalatalouskomiteoiden jäsenet koostuivat kansakuntien edustajista, jolloin poliittiset ja taloudelliset seikat saattoivat vaikuttaa päätöksentekoon. Sama koski myös tieteellisiä asiantuntijoita, jotka saattoivat vetää kansallista linjaa näkökulmissaan.²⁷ Bilateraaliset sopimukset olivat pääsääntöisesti lyhytkestoisia ja väliaikaisia. Valtiot kävivät jatkuvasti neuvotteluja kalastussopimuksistaan, mikä aiheutti jatkuvan muutoksen tilan kalastuksen liikealalla. Niinpä useimmat rannikkovaltiot olivat halukkaita laajentamaan eksklusiivisia kalastusalueita vähentääkseen jatkuvia kalastusneuvotteluita sekä suojellakseen kalakantoja, jotka olivat tutkitusti ylikuormitettuja.²⁸

Kansainvälisen merioikeuslain piiriin kuuluivat merenpohjassa öljy ja mangaani sekä liikkuva luonnonvara, kala. Öljyn ja kalan ympärille oli kehittynyt laaja-alainen kansainvälinen teollisuus. Kuitenkin meren vyöhykkeiden määrittelyn kannalta kansainvälinen laki oli kehittymätöntä. Toisen maailmansodan jälkeen käytiin paljon kansainvälistä keskustelua, miten leveät kalastusrajat voisivat enimmillään olla. Kysymyksiksi nousivat alueveden laajuus, voisivatko rannikkovaltiot perustaa kalastusvyöhykkeitä sekä miten pitkälle rannikkovaltioilla olisi oikeus määrätä rannikon läheisellä aavalla merellä.²⁹ Valtioiden välisissä neuvotteluissa kävi ilmi, että yleinen mielipide kannatti yhä laajempien kalastusalueiden perustamista, mutta lainsäädäntö muuttui hyvin hitaasti. Kansainvälinen tuomioistuin teki kuitenkin päätöksen 1950-luvulla, että kolme merimailia oli vähimmäismäärä kansalliseksi kalastusvyöhykkeeksi. Ylärajaa tulevaisuuden kalastusalueen laajuudelle ei määritetty. Oli kuitenkin tullut selväksi, että muutamat maat tulisivat muuttamaan kalastusvyöhykkeitään. Erimielisyydet valtioiden välillä päätettiin ratkaista ottamalla kalastuskysymys YK:n agendaan.³⁰ Kansainvälisen merioikeuslain kehittämisestä tuli pitkä prosessi: merioikeusasioiden käsittely aloitettiin vuonna 1949, mutta kansainvälinen merioikeusyleissopimus solmittiin vasta vuonna 1982.³¹ Merioikeusyleissopimuksella pyrittiin määrittelemään meren eri vyöhykkeet ja niiden käyttöoikeudet.³² Näistä valtamerien

---

²⁷ Heck 1975, s. 731.

²⁸ International Fisheries 1974, s. 668–670.

²⁹ Johnson & Langdon 1976, s. 6–7.

³⁰ Thór 1995, s. 146–147.

³¹ Jessup 1958, s. 731.

³² Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12.

kannalta merkityksellisiä olivat talousvyöhyke³³, mannerjalusta³⁴, aava meri³⁵ ja kansainvälinen merenpohja-alue³⁶. Vuoden 1982 merioikeusyleissopimus luo pohjan valtamerillä kalastamiselle vielä nykypäivänäkin.

Kansainvälinen merioikeuslaki koostui säännöistä ja periaatteista, joita itsenäiset valtiot olivat hyväksyneet. Osallistuminen lainsäädäntöprosessiin, sopimusten ratifiointi tai bilateraalisen suostumuksen osoittaminen käytännössä voivat virallistaa säädökset. Kansainvälinen merioikeuslaki ei voinut velvoittaa itsenäistä valtiota, ellei valtio ollut edellä mainituilla toimilla hyväksynyt säädöstä. Lainsäädäntöprosessi tapahtui YK:n merioikeuskonferensseissa, jotka pidettiin vuosina 1958 ja 1960 Genevessä, vuonna 1974 Caracasissa ja saatiin päätökseen vuonna 1982 Jamaikalla. Merioikeuskonferenssissa lainsäädäntö tapahtui konsensusperiaatteella.³⁷ Päätöksen tekemiseen tarvittiin kahden kolmasosan enemmistö, ja äänestäminen pyrittiin tekemään kansainvälisestä politiikasta irralliseksi. Kunkin maan tuli äänestää oman kansallisen etunsa mukaisesti, ja siksi esimerkiksi Yhdysvaltain ja Britannian näkemyksissä oli eroavaisuuksia.³⁸ YK:n konferenssisysteemin tarkoituksena oli siis toimia valtiojohtoisesti konferenssin muodostamalla toimintakentällä. Tämä kuitenkin teki päätöksenteosta hidasta, mikä näkyi myös kansainvälisen merioikeuslain säätämisenä. YK:n ensisijainen oikeudellinen elin oli kansainvälinen tuomioistuin, ja sen tehtävänä oli selvittää kansainvälisen lain mukaisesti valtioiden välisiä kiistoja ja antaa neuvoa-antavia päätöksiä.³⁹ Kansainvälisen merioikeuslain kehittämisessä oli ongelmia, koska merioikeuskonferenssien ja kansainvälisen tuomioistuimen suhde oli vielä epäselvä. Merioikeuslain kehittymättömyys ja epäselvyys osaltaan vaikuttivat myös Islannin ja Britannian kalastuskiistoihin.⁴⁰

Islantilaisten etujen mukaista oli laajentaa kalastusalueita aina 200 merimailiin saakka. Islanti osallistui aktiivisesti kalastusalueita koskevaan oikeudelliseen keskusteluun YK:ssa. Järjestön

---

³³ Omalla talousvyöhykkeellä valtiolla on suvereeni oikeus hyödyntää, säilyttää ja hoitaa elollisia ja elottomia luonnonvaroja. Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12. Ks. myös liite 4.

³⁴ Mannerjalustalla tarkoitetaan merenpohjaa, joka liittyy välittömästi rannikkovaltion maa-alueeseen. Rannikkovaltio saa harjoittaa mannerjalustan tutkimista ja luonnonvarojen hyödyntämistä, mikä on kiellettyä muilta valtioilta. Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12. Ks. myös liite 4.

³⁵ Aavaan mereen lasketaan kaikki merialueet, jotka eivät ole talousvyöhykettä, aluemerta tai sisäisiä aluevesiä. Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12. Ks. myös liite 4.

³⁶ Kansainvälistä merenpohja-aluetta on merenpohja, joka ei kuulu rannikkovaltioiden hallintaan. Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12. Ks. myös liite 4.

³⁷ Jönsson 1982, s. 20–29, 131–135 ja 153–168.

³⁸ Jessup 1958, s. 731.

³⁹ White 2002, s. 6, 111–114, 117.

⁴⁰ Jessup 1958, s. 732.

kehittyminen tarjosi pienille valtioille mahdollisuuden esittää oman näkemyksensä, ja saada siten ääntään kuuluville. Niinpä YK oli tärkeässä osassa, kun islantilaiset pyrkivät viemään läpi näkemyksensä kalastusalueiden laajentamisesta. Islantilainen tutkimuksen mukaan Islanti otti johtavan aseman kansainvälisen merioikeuslain kehittämisessä YK:ssa: Islanti ajoi saarivaltioiden asemaa, kalastusrajojen tarkistamista sekä kalakantojen suojelua.⁴¹ Ylikalastuksesta johtuvasta kalakantojen heikkenemisestä Islannin lähialueella olivat antaneet tietoa esimerkiksi ICES ja NEAFC.⁴² Tutkimukset osoittivat, että erityisesti turskan kuteminen oli häiriintynyt ja kalat joutuivat yhä pienempinä pyydyiksi. Islantia huolestutti etenkin oman osuutensa turvaaminen kalastuksesta, sillä yli puolet Islannin lähivesiltä pyydetystä saaliista oli ulkomaisilla kalastusaluksilla pyydettyä. Tästä osuudesta Britannia pyydysti noin 60 prosenttia.⁴³ Suojelukysymystä pidettiin tärkeänä jo vuoden 1958 merioikeuskonferenssissa Genevessä, ja konferenssin päätöksenä olikin ottaa käytäntöön yleinen periaate, jonka mukaan pyrittiin suojelemaan aavan meren eläviä luonnonvaroja.⁴⁴ Merioikeuskonferensseissa Islanti nähtiin olevan erityisessä asemassa kalastuksesta riippuvaisen kansantaloutensa takia.⁴⁵

Geneven merioikeuskonferenssissa helmi-huhtikuussa vuonna 1958 tehtiin neljä yleissopimusta⁴⁶. Ne koskivat aluemerta⁴⁷, lisävyöhykettä, avomerta ja mannermaajalustaa. Lisäksi kaavailtiin yleissopimus aavalla merellä kalastamisesta, mutta erimielisyyksien tähden siitä oli laadittu erillinen allekirjoituspöytäkirja.⁴⁸ Geneven merioikeuskonferenssissa ei kuitenkaan päästy sopimukseen alumeren tai kalastusalueiden suurimmista sallittavista laajuuksista.⁴⁹ Konferenssin sopimuksia laatiessa tuli esille, että erityisesti pienten ja suurten kalastusvaltioiden⁵⁰ mielipiteet ja edut erosivat toisistaan. Alueveden laajennus tai ainakin kalastusalueen laajennus nostattaisi pienten valtioiden asemaa kalateollisuudessa, ja samalla

---

⁴¹ Thór 1995, s. 26–27, 141.

⁴² Karlsdóttir 2002, s. 103, 112. International Council for the Exploring of the Sea (ICES) on merentutkimuksen organisaatio, joka toimii yhteistyössä Northeast Atlantic Fisheries Convention (NEAFC) kanssa. NEAFC on kansainvälinen foorumi, jossa käsitellään valtioiden välisiä kalastusasioita.

⁴³ Thór 1995, passim.

⁴⁴ Oda 1983, s. 740.

⁴⁵ Bishop 1962, s. 1222–1223.

⁴⁶ Nämä yleissopimukset säätelivät meren käyttöä ennen kuin saatiin tehtyä merioikeusyleissopimus vuonna 1982.

⁴⁷ Alueneri sisältää myös kaikki muut luonnonvarat kalan lisäksi sekä niiden tutkimus-, käyttö- ja hallintaoikeuden.

⁴⁸ Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12.

⁴⁹ Talikka 1976, s. 7–8. Geneven merioikeuskonferensseissa ehdotukset alumeren laajuudesta olivat vaihdelleet 6–12 merimailiin. Mikään ehdotuksista ei ollut saanut tarvittavaa 2/3 enemmistöä täysistunnon äänestyksessä.

⁵⁰ Pienillä kalastusvaltioilla tarkoitetaan maita, joiden kalatalous ja -teollisuus olivat kehittymättömiä ja pieniä suhteessa teollisuusmaiden kalatalouteen. Teollisuusmaita nimitän suuriksi kalastusvaltioiksi.

myös niiden kansainvälinen merkitys esimerkiksi YK:ssa kasvaisi.⁵¹ Kolmannet maat olivat pääasiallisesti ryhtyneet kannattamaan 12 merimailin rajaa.⁵² Latalaisen Amerikan valtiot, Brasilia, Ecuador, Panama ja Peru laajensivat suoraan 200 merimailiin aluemerensä. Argentiina, Chile, Costa Rica ja useat Afrikan maat vaativat 200 merimailin kalastusvyöhykettä.⁵³ Suuret kalastusvaltiot puolestaan saavuttivat parhaan tuloksen, kun meret pysyivät vapaina ja ne pystyivät hyödyntämään kehittyntä kalastustekniikkaansa. Merten vapaus mahdollisti niiden kalastajien vapaan liikkumisen ja oli poliittisesti tärkeää.⁵⁴

Islantilaiset julistivat yksisuuntaisesti 12 merimailin kalastusalueen ensimmäinen syyskuuta 1958. Tästä seurasi se, että britit lähettivät virallisen protestin laajennuksesta, sillä heidän mielestään 12 merimailin laajennus oli vastoin kansainvälistä lakia. Britit myös vetosivat historiallisiin oikeuksiinsa kalastaa kyseisellä alueella. Lisäksi Britannia epäili, ettei kalakantojen heikentyminen ollut niin dramaattista kuin islantilaiset väittivät. Britit puolestaan pyrkivät vakuuttamaan muita, että kolmen merimailin kalastusvyöhyke oli jo päätetty kansainväliseen lakiin, jolloin ei ollut syytä muutoksiin. Kun islantilaisten säätämä 12 merimailin kalastusvyöhyke tuli voimaan, lähtivät muiden maiden alukset pois alueen sisältä. Britannian alukset kuitenkin jäivät ja lisäksi alueella tuli kuninkaallisen laivaston aluksia suojelemaan brittitrooleja.⁵⁵ Ensimmäisessä turskasodassa ei loukkaantunut kukaan, vaikka fregattien harjoittama päälle ajaminen vahingoitti islantilaisten aluksia. Kiista saatiin päätökseen Geneven toisen merioikeuskonferenssin johdosta. Valtiot vaihtoivat nootteja, joiden perusteella tilanne rauhoittui maaliskuussa 1961. Geneven vuoden 1960 merioikeuskonferenssi epäonnistui kuitenkin jälleen päätöksessä aluemerens suurimmasta sallitusta laajuudesta. Sen vuoksi useat valtiot jättivät ratifioimatta Geneven vuoden 1958 sopimuksen, joka epäsuorasti kielsi aluelaajennukset. Konferenssien päätökset eivät siis toimineet käytännössä, sillä useat valtiot tekivät kalastusalueiden laajennuksia. Jopa Britannia laajensi kalastusalueensa 12 merimailiin yleisen käytännön mukaisesti.⁵⁶

---

⁵¹ Bishop 1962, s. 1222–1223.

⁵² Thór 1995, s. 153–157. Yleiskokouksessa tuotiin esille ns. kahdeksantoista voiman esitys, jossa 18 kehitysmaalta kannatti 12 merimailin talousaluetta. Iran, Irak ja Libya olivat laajentaneet kalastusalueitaan jo 12 merimailiin.

⁵³ Talikka 1976, s. 15–16. Latalaisen Amerikan maat tahtoivat laajentaa kalastusalueitaan suojellakseen rannikkonsa läheisiä luonnonvaroja Yhdysvaltain tonnikalan pyyntialuksilta. Ks. myös Henkin 1974, s. 52–53.

⁵⁴ Stevenson & Oxman 1974, s. 1.

⁵⁵ Thór 1995, s. 147–149, 153–157, 176, 182.

⁵⁶ Talikka 1976, s. 11, 15.

Useat Länsi-Euroopan perinteiset kalastusvaltiot vastustivat yksisuuntaisia toimia ja epäilivät kalakantojen dramaattista heikentymistä. Niinpä islantilaiset saivat virallisen protestin Britannian lisäksi Belgialta, Alankomailta, Espanjalta, Ruotsilta ja Länsi-Saksalta. Toisaalta islantilaiset saivat tukea myös useilta valtioilta kuten Neuvostoliitolta. Neuvostoliitto oli kannattanut molemmissa Geneven konferensseissa, että aluevesi tulisi laajentaa 12 merimailiin. Tämä oli kuitenkin Neuvostoliitolle ehdoton yläraja, johon se pyrki taivuttelemaan muita Euroopan maita. Neuvostoliitto ehdotti myös Yhdysvalloille, että ne ajaisivat yhdessä sopimuksen läpi. Yhdysvallat ryhtyi ajamaan asiaa, mitä ei kuitenkaan hyväksytty kansainvälisellä tasolla. Islannin toimia Yhdysvallat ei tukenut, vaikka islantilaiset sitä odottivat poliittiselta liittolaiseltaan.⁵⁷ Islantilaiset perustivat odotuksensa myös siihen, että Yhdysvallat oli aloittanut kansainvälisen merioikeuslain muuttamisen presidentti Harry S. Trumanin julistuksella⁵⁸. Tosin Trumanin julistus ei vastannut Yhdysvaltain myöhempää linjaa merioikeuskonferenssien neuvotteluissa. Yhdysvallat kannatti merten vapautta, mikä palveli sen taloudellisia ja poliittisia tarkoitusperiä.

Islannin ja Britannian välillä ei tapahtunut ennen vuotta 1971 merkittäviä muutoksia kalastusrajoihin liittyen. Molemmat valtiot valmistautuivat Caracasin vuoden 1974 merioikeuskonferenssiin, jossa pyrkivät vakuuttamaan muut maat omalla näkemyksellään: Islantilaiset halusivat viestittää mahdollisimman kattavasti, että Islanti oli kalataloudesta riippuvainen valtio, ja meren elävät olivat sen luonnonvaroja.⁵⁹ Britannia vastusti kalastusalueiden laajennusta, ja sen tavoitteena oli vakiinnuttaa vuoden 1961 sopimuksen käytäntö viralliseksi kansainvälisen merioikeuslain edessä.⁶⁰

2.3 Islannista Naton vastahakoinen jäsen

Islanti oli kuulunut Tanskan valtion alaisuuteen vuoteen 1944 saakka, jolloin Islanti itsenäistyi rauhanomaisesti. Autonominen asema Islannilla oli ollut vuodesta 1918 lähtien, mutta Islannin ulkopoliitikasta oli päättänyt emämaa. Kun Islanti itsenäistyi vuonna 1944 ja otti ulkopoliitikan omiin käsiinsä, oli valtion ulko- ja turvallisuuspoliittisessa linjassa

---

⁵⁷ Thór 1995, s. 160–163, 178–179. Yhdysvaltojen oma ehdotus oli ollut 6 merimailin aluumeri, johon liitettäisiin 6 merimailin kalastusvyöhyke. Ks. myös Bishop 1962, s. 1224.

⁵⁸ Henkin 1974, s. 49–50. Presidentti Truman antoi julistuksen 28.9.1945, jonka perusteella Yhdysvallat vaati yksityisoikeutta mannerjalustansa luonnonvaroihin. Julistusta selitti se, että Yhdysvaltain mannerjalustasta oli löydetty öljyä ja kaasua, mikä herätti kiinnostuksen kansallistua rannikon läheiset luonnonvarat.

⁵⁹ Jóhannesson 2005, s. 82–83.

⁶⁰ Talikka 1976, s. 11, 15.

havaittavissa toistuvat, tyypilliset piirteet, jotka vaikuttivat päätöksentekoon. Islanti oli pieni saarivaltio, ja sille oli ollut tyypillistä eristäytyä Euroopasta ja muun maailman politiikasta keskittyen oman hyvinvointinsa rakentamiseen. Tutkimuskirjallisuuden mukaan Islannin suhtautuminen kaikkeen ulkoapäin tulevaan ja vieraaseen oli epäilevää. Tämä johtuu todennäköisesti halusta säilyttää islantilainen yhteiskunta muuttumattomana ja alkuperäisenä. Islantilaisille oli erityisen tärkeää säilöä kulttuurista identiteettiään ja perinteitään. Eristäytymistä kannattavaan poliittiseen suuntaukseen vaikuttavaksi tekijäksi nousi myös kansantalous, joka oli kalastuksesta riippuvaisuutensa takia helposti haavoittuvainen.⁶¹

Pienenä valtiona Islannilla on kuitenkin ollut vaikeuksia säilyttää suvereenia neutraaliuttaan. Islannilla ei ollut omaa armeijaa ja puolustusjoukkoja, mikä teki sen hyvin haavoittuvaiseksi. Toisen maailmansodan aikana myös Norjan miehittänyt Natsi-Saksa ryhtyi esittämään kiinnostustaan Islantiin. Sijaintista takia saarivaltio oli tärkeä liittoutuneille, ja sen seurauksena Britannia päätti miehittää Islannin toukokuussa 1940. Tämä tapahtui rauhallisesti, mutta autonomisen Islannin suvereenius koki kolauksen. Islantilaiset näkivät kuitenkin paremmaksi tehdä yhteistyötä brittien kanssa kuin joutua Natsi-Saksan alaisuuteen. Saksan uhan edessä Britannia, Yhdysvallat ja Islanti pääsivät yhteisymmärrykseen, että Islannissa tulisi olla liittoutuneiden puolustusjoukkoja. Islantilaiset näkivät Yhdysvaltain joukkojen tuovan enemmän turvallisuutta Natsi-Saksaa vastaan kuin Britannian joukkojen. Vuoden kuluttua Yhdysvaltain miehistö korvasi vähitellen brittien joukot. Yhdysvaltain joukot saivat Islannin hallituksen luvan pysyä maassa toisen maailmansodan ajan.⁶² Kuitenkin sodan päätyttyä islantilaiset tahtoivat, että amerikkalaiset sotilaat poistuvat maasta, sillä ulkomaiset joukot rikkoivat Islannin perinteistä poliittista linjaa. Islanti tahtoi pysyä eristäytyneenä maailmanpolitiikasta, mutta tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista, sillä muiden maiden näkökulmasta Islanti oli läntisen ja itäisen kilpailukentän keskellä tärkeä tekijä. Niinpä Islannin tuli valita puolensa ja luopua liittoutumattomuuspolitiikastaan.⁶³

Puolustuskysymys aiheutti suurta keskustelua Islannin poliittisella areenalla. Nato-myönteiset puolueet⁶⁴ perustelivat kantaansa sillä, ettei niin pieni valtio kuin Islanti pärjäisi omillaan.

---

⁶¹ Corgan 2002, s. 7.

⁶² Karlsson 2000, s. 314–318.

⁶³ Corgan 2002, s. 43–44.

⁶⁴ Islannin puoluekenttä jakautui länsimielisiin ja – vastaisiin. Itsenäisyyspuolue, Sosiaalidemokraatit ja osa Edistyspuolueesta olivat myönteisiä länsimaille. Natoon liittymisen hyväksyi hallitus, jossa istuivat Itsenäisyyspuolue, Edistyspuolue ja Työväenpuolue. Sosialistit olivat vahvasti sotilasliittoon liittymistä vastaan. Loftsson 1981, s. 278–280.

Nato-jäsenyyden vastustajat puolestaan pitivät Islannin vaikutusmahdollisuuksia liittoumassa suurten valtioiden kanssa liian huonoina. Naton kannattajat pääsivät kuitenkin voitolle keskusteluissa, ja Islannista tuli Naton perustajajäsen vuonna 1949. Islantiin ei siirretty Yhdysvaltojen joukkoja heti Natoon liittymisen jälkeen, mutta Korean sodan puhkeaminen kesäkuussa 1950 konkretisoi Neuvostoliiton uhan, ja tukikohta alettiin nähdä tarpeelliseksi Islannissa.⁶⁵ Yhdysvaltain tukikohta tuotiin takaisin Keflavíkiin vuonna 1951, ja sen vahvuuteen kuului aluksi noin 3000–4000 amerikkalaista sotilasta. Tukikohdan tarkoitus oli suojella Amerikan ja Euroopan välisiä lentoja Naton lennoston avulla. Vuonna 1961 tukikohtaan lisättiin myös merivoimat, jonka tehtävänä oli tarkkailla Neuvostoliiton sukellusveneitä Pohjois-Atlantilla.⁶⁶ Islannin sijainti tarjosi mahdollisuuden peittää aukkoa, joka jäi Grönlanti-, Islanti- ja Britannia-akselille. Islanti olikin tärkeä Yhdysvaltain ilma- ja merivalvonnan kannalta. Islannin ilmatilassa lensivät myös Britannian tiedustelukoneet sekä Norjan valvontakoneet.⁶⁷

Keflavíkin tukikohta toi Islantiin toivotun taloudellisen nousukauden, sillä Islannin talous oli kääntynyt laskuun toisen maailmansodan jälkeen. Tukikohta toi uusia työpaikkoja, ja sen uskottiin edistävän kauppaa länsimaihin. Etenkin tärkeää olivat kalamarkkinoiden laajentaminen ja sitä kautta kalateollisuuden monipuolistaminen ja modernisointi. Taloudellinen hyöty oli tärkeimpiä puoltavia tekijöitä keskustellessa tukikohdan pitämisestä Islannissa. Taloudellisten tekijöiden on arvioitu olleen jopa tärkeämpiä kuin turvallisuusseikkojen, mikä johtui turvallisuusuhan näennäisestä havaitsemisesta. Tukikohdan tuoma taloudellinen kasvu ei kuitenkaan pystynyt korjaamaan kokonaisvaltaisesti heikkoa taloustilannetta, mikä johtui kalateollisuuden ongelmista. Yhdysvaltojen tuli ottaa huomioon, että taloudelliset ja poliittiset olot Islannissa pysyisivät tasapainoisina. Tämä turvaisi Keflavíkin tukikohdan tilanteen Islannin maaperällä ja siten vastaisi Yhdysvaltojen ulkopoliittisia tavoitteita. Islanti otti vastaan Yhdysvaltain tarjoamaa Marshall-apua, jolla pyrittiin kehittämään islantilaista yhteiskuntaa ja sen infrastruktuuria. Islanti siis hyötyi tukikohdasta ja amerikkalaisten läsnäolosta taloudellisesti, koska maahan tuli uusia työpaikkoja ja ulkomaista valuuttaa. Näin puolustus sopimus ja tukikohta palvelivat molempia

---

⁶⁵ Corgan 2002, s. 59, 64–65, 68.

⁶⁶ Karlsson 2000, s. 337.

⁶⁷ Corgan 2002, s. 52.

osapuolia. Islannin ja Yhdysvaltain yhteistyössä olikin merkillepantavaa, että ne toimivat yhdessä, mutta niiden motiivit saattoivat olla erilaiset.⁶⁸

Ydinaseiden uhka sekä amerikkalaisten sotilaiden tuomat muutokset maahan aiheuttivat Keflavíkin tukikohdan vastustamista. Islantilaiset pelkäsivät, että maassa lisääntyisi korruptio, salakuljettaminen ja prostituutio amerikkalaisten sotilaiden myötä. Myös amerikkalaisen televisiokanavan perustamisesta nousi kiivasta väittelyä, sillä islantilaiset pelkäsivät amerikkalaisen kulttuurin tuovan huonoja vaikutteita islantilaiseen yhteiskuntaan. Erityisesti huolta aiheutti se, että Naton jäseneksi liittyminen ja tukikohdan perustaminen maahan toivat kylmän sodan tapahtumat lähemmäksi islantilaisia. Islanti ei voinut eristäytyä omalle saarelleen, vaan se oli tärkeä osa geopolitiikkaa. Mutta yksin Islannin status olisi ollut aseistamaton valtio, mikä olisi ollut riskialtista kylmän sodan tilanteessa. Siksi Yhdysvaltain läsnäolo tukikohdassa nousi hyvin tärkeään osaan. Islannin kannalta Yhdysvaltain läsnäolo oli kuitenkin kaksijakoinen kysymys, minkä vuoksi se vaikutti Islannin turvallisuuspoliittiseen keskusteluun läpi 1940–1950-luvun ja nousi jälleen kuumaksi kysymykseksi 1970-luvulla.⁶⁹ Tukikohtakysymys kuului islantilaiseen vaalipeliin, mikä näkyi vuosina 1956 ja 1971, jolloin Islannissa pidettiin parlamenttivaalit. Tukikohdan lakkauttaminen tuli kiivaan poliittisen keskustelun aiheeksi, kun vuonna 1956 tukikohtakriittisemmät puolueet nousivat hallitukseen.⁷⁰ Suhtautuminen tukikohtaan oli kriittisempää kuin Nato-jäsenyyteen, mikä voidaan selittää islantilaisten halulla suojella puhdasta kansallista identiteettiään ja kulttuuriaan omalla saarellaan. Tukikohdan kohtalo otettiin uudelleen käsiteltäväksi turskasotien aikana.

Islannin ja Neuvostoliiton suhteet olivat pääasiallisesti taloudelliset toisen maailmansodan jälkeen. 1950-luvun alussa islantilaiset eivät pitäneet Neuvostoliittoa suurena uhkatekijänä. Sen sijaan Neuvostoliitto oli oiva, uusi markkina-alue, kun britit asettivat Islannin kauppasaartoon kalastuskiistojen takia. Islanti oli ensimmäinen Nato-maa, joka aloitti merkittävät ja pitkäaikaiset kauppasuhteet Neuvostoliittoon. Tämä oli tärkein kauppalaajennus islantilaisille 1950-luvulla, vaikka pakastetun kalan myynti Yhdysvaltoihin kasvoi myös. Neuvostoliiton kiinnostus kauppaan islantilaisten kanssa oli helposti selitettävissä. Itä- ja länsiblokin välillä oli tapahtunut jonkinlaista lähenemistä Stalinin kuoleman jälkeen, mitä

---

⁶⁸ Ingimundarson 2004, s. 86–88.

⁶⁹ Ingimundarson 2004, s. 84–85.

⁷⁰ Loftsson 1981, s. 263.

Islannin ja Neuvostoliiton kauppaa nyt vain vahvisti. Neuvostoliitto oli kiinnostunut islantilaisen kalan ostamisesta sekä vastaavasti monen venäläisen tuotteen viennistä Islantiin.⁷¹ Pitkän linjan kaupallisten suhteiden kehittäminen oli Neuvostoliitolle hyödyllistä 1960-luvulla, sillä kauppasuhteet vaikeuttaisivat lännen tilannetta katkaista prosessi poliittisista syistä. Toisaalta länsivaltiot kovistelivat Neuvostoliittoa siten, että jos se tahtoi syvempiä kauppasuhteita länteen, oli Neuvostoliiton hyväksyttävä oikeudet avoimempaan tiedotukseen ja ihmisten välisiin kontakteihin.⁷²

Neuvostoliitto ja Islanti vakuuttivat, että niiden suhteet olivat täysin taloudelliset. Toisaalta 1950-lukua koskevassa muistiossa Neuvostoliiton ulkoministeri, Andrej Vyshinski, sanoi toivoneensa, että Venäjän kauppaa vahvistaisi sosialistista puoluetta Islannissa.⁷³ Neuvostoliiton johdolla olikin yhteyksiä Islannin vasemmistosiiven puolueisiin. Neuvostoliiton poliittiset suhteet Islantiin kuitenkin etäännyivät 1970-luvulle tultaessa.⁷⁴ Venäläinen kommunismi oli kadottanut ihanneasemansa Islannissa 1960-luvulla, ja ihannetta etsittiin sen sijaan Kuubasta.⁷⁵ Islannin ja Neuvostoliiton kauppasuhteet ärsyttivät kuitenkin Pentagonia ja Naton päämajaa, sillä länsiliittouma koki Neuvostoliiton olevan uhka pienelle Islannille.⁷⁶

Islannin ulkopoliitikassa tärkeä suunta oli myös läheiset suhteet Skandinaviaan. Islanti osallistui Pohjoismaisen neuvoston perustamiseen vuonna 1952 yhdessä Norjan, Tanskan, Ruotsin ja Suomen kanssa.⁷⁷ Sotilaallista turvaa pohjoismainen yhteistyö ei kuitenkaan tarjonnut. Sen sijaan Pohjoismaiden neuvoston tehtävä oli toimia lähinnä keskusteluareenana yhteisen, pohjoismaisen linjan löytämiseksi. Pohjoismaisessa yhteistyössä keskityttiinkin konfliktien ehkäisemiseen, ja etenkin Pohjoismaiden keskinäisiä konflikteja pyrittiin välttämään kaikin tavoin. Lisäksi Pohjoismaiden neuvostossa käsiteltiin ihmisoikeuksia, talouteen ja tasa-arvoon liittyvistä asioista.⁷⁸ Islanti nosti kalastuskiistat Britannian kanssa käsiteltäväksi neuvostossa ja odotti Pohjoismaiden tukea, minkä se lopulta saavuttikin.⁷⁹

---

⁷¹ Guðmundsson 2006, s. 98–99. Neuvostoliitto vei Islantiin öljyä, autoja, puuta ja teollisuuden koneita, jotka olivat tarpeen kehittyvässä Islannissa.

⁷² Wilson 1974, s. 390–391.

⁷³ Guðmundsson 2006, s. 98–99.

⁷⁴ Ingimudarson 2004, s. 90–91.

⁷⁵ Wilson 1974, s. 388.

⁷⁶ Guðmundsson 2006, s. 98–99.

⁷⁷ Karlsson 2000, s. 328.

⁷⁸ Ingebritsen 2006, s. 35–36.

⁷⁹ Jóhannesson 2005, s. 84–86.

Nato-näkökulma oli kuitenkin läsnä Pohjoismaiden neuvoston kokouksissa, sillä Islannin lisäksi Norja ja Tanska olivat molemmat Naton jäsenmaita. Näin ollen Naton toimivuus voitiin nähdä edellytyksenä yhteispohjoismaiselle turvallisuudelle.

2.4 Britannia- Yhdysvaltain tärkein liittolainen

Britannian ulkopoliittisessa linjassa toisen maailmansodan jälkeen korostui yhteistyö Yhdysvaltojen kanssa. Yhteistyölle antoi pohjaa sodan jälkeinen, taloudellinen tilanne, sillä Britannia oli pahasti velkaantunut. Jälleenrakentamisen kannalta Britannian oli tukeuduttava taloudellisesti Yhdysvaltoihin ja Marshall-apuun, mikä vaikutti myös valtion puolustuspolitiikan suunnitteluun. Britannia tuli Yhdysvaltain läheisin liittolainen.⁸⁰ Lisäksi Britannian oli perustajajäsenenä Pohjois-Atlantin puolustusliitto Natossa, jonka varaan britit keskittivät puolustuksensa toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.⁸¹ Suhdetta Yhdysvaltoihin ja jäsenyyttä Natossa voidaan pitää Britannian ulkopoliittikan kulmakivenä, sillä erimielisyyksistä huolimattakin Britannian oli otettava huomioon liittouman etu. Britannia asetti usein suhteet Yhdysvaltoihin etusijalle, kun puntarissa oli yhteistyö Manner-Euroopan maiden kanssa.⁸² Kylmän sodan kilpailutilanteen koventuessa ja kommunismin leviämisen uhatta Britannia koettiin, että se seisoj yhdessä rintamassa Yhdysvaltojen kanssa Neuvostoliittoa vastaan. Tämän on arveltu osittain pohjautuvan kylmän sodan kaksinaapaiseen maailmankatsomukseen.⁸³

Myös Yhdysvaltain kannalta oli tärkeää, että Britannia oli sen läheisin liittolainen Euroopassa. Vaikka Yhdysvallat dominoi liittoumassa selkeästi taloudellisella ja kalustollisella ylivoimalla, Britannia oli Yhdysvaltain kannalta tarpeellinen liittolainen. Sotilaallinen ja taloudellinen yhteistoiminta olivat tärkeitä Neuvostoliiton ja kommunismin leviämisen vastaisessa taistelussa. Kylmässä sodassa geopolittiset tekijät olivat huomattavat, mikä vaikutti myös Yhdysvaltain erityiseen kiinnostukseen Britanniaassa. Britannia oli saarivaltio, joka sijaitsi maantieteellisesti Atlantilla ja asettui kaksinaapaisessa maailmankatsomuksessa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain väliin. Britannian merkitys korostui Yhdysvalloille erityisesti, kun kylmän sodan kilpailu eteni ydinasekilpaan.⁸⁴ Läntisen

---

⁸⁰ Morgan 1990, s. 52–53.

⁸¹ Dockrill 1991, s. 138.

⁸² Matikainen 2002, s. 222.

⁸³ Kulha 2006, s. 15.

⁸⁴ Rothwell 1987, s. 58, 61–62.

liittouman puolustus eteläisellä Atlantin ja Pohjanmerellä keskittyi paljolti Britannian vastuulle; Pohjois-Atlantilla Naton puolustuksen kannalta merkittäviä olivat Islanti ja Norja.⁸⁵

Britannian suhteet Islantiin 1960-luvulla perustuivat ulkopoliittisesta näkökulmasta molempien jäsenyyteen puolustusliitto Natossa. Britannian kannalta oli edullista, että Islanti oli osana Pohjois-Atlantin puolustusta täydentämässä linjaa Grönlannin, Islannin ja Britannian välillä. Britannia noudatti paljolti ulkopoliittisissa suhteissaan Islantiin samaa linjaa kuin Yhdysvallat, sillä yhteistyö Yhdysvaltain kanssa oli tärkeää. Toisaalta Britannia oli toiminut Yhdysvaltain näkemyksen vastaisesti ja noudattanut omien kansallisten intressiensä tavoittelua, kun Islanti ja Britannia olivat käyneet turskasotaa vuosina 1958–1961. Vuoden 1961 noottien vaihdon jälkeen Islannin ja Britannian poliittiset suhteet olivat kuitenkin hyvät ja rauhalliset 1970-luvulle saakka, ja maat tekivät yhteistyötä Pohjois-Atlantin puolustuksessa.⁸⁶

Britannialla oli siis läpi kylmän sodan erityissuhde Yhdysvaltoihin, mikä perustui paljolti poliittiseen ja sotilaalliseen yhteistyöhön. Kuitenkaan erityinen suhde näiden kahden maan välillä ei estänyt myös eriäviä mielipiteitä turvallisuus- ja maailmanpolitiikassa.⁸⁷ Kiistaa aiheutti muun muassa ohjusten sijoittaminen Britannian maaperälle. Britanniassa oli Yhdysvaltain tukikohtia, joissa sotilaallinen toiminta lisääntyi 1960-luvulle tultaessa, mikä näkyi esimerkiksi ohjusten sijoittamisena. Kiistaa liittolaisten kesken syntyi siitä, kuka ohjukset omistaisi ja kenellä oli oikeus määrätä niiden käytöstä ja sijainnista.⁸⁸ Britannia olisi mielellään ottanut vastaan ohjukset, sillä se olisi säästänyt puolustuskuluista. Nato-operaatiossa mukana oleminen olikin kallista. Britannialle tuli ongelmia 1960-luvulla pitää yllä joukkojaan Naton kentillä kuten Länsi-Saksassa, Keniassa ja Hong Kongissa, sillä Britannia halusi panostaa kansallisesti merkittäviin operaatioihin. Sen puolustuskulut kasvoivat myös useissa konflikteissa entisissä siirtomaissa. Britannia oli riippuvainen kansainvälisestä mielipiteestä, eikä se voinut toimia enää suvereenina imperiumina. Voidaan arvioida, ettei Britannialla ollut enää myöskään resursseja toimia maailmanpoliittisena

---

⁸⁵ Gjelsten 1986, s. 3.

⁸⁶ Mitchell 1976, 128, 131–133.

⁸⁷ Crockatt 1987, s. 12–13.

⁸⁸ Morgan 1990, 215–217.

suurvaltana.⁸⁹ Britannialle tulikin taloudellisia ongelmia puolustusmenoista, mikä osaltaan heikensi Britannian asemaa Natossa ja Yhdysvaltain liittolaisena.⁹⁰

Britanniassa taloudelliset ongelmat näkyivät kotimaassa muun muassa lakkoiluna ja tuotteiden toimitusvaikeuksina, johon liittyi myös 1970-luvun turskasodissa ilmennyt ay-liikkeen harjoittama hallituksen painostus. Valtion puolustusmenot olivat nousseet liian korkeiksi ja rokottivat muusta hyvinvoinnista. Britannia pyrki hyödyntämään Naton tarjoamaa suojaan, kun sen oli itse vähennettävä puolustuskustannuksia. Niinpä Britannia puristi puolustuksen pääasiassa Naton alaiseksi. Tärkeintä Britannian kannalta kylmän sodan tilanteessa 1960–1970-luvuilla oli turvata vakaat olot läntisessä Euroopassa, mihin Britannia tarvitsi Natoa.⁹¹ Työväenpuolueen hallituksen⁹² uusi puolustusministeri Denis Healey ryhtyi leikkaamaan Britannian puolustusbudjettia, joka oli paljon ylitse varojen. Näin ollen Britannia vetäytyi kalliista sotilasoperaatioista, joita se ei kokenut niin tärkeiksi.⁹³ Britannia vähensi miehitystään useista Naton operaatioista Kaukoidässä, ja Britannian ja Yhdysvaltain yhteistyön kannalta merkittävä vetäytyminen tapahtui Vietnamissa. Näitä sotilaallisia vetäytymisiä voidaan arvioida osoitukseksi siitä, ettei Britannia enää pyrkinyt imperiumin tavoin vaikuttamaan maailmanpolitiikkaan. Toisaalta miehityksen vähentäminen voidaan tulkita Britannian itsenäisemmäksi asenteeksi liitossa, jossa se oli jäänyt selkeästi heikommaksi osapuoleksi. Britanniassa toisaalta pelättiin, tulisiko vetäytyminen vaikuttamaan hyvin negatiivisesti englantilais-amerikkalaiseen yhteistyöhön, joka kuitenkin oli Britannian ulkopoliitikassa tärkein aspekti.⁹⁴

Britannia alkoi osoittaa myönteistä lähestymistä myös liennytysolellitikkalle 1960-luvun lopulla. Britit olivat yhtä kiinnostuneita sekä puolustuksesta että liennytyksestä. Puolustusministeri Healeyn mukaan Britannialle olisi suotuisaa painottaa Naton roolia niin puolustuksessa kuin liennytyksessäkin, mikä osoittaa, että Britannia otti itse varovaisen lähestymistavan sotilaalliseen liennytykseen. Vaikka yhteistyö Yhdysvaltain kanssa oli kärsinyt kolauksen Britannian vetäytyttyä Vietnamista, uskoivat britit edelleen liiton toimivuuteen. Britannian arvovaltaa Healeyn mukaan ylläpiti se, että Britannia oli selvittänyt

---

⁸⁹ Dockrill 1991, s. 143–145.

⁹⁰ Morgan 1990, s. 217–218.

⁹¹ Greenwood 2000, s. 171–175, 179–180.

⁹² Työväenpuolue muodosti Harold Wilsonin johdolla Britannian hallituksen vuosina 1964–1970.

⁹³ Morgan 1990, s. 248–249.

⁹⁴ Greenwood 2000, s. 171–175.

Naton kriisistä, jonka Ranskan vetäytyminen Natosta oli aiheuttanut⁹⁵. Healey työskenteli myös luodakseen Naton sisäisen keskustelufoorumin Eurooppaan koordinoimaan Euroopan asemaa puolustuksessa. Tätä projektia edisti Washingtonin ja Moskovan välinen sopimus rajoittaa aseistautumista, joka esti Yhdysvaltoja tuomasta Eurooppaan lisää ydinaseistusta. Toisaalta ydinaseiden rajoittaminen vaikeutti myös Britannian omaa pelotetta. Britannian mahdollisuus ydinvoimaa omistavaksi valtioksi alkoi näyttää yhä vaikeammalta, vaikka se pyrkikin pysymään mukana ydinaseprojekteissa. Liennytysohjelman myötä sotilaallisten hyökkäyksen mahdollisuus Länsi-Euroopassa oli pienentynyt, ja supervallat sopivat myös keskenään ydinvoiman kontrolloimisesta. Kylmän sodan tilanne näytti tasaantuneen, mikä edisti Britannian virallisen kannan mukaan sitä, että Britannian kannatti keskittyä kotimaan asioihin ja niihin liittyvään puolustukseen.⁹⁶ Tämä näkemys vaikutti osaltaan Britannian asenteisiin 1970-luvun turskasodissa.

Britannia ei ollut täysin tyytyväinen läntisen liittouman harjoittamaan idän politiikkaan.⁹⁷ Britannia halusi nostaa sotilaallisen lähestymistavan lisäksi taloudellisen liennytysohjelman. Se toivoi, että taloudellisten suhteiden parantamisella voitaisiin saavuttaa yleisestikin paremmat suhteet Neuvostoliittoon ja tukea siten liennytysohjelmää. Brittiläisille oli kuitenkin selvää, että Neuvostoliiton kanssa tulisi olla tarkkana. Bilateraalisten kauppasuhteiden kehittäminen ei onnistunut ongelmitta: Esimerkiksi kauppasuhteiden kehittämistä jähdytettiin vuosina 1968–1969, koska Britannia protestoi Neuvostoliiton invaasiota Tšekkoslovakiaan. Vuonna 1971 Neuvostoliitto puolestaan protestoi Britannian toimia, kun se karkotti Neuvostoliiton agentteja Lontoosta. Myös Neuvostoliitto painotti 1970-luvulla, että brittiyritysten kanssa päästäisiin useammin isoihin sopimuksiin, jos maiden väliset poliittiset suhteet normalisoitaisiin.⁹⁸ Kauppasuhteiden kehittäminen oli osa Britannian ajamaa liennytysohjelmää, mutta Britannia oli varovainen ja epäileväinenkin liennytysohjelman suhteen.⁹⁹

---

⁹⁵ De Gaulle veti Ranskan pois puolustusliitosta, koska se ei ollut tyytyväinen Yhdysvaltain johtamaan linjaan ja omaan asemaansa liittoumassa. Young 1991, s. 16–17.

⁹⁶ Greenwood 2000, s. 179–180.

⁹⁷ Younger 1972, s. 587.

⁹⁸ Wilson 1974, s. 385–390.

⁹⁹ Kuitenkin Britannian poliitikot suhtautuivat skeptisesti liennytysohjelman onnistumiseen. Neuvostoliitto oli marxismi-johtoinen valtio, jonka tavoite oli laajentua yhteiseksistenssiin. Lisäksi taloudellinen kilpailu Kiinan kanssa oli jo omiaan vahvistamaan Neuvostoliittoa lännen kustannuksella. Kissingerin näkemyksen mukaan Britannialta puuttui itseluottamus. Lisäksi Nato aiheutti Euroopan epätasapainoa. Neuvostoliiton laajentuminen vaikutti briteistä siltä, että Neuvostoliitto ei ollut kiinnostunut tarttumaan liennytysohjelmään. Greenwood 2000, s. 176–177.

Britannian oli panostettava omien ongelmien ratkaisemiseen kotimaassa. Poliittiselle agendalle nousivat akuuteiksi asioiksi maan talouden elvyttäminen sekä liittyminen Euroopan yhteisöön.¹⁰⁰ Lisäksi Britanniassa oli maan sisäinen turvallisuusuhka, sillä Pohjois-Irlannin erimielisyydet olivat kärjistyneet väkivaltaisuuksiin.¹⁰¹ Britannian ja Yhdysvaltojen väleissä oli havaittavissa etäännyttämistä 1960–1970-lukujen taitteessa, mikä johtui myös osittain Britannian poliittisten johtajien vaihtumisesta. Britannian pääministerit Harold Wilson ja Edward Heath suhtautuivat edeltäjiänsä kriittisemmin Yhdysvaltain harjoittamaan maailmanpolitiikkaan, sillä liennytyksen kaudella 1970-luvulla maailmaa ei nähty enää niin kaksinapaiseksi.¹⁰² Työväenpuolueen hallituskaudella pääministeri Wilsonilla ei ollut läheinen suhde Yhdysvaltain presidentti Lyndon B. Johnsoniin.¹⁰³ Heathia on pidetty vähiten Yhdysvaltoihin suuntautuneena pääministerinä. Sen sijaan Heath oli tavallista suotuisampi Euroopan yhdyntymiselle. Hänen kaudellaan Britannia liittyikin Euroopan yhteisöön, ja Euroopan rooli muodostui tärkeämmäksi sekä taloudellisesti että poliittisesti kuin aikaisemmin.¹⁰⁴ Euroopan taloudellinen yhdyntyminen yhdisti myös Britanniaa ja Islantia, jotka molemmat suhtautuivat kuitenkin varovaisesti integraatioon. Edut kaupankäynnissä kiinnostivat yhdyntymisessä, ja molemmat maat olivat Euroopan vapaakauppajärjestön (EFTA) jäseniä. Britannia olikin Islannin kaupassa tärkein vientimaa 1960–1970-luvuilla.¹⁰⁵

Työväenpuolue voitti vaalit vuonna 1974 ja muodosti hallituksen. Heathin ongelmaksi olivat nousseet vuoden 1973 öljykriisin kasvattamat taloudelliset ongelmat, mikä laski hänen suosiotaan. Pääministerinä toimi jälleen Wilson, joka tahtoi keskittyä sosiaali-, terveys- ja opetuspalveluihin. Tämä tehtiin vähentämällä puolustukseen käytetyistä menoista, joka näkyi esimerkiksi uusien aseiden ja välineiden hankinnassa. Britannian ulko- ja turvallisuuspolitiikka keskittyi Wilsonin kaudella Naton keskeisen rintaman, itäisen Atlantin ja Englannin kanaalin puolustukseen oman valtion puolustuksen lisäksi. Britannia tahtoi pitää yllä myös strategista ydinasepelotettaan osallistumalla ydinaseprojekteihin.¹⁰⁶ Työväenpuolueen kaudella suhteet Yhdysvaltoihin lämpenivät uudelleen. Yhdysvallat myös hyväksyivät Britannian liittymisen Euroopan yhdyntymiseen, eikä pitänyt sitä ongelmana

---

¹⁰⁰ Greenwood 2000, s. 171–175.

¹⁰¹ Young 1991, s. 119.

¹⁰² Kulha 2006, s. 16–17.

¹⁰³ Dockrill 1991, s. 150–151.

¹⁰⁴ Morgan 1990, s. 337–343, 362.

¹⁰⁵ Karlsson 2000, s. 329.

¹⁰⁶ Dockrill 1991, s. 151.

englantilais-amerikkalaiselle yhteistyölle.¹⁰⁷ Kuitenkin 1970-luvulla Britannia joutui keskittymään sisäisten asioidensa hoitamiseen, eikä ollut niin merkittävä tekijä kylmän sodan poliittisessa tilanteessa. Liennytyksipolitiikan sekä myös Euroopan ja Yhdysvaltain suhteiden kannalta Helsingin Ety-kokous oli tärkeä. Helsingissä osoitettiin, että Yhdysvallat pystyisi sopimaan yhdessä Euroopan valtioiden kanssa läntisen liittouman linjasta. Samalla kuitenkin lähestyttiin Neuvostoliittoa sovittelevasti. Britannia ja muut Euroopan valtiot olivatkin olleet huolissaan maailmanpoliittisesta asetelmasta, jossa kaksi supervaltaa kontrolloi myös Euroopan tapahtumia.¹⁰⁸

3. 50 MERIMAILIN KALASTUSALUE AJAA LIITTOLAISET TÖRMÄYSKURSSILLE VUOSINA 1972–1973

3.1 Islannin vasemmistolainen hallitus laajentaa kalastusalueita

Islannin ja Britannian välinen kiista kalastusalueiden laajuudesta nousi yhdeksi tärkeimmiksi poliittisiksi keskustelunaiheiksi Islannissa. Erityisesti tämä näkyi heinäkuussa 1971 pidetyissä parlamenttivaaleissa. Kalastusalueiden laajentaminen oli lupaus, jolla puolueet ottivat mittaa toisistaan vaalipelissä. Kansan suosiota keräsi välittömällä kalastusalueen laajentamisella, mikä johtui kalastuselinkeinojen tärkeydestä Islannissa. Vaalien voittajaksi nousi Edistyspuolue, joka käytti vaaliasetta rohkeasti. Samalla Itsenäisyyspuolueen ja Työväenpuolueen kolme kautta kestänyt yhteistyö parlamentissa päättyi. Vaalien voittajiksi nousi keskustan Edistyspuolueen lisäksi vasemmistosiiven Kansanliitto, ja enemmistöhallituksen muodostamiseksi mukaan otettiin vielä Työväenpuolue.¹⁰⁹ Pääministerin salkun otti haltuun Edistyspuolueen johtaja, Ólafur Jóhannesson. Heti ensitöikseen uusi hallitus laittoi täytäntöön vaalikaudella kaavailemansa suunnitelman ja ilmoitti kalastusalueen laajentamisesta.¹¹⁰ Hallitus julisti, että se laajentaisi Islannin kalastusalueita 50 merimailiin, sillä turskakannat vaativat suojelua liikakalastukselta. Kalastusalueen laajentaminen 50 merimailiin olisi merkittävin muutos Islannin

¹⁰⁷ Morgan 1990, s. 337–343, 362.

¹⁰⁸ Young 1991, s. 18–19.

¹⁰⁹ Karlsson 2000, s. 327–329. Edistyspuolue (Progressive Party engl.) oli keskusta-/maalaispuolue, joka kannatti enemmän eristäytymistä kuin integraatiota Eurooppaan. Kansanliitto (People's Alliance engl.) ja Työväen (Labour Party engl.) puolue olivat vasemmistopuolueita. Itsenäisyyspuolue (Independence Party engl.) oli eniten länsimielinen, oikeistolainen ja integraatiota suosiva puolue. Loftsson 1981, s. 278–280 ja Ingimundarson 2004, s. 84. Ks. liite 5.

¹¹⁰ Jónsson 1982, s. 122–123.

kansantalouden ja kalateollisuuden kannalta, sillä tärkeimmät kalansaaliit sijoittuivat tälle alueelle. Islanti ei halunnut laajentaa heti 200 merimailiin Latinalaisen Amerikan maiden tapaan, sillä tässä vaiheessa näin suuri muutos olisi ollut vielä vaikeampi Britannian vastustuksen takia.¹¹¹

Britanniassa seurattiin tarkasti Islannissa tapahtunutta poliittisen johdon muutosta. Suunta oli briteistä huolestuttava, sillä vasemmistopuolueiden nousu koettiin uhkaavaksi länsiliittouman silmissä dominoteorian¹¹² toteutumisen pelossa. Brittien kannalta olisi ollut mieluisinta, jos hallitus olisi muodostunut Itsenäisyyspuolueen johdolla. Itsenäisyyspuolue oli oikeistolaisin puolue Islannissa ja suhtautui myönteisimmin Natoon ja Yhdysvaltain kanssa tehtyyn puolustus sopimukseen. Itsenäisyyspuolueen ongelmaksi britit kuitenkin näkivät, että puoluetta johdettiin heikosti, mikä vähensi sen suosiota Islannissa. Kansanliitto puolestaan oli hyvin organisoitu, ja britit olivat huolissaan, lisääntyisikö kommunistisen puolueen kannatus myöhemminkin. Britit pelkäsivät, että jos Edistyspuolueen johtama hallitus kaatuisi, seuraavissa vaaleissa vasemmistopuolueet voisivat lisätä kannatustaan entisestään. Britit olivat siis hiukan varpaillaan Islannin poliittisen tilanteen takia. He tiesivät, että islantilaiset suhtautuisivat kiivaasti kalastuskysymykseen sekä vasemmiston nostamaan aiheeseen Keflavíkin tukikohdan kohtalosta. Lausahdus ulkoministeriön raportissa kuvasti brittien huolta Islannin poliittisesta tilanteesta:

”Islantilaiset ovat äärimmäisen poliittisesti suuntautuneita, mutta heidän poliittinen spektrinsä on kapea”¹¹³

Tällä britit tarkoittivat ilmeisesti sitä, että Islannille tärkeissä kysymyksissä oli odotettavissa kiihvasta vastustusta eri tahoilla toimivilta poliittisilta vaikuttajilta. Islannin poliittisen johdon tulisi ottaa tiukasti kantaa, sillä kansalaiset ja muut poliittiset vaikuttajatahot vaativat tätä omalla toiminnallaan. Tämä kuvasti sitä, että islantilaiset olivat valmiita tekemään yhteistyötä yli puoluerajojen, jos asia nähtiin Islannissa todella tärkeäksi. Kalastuksesta riippuvaisessa maassa kalastusalue rajojen muutos oli juuri tällainen kysymys. Islannin politiikka painottui

---

¹¹¹ Guðmundsson 2006, s. 102–104.

¹¹² Dominoteoria on yhdysvaltalainen teoria kylmän sodan aikana, jonka mukaan kommunismin leviäminen tapahtuisi ketjureaktiona. Jos jossakin maassa nousee kommunistinen hallinto, sen naapurimaat muuttuvat pian myös kommunistisiksi hallinnoitua.

¹¹³ PREM 15/1637, Liite NO 2, Ulkoministeriön raportti Islannin poliittisesta tilanteesta 15.–16.10. 1973.

hyvin paljon kalastuksen ympärille, mihin Britannian ulkoministeriö viittasi kapealla spektrillä.

Islannin uusi hallitus oli tietoinen, ettei Britannia tulisi suhtautumaan myöntyväisesti kalastusalueen rajamuutokseen.¹¹⁴ Niinpä hallitus tahtoi laajentumispäätökselle yksimielisyyden parlamentissa. Edistyspuolue, Kansanliitto ja Työväenpuolue pyrkivät pääsemään yhteisymmärrykseen oppositioon jääneiden Itsenäisyyspuolueen ja Sosialidemokraattisen puolueen kanssa. Näin voitaisiin turvata islantilaisten yhtenäisyys tärkeässä kalastuskiistassa. Hallitus pyrki estämään brittien mahdollisuudet liittoutua jonkun islantilaispuolueen kanssa, mikä olisi vaikeuttanut Islannin sisäpoliittista elämää. Pitkien neuvotteluiden kautta hallitus onnistui hankkimaan kaikkien puolueiden yksimielisen suostumuksen siihen, että Islanti laajentaisi kalastusalueitaan 50 merimailiin. Hallitus toi päätöksen ensimmäisen kerran julkisuuteen 15. helmikuuta 1972, jolloin ilmoitus laajennuksesta annettiin myös Britannian ja Länsi-Saksan hallituksille.¹¹⁵ Näin ollen Islanti kielsi vuoden 1961 sopimuksen, ja osoitti sopimuksen päättyneeksi Britannian kanssa muuttuneiden olosuhteiden vuoksi.¹¹⁶ Päätöksestä ilmoittamisen yhteydessä islantilaiset antoivat julistuksen, jonka mukaan he sitoutuivat alueella kuitenkin yhteistyöhön muiden valtioiden kanssa, kun aluetta suojeltiin. Lisäksi julistuksessa luvattiin harjoittaa kyseisellä alueella tieteellistä tutkimusta, mikä vahvistaisi kalakantojen säilymistä ja kohentumista.¹¹⁷

Britannian konservatiivihallitus¹¹⁸ protestoi, ettei Islannilla ollut oikeutta tehdä aluelajennusta yksipuoleisesti, koska maat olivat tehneet vuonna 1961 kalastusalueita koskevan sopimuksen. Britannia vastusti Islannin yksipuolista päätöstä ja perusteli kantansa kansainvälisellä merioikeuslailla sekä brittien historiallisilla kalastusoikeuksilla Islannin lähivesillä. Britit olivat osanneet odottaa, että Islanti tulisi tekemään yksipuolisen laajennuksen. Islanti oli tuonut kantansa selkeästi esille Caracasin merioikeuskonferenssin suunnittelussa ja Britannia oli seurannut Islannin vaalipeliä. Myös islantilaiset tunsivat Britannian kannan, joten ristiriitatilanne ei tullut kummallekaan osapuolelle yllätyksenä. Asiaa pyrittiin sovittamaan valtioiden välisissä neuvotteluissa. Islannin ulkoministeri Einar

---

¹¹⁴ Länsi-Saksa ajoi Britannian kanssa samanlaista kalastuspolitiikkaa, eikä hyväksynyt Islannin kalastusalueiden suvereenia laajentamista.

¹¹⁵ Jónsson 1982, s. 132–134.

¹¹⁶ Guðmundsson 2006, s. 103.

¹¹⁷ Jónsson 1982, s. 132–134.

¹¹⁸ Kaudella 1970–1974 Edward Heath toimi konservatiivien muodostamassa hallituksessa Britannian pääministerinä. Young 1991, s. 118.

Ágútsson matkusti Lontooseen keskustelemaan aluemuutoksista. Islantilaisten perusteluna oli, että tarkoituksena oli ainoastaan laajentaa kalastusaluetta eikä aluevetä, joka oli Britannian kannalta tärkeämpi.¹¹⁹ Islantilaiset halusivat aloittaa neuvottelut myös Länsi-Saksan kanssa, joka oli vastustanut Britannian tavoin kalastusalueen laajentamista. Britannian ulkoministeriö esitti pääministeri Heathille, että Islannin ja Länsi-Saksan välisiin neuvotteluihin tulisi suhtautua varauksella.

”Tämä tarkoittaa päätöksen tekemistä, olemmeko valmiita antamaan Islannin neuvotella erikseen Saksan ja meidän kanssamme ja ehkä saavuttamaan erilaiset sopimukset Bonnin ja Lontoon kanssa.”¹²⁰

Britannian kannalta oli tärkeää, että kalastusalueajennusta vastustanut Länsi-Saksa pysyisi Britannian kanssa samalla puolella. Liittoutuminen kalastuskiistoissa vahvisti Britannian uskottavuutta käsitellessä erimielisyyttä esimerkiksi YK:ssa. Lisäksi Britannia pystyi jakamaan vastuun Islannin vastaisista toimista toisen länsiliittouman edustajan kanssa, minkä britit uskoivat ajavan heidän asemaansa myös Natossa.

Neuvotteluja käytiin Islannin, Britannian ja Länsi-Saksan ulkoministerien yhteisissä kokoontumisissa useaan otteeseen, mutta neuvottelut eivät tuottaneet tulosta niin Reykjavíkissa, Lontoossa kuin Brysselissäkään vuosina 1972–1973.¹²¹ Neuvotteluissa ei saatu tulosta aikaan, sillä kaikki osapuolet pysyivät omissa kannoissaan. Islanti puolusti omaa tilannettansa kalastuksesta täysin riippuvaisena maana, jolla kalakantojen heikkeneminen voisi aiheuttaa kansantaloudellisen kriisin. Britannia ei ollut kuitenkaan valmis myöntämään kalakantojen äärimmäisen huonoa tilannetta. Neuvotteluissa islantilaisille tuli selväksi, että britit ja länsisaksalaiset tulisivat tekemään kaikkensa, että islantilaisten aluelajennus todettaisiin laittomaksi.¹²² Samaan puolustusliittoon kuuluvilla Islannilla ja Britannialla oli muuten hyvät suhteet. Erimielisyys kalastusalueista alkoi näyttää uhkaavalta kesällä 1972. Koska bilateraalisisissa neuvotteluissa ei saavutettu tulosta, ilmoitti Islanti aikovansa viedä asian käsiteltäväksi Natoon, YK:n turvallisuusneuvostoon ja YK:n merioikeuskonferenssiin.¹²³ Kun aluelajennus oli tulossa voimaan syyskuussa 1972, britit ja

¹¹⁹ Guðmundsson 2006, s. 103. ja Jónsson 1982, s. 125, 128.

¹²⁰ PREM 15/955, A02706, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 24.10.1972.

¹²¹ Thór 1995, s. 201–204.

¹²² Jónsson 1982, s. 131.

¹²³ FCO 33/1306, 26/71, McKenzie ulkoministeriölle 7.1.1971.

länsisaksalaiset tiivistivät vastarintaansa. Britannia ja Länsi-Saksa ilmoittivat, että muutos oli vastoin kansainvälistä lakia, sillä ne pitivät edelleen vuoden 1961 sopimusta voimassa olevana. Britit tahtoivat tutkia Islannin teon oikeudellisuuden ja päättivät viedä kiistan kansainvälisen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Islantilaiset kuitenkin ilmoittivat, etteivät he välittäisi tuomioistuimen päätöksistä, jos se olisi Islannin laajennusta vastustava.¹²⁴ Islannin ja Britannian välinen kiista oli edennyt kriittiseen vaiheeseen, mutta oli säilynyt edelleen poliittisella tasolla. Naton kannalta hälyttäväksi kiistan teki, kun se muuttui väkivaltaiseksi konfliktiksi merellä.

3.2 Salakalastajia vai mertien valloittajia?

Islantilaisten aluelajennus tuli voimaan syyskuun ensimmäisenä päivänä 1972. Rajamuutoksen aattona muiden maiden kalastusalueet poistuivat 50 merimailin sisäältä ja osoittivat näin kunnioittavansa Islannin uutta lakia. Vain Britannian ja Länsi-Saksan troolit jatkoivat kalastamista yhtä laajalla alueella kuin aikaisemminkin. Monet Britannian aluksista peittivät rekisterinumeronsa ja käyttivät jopa merirosvolippuja kalastaessaan Islannin kalastusalueella.¹²⁵ Brittitroolien miehistö suhtautui sarkastisesti Islannin uuteen lakiin, eikä pitänyt sitä pätevänä. Islannin rannikkovartiosto puolestaan tulkitsi brittitroolit salakalastajiksi, koska ne rikkoivat Islannin lakia. Rannikkovartioston tehtävän oli pitää huolta, ettei Islannin kalastusrajoja rikottaisi. Ensiksi rannikkovartiosto varoitti troolia ilmoittamalla, että se rikkoi Islannin lakia vastaan ja sitä pyydetään siirtymään 50 merimailin ulkopuolelle. Ellei trooli lopettanut kalastamista, islantilaiset näkivät oikeudekseen omalla kalastusalueellaan puuttua salakalastajien toimiin. Islantilaiset halusivat estää brittien kalastuksen 50 merimailin sisällä ja katkaisivat troolien vajjerit, mikä pudotti saaliin mereen.¹²⁶

Islantilaisten rannikkovartiosto oli paremmin valmistautunut turskasotaan vuonna 1972 kuin aikaisemmassa 12 merimailin kiistassa vuonna 1958. Rannikkovartioston aluksia oli parannettu ja ne olivat nyt suurempia ja tehokkaampia. Lisäksi rannikkovartiosto otti käyttöön niin sanotun salaisen aseensa, joka oli vajjerinkatkaisija.¹²⁷ Sen tarkoituksena oli katkaista troolien vajjerit, joiden varassa roikkuivat kalastusverkot. Tämä pudotti saaliin mereen, mikä

---

¹²⁴ Thór 1995, s. 201–204.

¹²⁵ Jónsson 1982, s. 135.

¹²⁶ Thór 1995, s. 204–206. Ks. liite 6.

¹²⁷ Ks. liite 7.

esti kalakannan ylikalastamista. Brittitroolit menettivät taloudellisen hyödyn, mitä ne hakivat Islannin vesiltä. Lisäksi niiden oli palattava ilman saalista takaisin Britanniaan korjauttamaan troolinsa, sillä kalastus ei onnistunut rikkinäisen vaijerin takia. Kaikki Islannin rannikkovartioston miehet oli koulutettu käyttämään tätä puolustusmenetelmää. Uusi ase yllätti troolien kapteenit ja osoittautui tehokkaaksi. Kaiken kaikkiaan 84 troolia menetti kalastusvälineensä vuosina 1972–1973, joista 69 oli brittien aluksia ja 15 saksalaisten. Brittitroolit pyrkivät suojautumaan vaijerinleikkulta ajamalla vauhdilla päin rannikkovartioston aluksia. Suojautumaan pyrittiin myös aloittamalla niin sanotun saattuekalastuksen: Kaksi brittitroolia muodosti saattueen, eli ne ajoivat peräkkäin. Ensimmäinen trooli kalasti ja toinen suojasi vaijerinleikkaamiselta. Tämä kuitenkin osoittautui hyödyttömäksi, sillä Islannin rannikkovartiosto oppi leikkaamaan vaijerit troolien välistä. Saattuekalastus oli tehoton ja kallis tapa kalastaa, sillä kaksi troolia sai vain yhden saaliin, mikä sekin oli epävarma vaijerinleikkauksen takia. Riskitekijänä saattuekalastuksessa oli myös troolien mahdollisuus kolaroida keskenään.¹²⁸

Troolien kapteenit olivat tilanteeseen tyytymättömiä. Kalateollisuudesta ryhdyttiin painostamaan Britannian hallitusta, että troolien kalastamista tulisi suojata paremmin. Hallitus empi lisävoiman lähettämistä, mutta suostui hankkimaan suurempaa siviilikalustoa apuun. Britannia lähetti trooliansa suojaksi neljä vuokraamaansa hinaajaa.¹²⁹ Ne olivat suurempia, nopeampia ja tehokkaampia kuin troolit, ja ne olivat sopivia rannikkovartioston alusten runttaamiseen. Hinaajista saatu hyöty jäi käytännössä kuitenkin vähäiseksi, sillä islantilaiset pystyivät edelleen jatkamaan vaijerien leikkaamista. Brittitroolien kalastus pysyi tehottomana, ja siksi ne siirtyivät kalastamaan vuoteen 1973 mennessä 50 merimailin ulkopuolelle välttääkseen troolien vahingoittumisen rannikkovartioston yllättäviltä hyökkäyksiltä. Troolien kapteenit kieltäytyivät menemästä alueen sisäpuolelle, ellei hallitus lähettäisi kuninkaallista laivastoa suojelemaan niiden kalastusta. Britannian hallitus oli vastahakoinen lähettämään kuninkaallista laivastoa Islannin vesille, sillä Britannian merivoimien laivasto oli osa Naton kalustoa.¹³⁰ Kuninkaallisen laivaston fregattien lähettäminen olisi myös kallista, ja Britannian tavoitteen oli 1970-luvun alussa vähentää korkeita puolustuskustannuksia. Hallituksen tuli punnita, olisiko troolikalastuksen turvaaminen sen arvoista.

---

¹²⁸ Thór 1995, s. 204–206.

¹²⁹ PREM 15/955, A02706, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 24.10.1972. Ks. myös Jónsson 1982, s. 138–139.

¹³⁰ Thór 1995, s. 206.

Epävarmuutta kuninkaallisen laivaston fregattien roolista turskasodassa kuvastaa Britannian ulkoministeriön virkailijan sähke pääministeri Heathille:

”Mitä tahansa aluksia sijoitamme, meidän tulee antaa selkeät ohjeet. - - Jos pelkkä fregattien läsnäolo ei riitä rannikkovartioston alusten luopumiseen, pitäisikö niiden aloittaa varjostustaktiikka? Vai tulisiko niiden mennä pidemmälle ja asettua troolien ja rannikkovartioston väliin? Vai tulisiko jopa uhata voimankäytöllä kuitenkin sitä käyttämättä muuta kuin itsepuolustuksena? Vai tulisiko niiden mennä vielä pidemmälle ja käyttää kaikkia tarpeellisia voimakeinoja saavuttaakseen tavoitteemme?”¹³¹

Ulkoministeriön virkailija penäsi tarkkuutta kuninkaallisen laivaston fregattien ohjeistukseen, sillä niiden avulla Britannian hallituksella oli mahdollista pyrkiä kontrolloimaan, miten syväksi välirikko etenisi. Voimakeinojen käyttäminen tekisi kalastuskiistasta vakavan konfliktin liittolaisten välille, mutta jo pelkkä fregattien läsnäolo toi kiistaan sotilaallisen ulottuvuuden. Britannian ulkoministeriössä toivottiin, että vähäiset sotilaalliset toimet riittäisivät turskasodan ratkaisemiseen Britannian eduksi, mutta myös vakavamman konfliktin mahdollisuus otettiin huomioon.

Liittolaisten konfliktin muuttuminen sotilaalliseksi huolestutti Natoa. Yhdysvaltain puolustusministeri kommentoi Britannian hallitukselle vaaraa, johon turskasota voisi johtaa. Amerikkalaiset pelkäsivät, että islantilaiset kommunistit voisivat käyttää turskasotaa hyvänä propaganda-aseena Natoa vastaan. Tätä pitäisi varoa, sillä Islannin strateginen sijainti oli yhä tärkeämmässä osassa läntisen puolustusliiton kannalta.¹³² Britannian neuvottelut Islannin kanssa eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta, ja laivaston käyttöönotto nähtiin Britanniassa ainoaksi vaihtoehdoksi kansallisten intressien toteutumiseksi. On mahdollista, että Britannia tahtoi painottaa kansallisia ja taloudellisia intressejä, sillä sen taloustilanne oli heikko. Britannia halusi muutenkin keskittyä enemmän sisäisten asioidensa hoitamiseen, eikä yhteistyöllä Yhdysvaltain kanssa ollut Heathin kaudella niin suurta painoarvoa kuin aikaisemmin. Britannia pyrki ottamaan ulkopoliitikassaan hiukan itsenäisemmän linjan, mikä oli varmaankin osasy Yhdysvaltain näkemyksen vastaisiin toimiin kalastuskiistassa.

---

¹³¹ PREM 15/955, A02706, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 24.10.1972.

¹³² PREM 15/955, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 7.8.1972.

Toukokuun 19. päivä vuonna 1973, Britannia lähetti neljä fregattia hinaajien seuraksi sekä viisi saattaja-alusta suojelemaan 46 trooliaan. Islanti protestoi Britannian päätöstä osoittamalla valituksen Natolle: Islanti perusteli omaa tilannettaan niin, että kalastusalueen laajentaminen oli sille elintärkeä toimenpide. Islannin mukaan toimi kuului maan sisäpolitiikkaan, jota muiden valtioiden tulisi kunnioittaa. Lisäksi noin 30 valtiota oli tehnyt samankaltaisen tai jopa suuremman laajennuksen kalastusalueisiinsa, eivätkä ne silti olleet joutuneet väkivallan kohteiksi. Islanti oli ollut valmis antamaan väliaikaisia myönnytyksiä Britannialle kalastaa 50 merimailin sisällä, mutta Britannia ei ollut tyytynyt niihin.¹³³ Islanti onnistui esittämään asian niin, että asia oli sisäpoliittinen, mutta Britannian laivasto teki siitä ulko- ja turvallisuuspoliittisen kysymyksen. Tästä Natolle osoitetusta protestista ei seurannut kuitenkaan ratkaisua kiistaan, joka jatkui yhä tiukentuneena.

Kokonaisuudessaan Britannia käytti seitsemää fregattia, voidakseen pitää aina kolme tai neljä Islannin vesillä. Fregattien tehtävä oli ajaa rannikkovartioston alusten päälle¹³⁴ ja siten estää vaijerin leikkaaminen. Lisäksi Britannian puolustusministeriö hyväksyi ulkoministerin ehdotuksen käyttää Nimrod-suihkukoneita, joiden avulla britit vakoilivat Islannin rannikkovartioston toimia. Suihkukoneita oli mahdollisuus käyttää päivittäin 12 ja 50 merimailin välisellä alueella. Hallitus kuitenkin painotti, että yhteistyö amerikkalaisten kanssa oli muistettava, eikä suihkukoneita käytettäisi ennen kuin se näyttäisi tarpeelliselta.¹³⁵ Kokonaisuudessaan Britannian miehistöön kuului noin 2000 miestä ja sotilasta. Islannilla puolestaan oli käytössä muutama rannikkovartioston alus ja noin 130 miestä.¹³⁶ Vastaukseksi Islannin hallitus antoi rannikkovartioston aluksille vapaat kädet toimia, kun Britannia toisi fregattejaan Islannin kalastusvyöhykkeille. Rannikkovartioston tehtävä oli arvioida, kunnioitettiinko Islannin lakia. Islannin hallituksesta suurin osa Edistyspuolueen jäsenistä toivoi, että Britannian kanssa päästäisiin sopimukseen rauhanomaisesti. Britannian fregatit kuitenkin vain oikeuttivat islantilaisten mielestä vaijerinleikkaamisen. Britannia puolestaan toivoi, ettei kalastuskiistaa tarvitsisi liittää Nato-kysymykseen Islannin suunnitelmien mukaisesti. Britannia kehottikin useaan otteeseen islantilaisia lopettamaan vaijerien leikkaamisen, jolloin britit voisivat vähentää sotilaallista kalustoaan Islannin vesillä.

---

¹³³ PREM 15/955, A02706, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 24.10.1972. Ks. myös Jónsson 1982 s. 144–145.

¹³⁴ Ks. liite 9.

¹³⁵ PREM 15/1635, MO 12/3, Carrington Heathille 16.3.1973.

¹³⁶ PREM 15/955, A02706, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 24.10.1972. Ks. myös Jónsson 1982, s. 138–140. Turkasodan osapuolet olivat hyvin epätasapainoisia varusteluiden kannalta. Britannialla oli kaikkea suhteessa enemmän: laivojen määrä 1:3, alusten paino kokonaisuudessaan 1:8 ja sotilaiden ja miesten määrä 1: 14.

Britannian suurlähettiläs, John McKenzie, Reykjavíkissa painotti tätä näkökulmaa Islannin pääministeri Jóhannessonille, joka ei kuitenkaan ollut myöntynyt brittien ehdotukseen. McKenzién selonteossa Britannian ulkoministeriölle paistoi huoli, etteivät islantilaiset suostuisi neuvottelemaan tässä tilanteessa.

”Pääministeri sanoi, ettei hän tahtonut antaa mitään takeita rannikkovartioston alusten toimista. Niiden täytyi valvoa, että Islannin lakia kunnioitettiin. Hän uskoi, että niiden keinot olivat tehokkaita vähentämään Britannian kalansaalista. Häntä painostettiin merkittävästi olemaan aggressiivisempi. Vaikka me määritimme vaijerin leikkuun vaaralliseksi toiminnaksi, hänen mielestään se oli vähiten vaarallinen keino, mikä oli hänen käytettävissään. Yritykset pidättää brittitrooleja johtaisivat todennäköisesti verenvuodatuksen.”¹³⁷

McKenzién välittämä viesti antaa pääministeri Jóhannessonin asenteesta uhkaavan kuvan. Turskasodassa ei voitu olla varmoja, miten rajuksi kiista yltyisi, mutta pääministeri yritti pitää sen aisoissa. Kommentti antaa ymmärtää, että turskasotaa kannatettiin poliittisesti Islannissa, ja se sai myös kansalaisten suosion. Tekstistä on havaittavissa myös painostus, mitä Islannin hallitus sai osakseen elinkeinoelämän ja kalateollisuuden edustajilta. On ilmeistä, että tilanne oli vastaava myös Britanniassa. Britannian hallituksen olisi ollut helpompi vetää fregatit pois Islannin vesiltä, jos Islanti olisi tehnyt edes jonkinlaisen myönnytyksen. Tässä tilanteessa Britanniassa olisi odotettavissa protestointia kalateollisuuden edustajien taholta, jos hallitus vetäisi laivaston pois.

Britannian hallitus pyrki olemaan tarkkana, miten pitkälle turskasodassa voitiin mennä. Kysymys oli, miten britit saavuttaisivat parhaiten omat tavoitteensa, mutta turvaisivat samalla omat sitoumuksensa Natoon. Koko turskasodan ajan olikin ongelmallista hahmottaa, mitä aluksia ja voimakeinoja voitaisiin käyttää. Britannian oli oltava varovainen kiistan etenemisestä, sillä se antoi Islannin kommunistiselle kalastusministerille eväitä liittää yhteen kalastuskiista ja kysymys Keflavíkin tukikohdan ylläpitämisestä.¹³⁸ Brittien troolit kalastivat ”laatikoissa” eli fregattien ja hinaajien muodostamassa suojamuodostelmassa. Jos rannikkovartiosto pyrki häiritsemään troolin kalastusta, olivat fregatit, hinaajat ja troolit valmiita runttaamaan rannikkovartioston aluksen. Rannikkovartiosto toimi aktiivisesti, ja sen

¹³⁷ PREM 15/955, A23/2, McKenzie ulkoministeriölle 23.10.1972.

¹³⁸ PREM 15/955, A02706, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 24.10.1972.

seurauksena monia islantilaisien veneitä vahingoitettiin ja upposi. Tämäkään brittien taktiikka ei kuitenkaan tuottanut tulosta, sillä rannikkovartiosto oli monesti nopeampi kuin troolit tai hinaajat. Lisäksi rannikkovartioston alukset olivat hyvin kestäviä, koska ne oli tehty jään murtamiseen. Fregattien ja rannikkovartioston alusten yhteenotoissa fregatit vahingoitettiin niin, että ne joutuivat palaamaan Britanniaan korjattaviksi. Kokonaisuudessaan Britannian merivoimien keinot olivat tehottomia. Islantilaiset pystyivät jatkamaan vaijerinleikkaamista suojelusta huolimatta. Myös kalastaminen suojelumuodostelmissa oli melko tehottomaa, ja saalis jäi toivottua pienemmäksi. Islantilaiset hyödynsivät tätä luomalla yhteishenkeä kansansa merenkäyntitaidoista, jotka onnistuivat pitämään sotilaallisen ylivoimankin kurissa.¹³⁹

4. KALASTUSKIISTASTA ULKO- JA TURVALLISUUSPOLIITTINEN KYSYMYS

4.1 Turskasota uhkana Keflavíkin tukikohdalle

Kansallisista ja taloudellisista intresseistä lähtenyt turskasota muuttui myös ulko- ja turvallisuuspoliittiseksi kiistaksi, sillä kiistakumppanit olivat molemmat Naton jäsenmaita. Nato-aspekti turskasotaan tuotiin, kun kiista muuttui väkivaltaiseksi ja Britannian laivasto astui kuvaan. Britannia otti puolustusliiton kannalta riskin kansallisten intressiensä hyväksi, kun se otti käyttöön merivoimien fregatteja ja Nimrod-tarkkailukoneita. Nämä kuuluivat Naton kalustoon, ja siten oli ennen kuulumatonta, että Naton kalustoa käytettiin toista jäsenmaata vastaan. Islannin hallitus protestoi vahvasti brittien käyttämää kalustoa, rannikkovartioston alusten runttaamista ja ennen kaikkea kalastusalueen rikkomista. Islanti tulkitsi Britannian merivoimien käytön hyökkäyksenä liittolaistaan vastaan, ja siten Islannin näkökulmasta turskasota oli yhteydessä Nato-kysymykseen.¹⁴⁰ Toisaalta Islanti ei laittanut pahakseen Nato-näkökulman huomioimista kiistassa, sillä se antoi Islannille poliittisen asean Britanniaa vastaan.

Britannian käyttämä Nato-kalusto herätti huomiota myös kansainvälisesti. Islantilaiset opiskelijat järjestivät ulkomailla mielenosoituksia Britanniaa vastaan, millä saatiin

---

¹³⁹ Thór 1995, s. 206.

¹⁴⁰ Thór 1995, 210–211.

turskasodalle kansainvälistä huomiota, ja Islanti keräsi sympatiat muilta mailta.¹⁴¹ Myös IRA¹⁴² kannatti Islantia turskasodassa. Tämä oli paljolti protesti Britannian hallitusta kohtaan, joka oli lähettänyt joukkoja selvittämään Pohjois-Irlannin kriisiä.¹⁴³ Turskasodasta uutisoitiin melko paljon Euroopassa ja Yhdysvalloissa, ja uutisoinnin sävy oli hyvin Islanti-myönteinen. Islanti nähtiin pieneksi, kalastuksesta riippuvaiseksi maaksi, joka yritti suojella elintärkeitä luonnonvarojaan. Britannia näyttäytyi kirjoituksissa puolestaan suurena merimahtina, joka pyrki pitämään menetettyä imperiumiaan kasassa hyökkäämällä ylivoimaisella kalustollaan Islannin kimppuun. Islantilaiset ruokkivat mielellään tätä kuvaa, ja maa keräsi paljon ihailua sitkeästä taistelustaan. Islannin ja Britannian kiistaa on usein verrattu Raamatun Davidin ja Goljatin taisteluun, jossa pienempi päihittää suuremman nokkelalla ja sisukkaalla kamppailulla. Islantilaiset mielellään pitävät vieläkin yllä tätä näkemystä turskasotien kulusta ja ratkaisusta, sillä se on omiaan vahvistamaan islantilaista kansallisidentiteettiä.¹⁴⁴

Britanniassa pidettiin ongelmallisena kalastuskiistan liittämistä Nato-kysymykseen, koska se asetti britit ahtaalle toimintamahdollisuuksissaan turskasodassa. Niinpä kysymykset Keflavíkin tukikohdan kohtalosta ja kalastuskiistojen ratkaisusta tahdottiin pitää erillään. Esimerkiksi Britannian maatalousministeri Joseph Godber suosi taloudellisten tekijöiden painottamista turskasodissa. Hän ei tahtonut, että britit luopuisivat kalastajille tärkeästä kiistasta vain siksi, että islantilaiset pitivät turskasodan tapahtumia Natoon ja tukikohtakysymykseen vaikuttavina tekijöinä. Maatalousministeri Godber kommentoi kärkkäästi islantilaisten jäsenyydestä Natossa:

”Minä tunnistan ongelmat Naton kanssa, mutta Keflavíkin tukikohdan uhka oli jo ennen kalastuskiistoja ja tulee olemaan vielä kiistan ratkaisemisen jälkeenkin. Siksi toivon, ettemme antaisi itseämme painostettavan epäreiluun vetäytymiseen Nato-liittouman heikoimman ja epäluotettavimman jäsenen mustamaalana.”¹⁴⁵

---

¹⁴¹ Guðmundsson 2006, s. 106.

¹⁴² Irish Republican Army IRA.

¹⁴³ Morgan 1990, s. 332–334. Myös kelttiläisen juuret yhdistivät irlantilaisia ja islantilaisia, sillä islantilaiset uskovat kansansa muodostuneen siten, että viikingit hakivat Irlannista kauneimmat naiset vaimoikseen. Karlsson 2000, s.14.

¹⁴⁴ Ingebritsen 2006, s. 77.

¹⁴⁵ PREM 15/1635, A7/6, Godber Heathille 6.6.1973.

On totta, että tukikohtakysymys oli ollut jo ennen turskasotia. Tukikohdan asema Islannissa ei ollut vakaa sen perustamisen jälkeen, mikä johtui islantilaisien halusta pitäytyä erossa liittoumista ja maailmanpolitiikasta. Mahdollisesti Britannian hallitus oletti, että todellisuudessa kysymys tukikohdasta tulisi jatkumaan vielä kalastuskiistojen jälkeenkin. Islantilaiset olivat brittien mielestä onnistuneet käyttämään hyväksi kahden kysymyksen yhteen liittämistä päästäkseen molemmissa haluamiinsa tavoitteisiin. Tämä herätti närkästyä, mikä näkyi Godberin lausunnossa. Brittien mukaan Islanti pyrki pelaamaan omaan pussiin jäsenyydellään puolustusliitossa. Mutta ennen kaikkea Britannia toivoi, ettei kalastuskiistaa nähtäisi Natossa tukikohtaa uhkaavana tekijänä. Britannian ulkoministeriö ei ollut täysin luottavainen, että islantilaiset hyväksyisivät puolustussopimuksen uusimisen Yhdysvaltain kanssa. Kuitenkin Britannia uskoi, että Islanti tulisi pysymään Naton jäsenenä, mutta tukikohtakysymys tulisi olemaan vaikeampi. Britannia toivoi, että Islanti ja Yhdysvallat onnistuvat pääsemään kompromissipäätökseen, mikä helpottaisi myös Britannian asemaa.¹⁴⁶ Tukikohtaa koskeva jatkosopimus vapauttaisi Britannian vastuusta, johon se helposti asetettaisiin turskasodan takia, jos tukikohta joutuisi lähtemään Keflavíkista.

Kun turskasotaa oli aloitettu tarkastella myös Nato-näkökulmasta, Islanti yritti yhä tiiviimmin hankkia Natolta tukea. Yhdysvallat ei ollut halukas ottamaan osaa kalastuskiistaan ja siten valitsemaan puoltansa liittolaistensa välisessä konfliktissa. Islantilaiset närkästyivät siitä, ettei Keflavíkin tukikohta suojellut heitä uhkaavassa tilanteessa, ja nostivat esille Keflavíkin tukikohdan sopimuksen uusimisen. Tukikohdan kyseenalaistaminen sopi vasemmistosuuntaisen hallituksen politiikkaan, sillä sen vasemmistosiipi oli vastahakoinen Naton jäsen. Tukikohdan ja Islannin Nato-jäsenyyden kyseenalaistaminen oli kuulunut hallituksen linjaan jo heti vuoden 1971 vaalien jälkeen. Islannin pääministeri Jóhannesson kuitenkin ilmoitti, että Islanti tulisi pysymään Natossa näissä olosuhteissa, mutta paneutuisi enemmän puolustuskysymyksiin. Keskustelun aiheeksi Yhdysvaltojen kanssa nostettiin tukikohdan lähteminen Islannista, ja tukikohdan kohtalo oli tarkoitus päättää hallituksen toimikautena. Islanti lupasi kuitenkin tutkia asiaa tarkasti, eikä uhannut yhtäkkisillä muutoksilla.¹⁴⁷

Natolle tukikohdan kyseenalaistaminen oli ollut isku, sillä tilannetta vaikeutti nyt se, että turskasota lisäsi kommunistien ja Nato-vastaisen ajatusten vahvistumista. Niinpä Natolle oli

---

¹⁴⁶ DEFE 5/194/2, COS 78/72, Stanbridge puolustusministeriölle ja pääesikunnalle 31.7.1972.

¹⁴⁷ DEFE 5/194/2, COS 78/72, Stanbridge puolustusministeriölle ja pääesikunnalle 31.7.1972.

tärkeää, että kiista ratkaistaisiin mahdollisimman pian.¹⁴⁸ Islannissa turskasota oli kuitenkin tällä hetkellä tärkeämpi kysymys kuin tukikohdan purkaminen. Hallitus oli yksimielinen asiasta kalastusalueen laajentamisesta. Lisäksi Islannissa vallitsi mieliala, jonka mukaan ei voitu odottaa kansainvälistä kalastusrajojen laajentamista, vaan se oli tehtävä välittömästi. Islantilaiset eivät luottaneet kansainvälisen lain etenemiseen ja diplomaattiseen sovitteluun, vaan he näkivät parempana toimia suoraan.¹⁴⁹ Tukikohtakysymystä islantilaiset kuitenkin pystyivät käyttämään poliittisena aseena turskasodassa, mikä oli heidän etunsa. Toisaalta britit olivat tietoisia, että Islannissa epäroitiin tukikohdan purkamista, mikä vähensi poliittisen aseiden merkitystä. Islannin ulkoministeri oli kuitenkin halukas ottamaan asian esille Naton kokouksessa 30.–31. toukokuuta 1972.¹⁵⁰

Tukikohtakysymys ja kalastuskiista erosivat toisistaan siten, että näkemykset tukikohdasta jakaantuivat niin Islannin hallituksen kuin kansan keskuudessa, mutta kalastuskiistassa islantilaiset olivat yksimielisesti Britanniaa vastaan. Suurin osa Edistyspuolueesta oli valmis tukikohdan sopimuksen uusimiseen, mutta kannatti esimerkiksi amerikkalaisten miehistön vähentämistä tukikohdasta. Kommunistinen Kansanliitto oli vakaasti sitä mieltä, että Islannin tulisi erota Natosta ja lähettää Yhdysvaltain tukikohta pois maasta. Kokonaisuudessaan uusi hallituksen linjaus herätti kansainvälistä huomiota, koska se Edistyspuolueen johdolla ilmoitti ottavansa itsenäisemmän linjan taloudessa ja politiikassa.¹⁵¹ Voidaankin todeta, että Islannin suhtautuminen puolustusliittoon oli paljolti riippuvainen puoluepolitiikasta. Kommunistisen Kansanliiton tulo hallitukseen vuoden 1971 vaaleissa muutti puolustusliiton tilanteen epävakaaaksi. Tukikohdan säilyttämissä Keflavíkissa puolustivat kuitenkin merkittävät taloudelliset tekijät, minkä vuoksi Edistyspuolue pyrki pelaamaan aikaa tukikohtakysymyksen ratkaisemiseen.¹⁵²

Kokonaisuudessaan Islannissa suhtautuminen Yhdysvaltoihin oli muuttunut 1970-luvulla siitä, mitä se oli ollut 1950-luvulla, jolloin puolustussopimus tukikohdasta tehtiin. Vastarintaliike Yhdysvaltoja vastaan nousi vahvasti 1960-luvulla etenkin islantilaisen kansan parissa, ja esimerkiksi Vietnamin sotaan islantilaiset suhtautuivat hyvin kielteisesti. Islannin hallitus halusi selvittää todellista, poliittista tilannetta ja perusti toimikunnan, joka tutki

---

¹⁴⁸ Thór 1995, s. 210–211.

¹⁴⁹ Sparring 1972, s. 8.

¹⁵⁰ FCO 33/1702, WRC 3/304/1, Fowler Ramsaylle ja ulkoministeriölle 16.5.1972.

¹⁵¹ Sparring 1972, s. 6.

¹⁵² FCO 33/1702, WRC 3/304/1, Fowler Ramsaylle ja ulkoministeriölle 16.5.1972.

DEFE 5/196/6, COS 30/73, Stanbridge puolustusministeriölle ja pääesikunnalle 5.7.1973.

seuraavia asioita: Naton merkitystä Islannin puolustukselle ja Islannin merkitystä puolustusliitolle, seurauksia Islannin laajennuksesta Pohjois-Atlantilla, naapurimaiden suhtautumista tiedusteluasemaan Islannissa, tutka-aseman ja lennoston merkitystä Islannin puolustukselle sekä taloudellista näkökulmaa Islannin puolustuksessa.¹⁵³

Epävarmuutta tukikohta-kysymyksessä kuvasti esimerkki Islannin viestintä-, terveys ja sosiaaliministeri Hannibal Valdemarssonin toiminta. Hän osallistui Yhdysvaltain kutsumana tiedotustilaisuuteen, jossa kerrottiin Naton tehtävistä Islannissa. Ministeri Valdemarsson oli poliittiselta taustaltaan selvästi vasemmistolainen, ja siksi Naton edustajille oli haaste vakuuttaa hänet tukikohdan tärkeydestä Islannissa. Valdemarsson oli aikaisemmin ollut selkeästi Nato- ja tukikohtavastainen, mutta oli muuttanut näkemystään, kun Neuvostoliitto valloitti Tšekkoslovakian. Ministeri näki tämän kaltaiset hyökkäykset uhaksi Islannille, ja Washingtonissa keskusteltiin Neuvostoliiton merivoimien aiheuttamasta uhkasta Pohjois-Atlantilla. Tapaaminen oli myönteinen Naton kannalta, sillä Valdemarsson näytti muuttuvan myönteisemmäksi Natolle. Niinpä Yhdysvalloissa toivottiin, että tämä asenne menisi eteenpäin Islannissa vasemmistonkin keskuudessa. Lisäksi amerikkalaiset uskoivat, että Islannin huono, taloudellinen tilanne oli Natosta irtautumista vastaan. Amerikkalaiset alkoivatkin epävarmassa tilanteessa kiristää kukkaron nyörejä ja käyttää Islannin taloudellista tilannetta hyödykseen. Tukikohdassa oli parhaillaan menossa kunnostustyöt ja amerikkalaiset ilmoittivat, ettei rahaa jaettaisi Keflavíkin tukikohtaan lisää, ellei jatkosopimusta tehtäisi.¹⁵⁴ Yhdysvallat uskoi, että tukikohdan uudistaminen ja parantaminen olivat Islannille tärkeitä etenkin, kun Islannin taloustilanne oli huono. Niinpä Yhdysvaltojen hallitus vaikutti luottavaiselta, että puolustussopimus tultaisiin uusimaan.¹⁵⁵

Islannin hallituksen sisäinen ristiriita tarjosi paikan oppositiolle tarttua Islannin puolustuskysymyksen. Sosiaalidemokraatit asettivat hallituksen Nato-politiikan kyseenalaiseksi ja perustelivat, että Islanti tarvitsi mahdollisimman paljon kansainvälistä tukea, koska kalastuskysymys oli laajentunut turskasodaksi. Sosiaalidemokraatit kritisoivat, että Yhdysvaltojen joukkojen poisvetäminen muuttaisi liikaa Pohjois-Atlantin tasapainoa ja antaisi mahdollisuuden muille osapuolille, eli Neuvostoliitolle, lisätä voimiaan. Sosiaalidemokraatit syyttivät tukikohdan poisajajia nationalistisesta unelmoinnista Islannin

---

¹⁵³ Loftsson 1981, s. 270–276.

¹⁵⁴ FCO 33/1702, WRC 3/304/1, Crowe Braithwaitelle ja ulkoministeriölle 18.2.1972.

¹⁵⁵ DEFE 5/196/6, COS 78/72, Stanbridge puolustusministeriölle ja pääesikunnalle 31.7.1972.

itsenäisestä sisä- ja ulkopoliitikasta ilman ulkomaisia tekijöitä.¹⁵⁶ Sosiaalidemokraatit perustelivat omaa näkemystään kokemuksella, jonka ehtivät hankkia vuosina 1956–1971, jolloin sosiaalidemokraatit pitivät ulkoministerin salkkua. Lisäksi oppositio kritisoi hallituksen ongelmia hoitaa Islannin taloudellista tilannetta, jossa suurena ongelmana oli inflaatio.¹⁵⁷

Myös oppositiossa oleva itsenäisyyspuolue esitti, että Islannin turvallisuuden kannalta olisi parasta säilyttää koko Euroopassa tasapaino ja rauha. Itsenäisyyspuolue näki uhkaksi Neuvostoliiton sota-aluksen, joka oli seilannut lähellä Islannin aluetta. Jos Islanti jäisi pois läntisestä puolustusliitosta, olisi todennäköistä, että Neuvostoliitto kiinnostuisi Islannissa vaikuttamisesta. Itsenäisyyspuolue piti Islannin sijaintia strategisesti niin tärkeänä, että sen turvallisuus ei olisi taattu ilman puolustusjoukkoja. Niinpä lähettämällä pois Yhdysvaltain joukot Islanti vaarantaisi oman turvallisuuden ja samalla myös muiden Nato-maiden turvallisuuden. Itsenäisyyspuolue ryhtyi aktiiviseen hallituksen vastustamiseen aloittamalla nimien keräyksen, jolla vastustettiin hallituksen suunnitelmia ajaa tukikohdan joukot pois. Nimienkeräys järjestettiin vaalivuoden 1974 alussa. Keräys lopetettiin helmikuun 20. päivänä, ja silloin 55 522 henkilöä oli allekirjoittanut vetoomuksen. Lista luovutettiin pääministerille ja Alþingin¹⁵⁸ puheenjohtajalle maaliskuussa 21. päivä, jonka jälkeen hallituksen tukijat arvostelivat suosiota kerännyttä vetoomusta useista seikoista.¹⁵⁹ Vetoamus kuitenkin vaikeutti hallituksen toimintaa, sillä se oli selkeä epäluottamuslause. Hallituskauden lopulla Edistyspuolueella ja vasemmistolla oli suuria erimielisyyksiä.¹⁶⁰

Keflavíkin tukikohta oli merkittävä sekä Yhdysvaltain merivoimien että ilmavoimien toiminnassa. Voimatasapainoa käsitteleviä asiakirjoja tarkastellessa voi todeta, että Keflavíkin tukikohdan menettäminen olisi muuttanut Pohjois-Atlantin voimatasapainoa ja heikentänyt länsiliittouman tilannetta. Pohjois-Atlantin alueella oli myös kylmän sodan blokkien

---

¹⁵⁶ Vaikka Edistyspuolue oli länsimielinen puolue, oli sen sisällä vahva tukikohtavastainen joukko, joka kuitenkin hyväksyi Nato-jäsenyyden. Tämä tukikohtavastainen siipi voidaan määritellä nationalistiseksi Islannin puoluekenttämällissä. Loftsson 1981, s. 278–280 ja Ingimundarson 2004, s. 84. Ks. myös liite 5.

¹⁵⁷ 60-luvun aikana Itsenäisyyspuolueen ja Sosiaalidemokraattien muodostama hallitus tasoitti tukikohdan tilanteen Islannissa. Tämä hallitus oli edistänyt liittolaisuutta Natossa sekä luonut positiivisia kontakteja Euroopan yhdentymiseen. Sparring 1972, s. 5, 10.

¹⁵⁸ Alþingi on Islannin kansanedustuslaitos.

¹⁵⁹ Keräystä syytettiin muun muassa nimien väärentämisestä, painostuksesta allekirjoittaa keräys työpaikalla sekä alaikäisten allekirjoituksista. Lisäksi epäiltiin, että CIA oli tukenut nimien keräämistä. Myös vetoomuksen muotoa oli arvosteltu niin epäselväksi, etteivät ihmiset tienneet, mitä allekirjoittivat. Tosin syytöksiä ei juuri ollut voitu todistaa oikeiksi. Loftsson 1981, s. 283–284.

¹⁶⁰ Ingimundarsson 2004, s. 89.

varustelukiista kiihtynyt. Strategiset ydinaseet, sukellusveneet ja robotit olivat tärkeä osa kilpavarustelua. Uhka ydinsodasta sukellusveneiden avulla lisääntyi, mikä teki maailman merien tilanteen epävakaaaksi. Yhdysvallat oli sijoittanut länsipuolelle Islantia Atlanti-alueksen, joka tarkkaili erityisesti sukellusveneitä ja pystyi havaitsemaan ydinaseet sukellusveneissä. Neuvostoliiton tärkeimmät sukellusveneet olivat sijoitettu Kuolan niemimaalle. Toisaalta Yhdysvaltain Poseidon-sukellusveneille ei ollut välttämätöntä olla Norjan merellä, sillä ne saavuttivat Neuvostoliiton alukset myös Jäämereltä ja Välimereltä. Sen sijaan Neuvostoliiton piti saada aluksensa Norjan merelle saavuttaakseen kohteensa, minkä vuoksi Islanti oli tärkeä Neuvostoliiton alusten tarkkailussa. Yhdysvaltain näkökulmasta Islanti yksinkertaisesti sijaitsi keskellä Pohjois-Atlantia, yhdisti länsiliittoutuman osapuolia keskenään ja olisi voinut mahdollistaa Neuvostoliitolle paremman aseman. Neuvostoliiton näkökulmasta Islanti olisi tarjonnut aivan uudet mahdollisuudet kamppailussa Yhdysvaltoja ja Eurooppaa vastaan. Neuvostoliitto olisi voinut saada valtamerialuksilleen lentotuen Islannin tukikohdasta, ja sitä kautta Neuvostoliitolle olisi tarjoutunut väylä levittää aluksensa koko Norjan merelle ja Pohjois-Atlantille.¹⁶¹

Britannian puolustusministeriön asiakirjojen perusteella voidaan todeta, että Britannia oli tietoinen Islannin strategisesta tärkeydestä, eikä sen tarkoituksena ollut heikentää Islannin asemaa Natossa. Britanniassa tiedostettiin Islannin merkitys puolustusliitolle, koska Islannin osuudeksi jäi Grönlannin ja Färseerien välinen aukko Pohjois-Atlantilla. Uhkana alueella oli Neuvostoliiton kaksi tärkeää sotilaskenttää, joista vaarallisempi oli pohjoiskenttä Kuolan niemimaalla. Siellä Neuvostoliitolla oli 450 sota-alusta ja 180 sukellusvenettä, joista 70 oli ydinvoimaa. Jos Naton liittoutuma heikkenisi pohjoisessa, vaikuttaisi se negatiivisesti Britannian turvallisuuteen pohjoisakselilla.¹⁶² Britannian etujen mukaista oli vahva liittoutuma, minkä vuoksi Britannia pyrki pitämään turskasodan erillään Nato-suhteista. Puolustusliiton vahva asema antaisi turvan Britannian puolustukselle, eikä Britannian tarvitsisi itse panostaa kalliiseen varusteluun niin paljon. Jos Keflavíkin tukikohdan merkitystä arvioitiin Islannin turvallisuuden kannalta, voitiin kritisoida sitä, että amerikkalaisten määrä tukikohdassa on niin pieni, ettei se olisi ollut riittävä puolustamaan Islantia. Lisäksi turvallisuuden hakeminen Natosta liitti Islantiin samalla muiden Nato-maiden ottamat riskit. Keflavíkin tukikohta asetti myös puolet Islannin kansasta ydinsäteilyn vaaraan, sillä suurin osa Islannin asutuksesta sijoittui Reykjavíkin lähialueille. Jos tukikohtaan

---

¹⁶¹ Sparring 1972, s. 16–18, 20–21.

¹⁶² DEFE 5/194/2, COS 78/72, Stanbridge puolustusministeriölle ja pääesikunnalle 31.7.1972.

iskettäisiin, säteily ulottuisi pääkaupunkiin, joka sijaitsee vain noin 50 kilometrin päässä Keflavíkista. Toisaalta Islannilla ei ollut varaa ajaa amerikkalaisia pois, koska se oli pieni maa ja olisi altistanut itsensä Neuvostoliiton alaisuuteen. Neutraalius oli islantilaisten unelma, mutta tilanteessa, jossa Neuvostoliitto oli laajentanut merimahtiaan kyseisellä alueella, oli liian riskialtista asettaa kaksi suurvaltaa vastakkain.¹⁶³

Turskasodan jatkuessa islantilaiset kuitenkin käyttivät Natoa poliittisena aseenaan ja protestoivat Britannian merivoimien fregattien sekä ilmavoimien Nimrod-suikukoneiden toimia. Islanti ilmoitti 19. toukokuuta 1973, että Britannian lentokoneiden ei sallittu laskeutuvan Islantiin, jos ne eivät olleet toimittamassa Nato-velvollisuuksiaan vaan vakoilemassa islantilaisia. Islannin ilmavalvonta ryhtyi boikotoimaan Nimrod-suikukoneita, eikä pitänyt niihin yhteyttä vastaiskuna brittien vakoilutoimille. Viikkoa myöhemmin Islanti antoi lausunnon Naton neuvostolle, että se ei hyväksynyt Britannian tekemiä väkivaltaisia hyökkäyksiä puolustaessaan laitonta kalastamista Islannin alueilla. Tämä ei kuitenkaan johtanut käytännön toimiin Naton suunnalta, minkä vuoksi syyskuussa 1973 islantilaiset lisäsivät poliittista painostustaan. Islanti määräsi, että brittien avustavat laivat eivät saaneet tuoda sairaita ja loukkaantuneita ihmisiä hoidettavaksi Islantiin. Heidät tuli kuljettaa Islannin hyväksymillä, rekisteröidyillä aluksilla eli trooleilla. Tämä tarkoitti sitä, että kalastusalusten tuli lopettaa pyytäminen toimiessaan sairaankuljettajana. Jos trooli olisi jatkanut kalastamista, se olisi samalla tullut kiinnijäämisen kannalta riskialttiille alueelle rantautuessaan Islantiin.¹⁶⁴

Kun Islanti kovensi otteitaan poliittisessa taistelussa, täytyi brittien pohtia, miten turskasodassa olisi viisainta toimia. Britannian ulkoministeriössä pyrittiin arvioimaan, miten turskasota vaikuttaisi Britannian Nato-suhteisiin:

”Onko todennäköistä, että ilmapiiri rauhoittuu itsestään? Mutta islantilaiset voivat pitää sen kuumana, ei välttämättä harjoittamalla häirintää kalastusalueilla, mutta pelaamalla Naton huolella Islannin tulevaisuudesta puolustusliitossa. Olisiko parempi ryhtyä tavoittelemaan neuvotteluita nyt, kun nautimme vielä sympatiaa Natolta eikä painostus ole kokonaisvaltaista, kuin odottaa ja kasvattaa riskiä suuremmasta painostuksesta?”¹⁶⁵

---

¹⁶³ Sparring 1972, s. 20–23.

¹⁶⁴ Thór 1995, s. 210–211.

¹⁶⁵ PREM 15/1635, A04306, Ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 6.6.1973.

Ulkoministeriön sähke pääministerille todistaa siitä, että Naton käyttäminen poliittisena aseena oli hyödyllistä islantilaisten kannalta. Britannian tuli tarkastella tilannetta turskasodassa myös Naton suunnalta, koska se ei halunnut joutua huonoon valoon puolustusliitossa. Britannian hallituksen olikin jatkuvasti tasapainoteltava, jotta sen sisä- ja ulkopoliittiset intressit eivät vahingoittaisi toisiaan.

Britannia kuitenkin jatkoi turskasotaa poliittisesta painostuksesta huolimatta, mikä kiristi brittien ja islantilaisten suhteita entisestään. Tämä vaikutti myös Islannin suhtautumiseen puolustusliittoon, ja islantilaiset tiukensivat asenteitaan tukikohtaan ja jäsenyyteensä Natossa. Nato-myönteinen ulkoministeri Ágústsson ehdotti, että hän tulisi neuvottelemaan Islannin Nato-jäsenyydestä Washingtoniin. Ulkoministeri näki tarpeelliseksi neuvottelut Naton kanssa. Samalla hän pyrki keräämään sisäpoliittista suosiota, mikä vahvistaisi hänen asemaansa sisäpoliittisena vaikuttajana. Ágústsson sai nopeasti kutsun Washingtoniin tammikuussa 1973 keskustelemaan Keflavíkin tukikohdan asemasta.¹⁶⁶ Neuvotteluissa ulkoministeri Ágústsson valaisi Natoa Islannin koko hallituksen näkemyksistä ja suunnitelmista koskien Keflavíkin tukikohtaa. Naton neuvosto vastasi pääsihteeri Joseph Lunsin välityksellä, että tukikohdan merkitys oli vain kasvanut sekä Islannin että muiden jäsenmaiden kannalta.¹⁶⁷

Ulkoministeri Ágústsson oli tunnustellut tilannetta sekä amerikkalaisten että islantilaisten näkökulmasta ja oli valmis neuvotteluihin Islannin edustajana. Lokakuussa 1973 Ágústsson matkusti Yhdysvaltain hallituksen kanssa pidettäviin neuvotteluihin keskustelemaan tukikohdan tulevaisuudesta. Islannin hallituksen linja oli kansainvälisestä perspektiivistä katsottuna tiukka, mutta linjaus oli Islannin hallitukseen kuuluvien puolueiden tahdon mukainen kompromissi: Yhdysvaltain tulisi vetää joukkonsa pois maasta vähitellen siten, että 1974 neljäsosa joukoista olisi poissa, 1975 puolet ja kolme neljäsosaa vuonna 1976. Lisäksi lennoston tukikohta poistettaisiin siten, että Naton koneet saivat laskeutua, mutta pysyvää tukikohtaa niillä ei olisi. Lisäksi Islantilaiset ottaisivat itse Pohjois-Atlantin kontrollin haltuunsa.¹⁶⁸ Islanti kertoi harkitsevansa edustajan poisvetämistä Natosta, koska turskasodassa ei ollut tapahtunut edistystä tilanteen rauhoittumiseksi.¹⁶⁹ Oli selvää, että tukikohtavastaisuus oli lisääntynyt Islannissa, kun tukikohdasta ei ollut islantilaisille hyötyä turskasodassa.

¹⁶⁶ FCO 33/1702, Cromer ulkoministeriölle 27.12.1972.

¹⁶⁷ Loftsson 1981, s. 271–276.

¹⁶⁸ Loftsson 1981, s. 271–276.

¹⁶⁹ PREM 15/1636, GRS 250, Luns ulkoministeriölle 24.8.1973.

Kuitenkin voidaan olettaa, että Islannin hallituksen esitys oli paljolti tukikohtakysymyksen käyttämistä poliittisena aseena turskasodassa. Käytännössä islantilaisille olisi ollut todella vaikeaa toteuttaa Pohjois-Atlantin kontrollia omatoimisesti, koska Islannilla ei ollut tarvittavaa kalustoa ja miehistöä. Islanti odotti, että heidän uhkauksensa lisäisivät Britanniaan kohdistuvaa painostusta luopua kiistasta Naton suunnalta.

Tukikohdan lopettaminen ei kuitenkaan ollut koko hallituksen mieleinen päätös, ja Edistyspuolue ryhtyi ajamaan tiukemmin omaa poliittista linjaansa. Puolueen kokouksessa helmikuussa 1974 pääministeri esitti selkeästi oman ja puolueensa yleisen linjan. Linja kannatti Natossa pysymistä turvallisuustilanteen takia, ja pääministeri muistutti, että Natoon oli liitytty jatkuvuusperiaatteen mukaan. Pääministeri Jóhannesson oli kuitenkin hyvin tietoinen hallituksessakin olevan kommunistisen Kansanliiton tavoitteista irrota Natosta ja lopettaa puolustussopimus. Tämä ei kuitenkaan ollut ratkaisevaa pääministerin näkökulmasta. Hän toivoi, että sopimukseen päästäisiin Yhdysvaltain kanssa.¹⁷⁰ Koko hallituksen linjaa pääministerin kannanotto ei ottanut huomioon, sillä vielä maaliskuussa 1974 kommunistinen kalastusministeri vastusti jyrkästi Nato-jäsenyyttä ja tukikohtaa. Vasemmistolaiset hallituspuolueet suunnittelivat tukikohdan vähittäistä purkamista ja tiukennuksia tukikohdan miehistön oikeuksiin Islannissa.¹⁷¹ Koska hallituksella oli jatkuvia erimielisyyksiä tukikohtasopimuksesta, päätti Edistyspuolue ottaa hallituksessa johdon itselleen. Islannin ja Yhdysvaltain hallitusten käymissä neuvotteluissa Washingtonissa myönnettiin, ettei hallitus ollut valmis purkamaan puolustussopimusta ja Keflavíkin tukikohtaa.¹⁷²

Islanti ja Yhdysvallat pääsivät yhteisymmärrykseen puolustussopimuksen jatkamisesta toistaiseksi. Maiden välinen puolustussopimus solmittiin uudelleen 5. toukokuuta 1974. Perusteluiksi osapuolet antoivat turvallisuuspoliittisen tilanteen Pohjois-Atlantilla:

”Hallituksemme ovat yhtä mieltä, että nykyinen tilanne maailmanpolitiikassa, kuten myös Islannin ja Pohjois-Atlantin yhteisön turvallisuudessa, vaatii Islannissa pidettävän yllä puolustusjoukkoja, jotka on hyväksytty molemminpuolisella sopimuksella.”¹⁷³

---

¹⁷⁰ FCO 33/2342, Jóhannessonin puhe Edistyspuolueen kokouksessa 7.2.1974.

¹⁷¹ FCO 33/2342, WRC 10/1, McKenzie ulkoministeriölle 25.3.1974.

¹⁷² Loftsson 1981, s. 277–278.

¹⁷³ FCO 33/2342, Ágústsson Irvingille 22.10.1974.

Lisäksi sopimuksessa oli uudistuksia miehistön määrässä tukikohdassa sekä heidän asuttamisessaan Islannissa, mikä oli tuottanut närkästystä aiemmin islantilaisten keskuudessa. Siviili- ja sotilaskentät erotettiin toisistaan, mikä kuvasti islantilaisten halua erottaa amerikkalaiset sotilaat islantilaisten joukosta.¹⁷⁴ Turvallisuuspoliittinen jatkuvuus nähtiin Islannissa tärkeämmäksi kuin Yhdysvaltain sotilaallinen apu turkasodissa. Islanti tahtoi pysyä läntisen liiton puolella turvallisuus- ja puolustuskysymyksissä, vaikka läntiset kumppanit asettivatkin sen tiukkaan tilanteeseen taloudellisessa kilpailussa. Britannian kannalta oli helpotus, että Islanti pääsi sopimukseen Yhdysvaltain kanssa. Nyt Britannian ei tarvinnut kantaa syyllisyyttä Naton heikentämisestä omien kansallisten intressien tavoittelun takia.

4.2 Naton painostus kulissien takana

Islantilaisista alkoi olla sietämätöntä, että Britannia vahingoitti islantilaisten aluksia. Kun länsivuonoilla runtattiin jälleen yksi rannikkovartioston laiva, islantilaiset kovensivat poliittista taisteluaan. He ilmoittivat 11. syyskuuta 1973 Britannian hallitukselle, että Islanti sanoisi irti diplomaattiset suhteet. Suurlähetystö suljettaisiin ja Islannin suurlähettiläs palaisi kotimaahan. Tämän välttääkseen brittiläivaston tuli poistua 50 merimailin alueelta lokakuun 3. päivään mennessä.¹⁷⁵ Nato-maiden välinen kiista oli edennyt nyt siihen pisteeseen, että Naton pääsihteeri Joseph Luns katsoi välttämättömäksi tarttua henkilökohtaisesti asiaan. Lisäksi Islannin esittämät muutokset tukikohdan ja Nato-jäsenyytensä suhteen huolestuttivat pääsihteeriä. Hän neuvotteli Reykjavíkissa pääministeri Jóhannessonin kanssa, ja pyrki selvittämään islantilaisten kannan tilanteesta. Pääministeri Jóhannesson painotti, että kalastuskiista ja tukikohdan tulevaisuus liittyivät yhteen. Hän ilmoitti, että kalastuskiistan tulos vaikuttaisi siihen, miten Islanti tulisi suhtautumaan Natoon. Pääsihteeri Lunsin olikin otettava kantaa kalastuskiistaan, vaikka Nato olisi mielellään pysytellyt erossa siitä. Luns sanoi uskovansa, että Islanti tulisi saavuttamaan tavoitteensa pitkällä aikavälillä. Pääsihteeri toivoi sovitteluvaa otetta kiistaan. Hänen mukaansa Nato ei voisi kuitenkaan ymmärtää Britannian kantaa, jos Britannia tahtoisi jatkaa voimatoimenpiteitään. Naton kantaan oli vaikuttanut se, että Islannin strateginen merkitys liittoumalle oli kasvanut, sillä Neuvostoliiton kalusto Murmanskissa oli lisännyt uhkaa Pohjois-Atlantilla.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ FCO 33/2342, Ágústsson Irvingille 22.10.1974.

¹⁷⁵ Thór 1995, s. 210–211.

¹⁷⁶ PREM 15/1636, Keskustelu Heathin ja Lunsin välillä 30.9.1973.

Pääsihteeri Luns ryhtyi neuvottelemaan diplomaattisten suhteiden katkaisemisen partaalle ajautuneiden kiistakumppaneiden kanssa. Lontoossa Luns keskusteli pääministeri Heathin kanssa 30. päivä syyskuuta ja puhui briteille tilanteen vakavuudesta. Hän kertoi esimerkiksi, että Islannin hallituksessa Kansanliittoa edustava kalastusministeri arvosteli Britanniaa kärkevästi militaarista aggressiosta, jolla Britannia suhtautui kalastuskiistaan.¹⁷⁷ Perinteisessä turskasotia käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa ei anneta tarkkoja tietoja Naton osuudesta kalastuskiistojen ratkaisemiseen.¹⁷⁸ Britannian hallituksen asiakirjat kuitenkin osoittavat, että Nato otti selkeästi kantaa kalastuskiistaan kulissien takana. Esimerkiksi pääsihteeri Lunsin ja pääministeri Heathin neuvotteluissa Luns ohjeisti brittejä, miten tilanteessa tulisi edetä. Hän kehotti henkilökohtaisesti brittejä vetämään kalustonsa pois Islannin vesiltä.¹⁷⁹ Muutama päivä ennen Lontoon neuvotteluita Nato-maista oli tullut painostusta Britanniaa kohtaan lopettaa väkivaltaisuudet merellä ja ryhtyä neuvottelemaan kalastuskiistan sopimiseksi. Pohjois-Atlantin neuvosto arvosteli Britannian toimia merellä. Sen mukaan Britannia katsoi liikaa kalastuskysymystä näkemättä suurempaa ja tärkeämpää kokonaiskuvaa Naton kannalta.¹⁸⁰ Sen lisäksi Naton neuvosto lähetti pääsihteerin välityksellä kiistan molemmille osapuolille neuvoston kannanoton. Viestissä kerrottiin, että neuvostossa oli keskusteltu Islannin ja Britannian välisestä kalastuskiistasta. Sen mukaansa oli kohtuutonta, että kaksi jäsenmaata katkaisisi diplomaattiset suhteensa. Niinpä neuvosto kehotti kiistakumppaneita solmimaan mitä pikimmiten välinsä ja lopettamaan kahnauksen.¹⁸¹

Myös Yhdysvaltojen rooli turskasodan selvittämisessä on perinteisessä tutkimuskirjallisuudessa nähty melko vähäiseksi samoin kuin pääsihteeri Lunsin vaikutus välittäjänä kiistan ratkaisemiseen.¹⁸² Yhdysvallat pyrkikin pitämään etäisyyttä kalastuskiistaan julkisessa, virallisessa linjassaan. Syyksi Yhdysvaltain etäiseen suhtautumiseen voi määritellä sen, että Yhdysvaltain johdolle oli edullista pitää kalastuskiista ja tukikohtakysymys erillään. Esimerkiksi presidentti Richard Nixon oli kommentoinut kalastuskiistaa niin, että Islannin ja Britannian tulisi ratkaista kiista keskenään¹⁸³. Tämä vastasi myös Naton virallista linjaa, mutta kulissien takana Yhdysvaltain hallitus antoi

¹⁷⁷ PREM 15/1636, Keskustelu Heathin ja Lunsin välillä 30.9.1973.

¹⁷⁸ Ks. esim. Thór 1995 passim., Jónsson 1982 passim.

¹⁷⁹ PREM 15/1636, Keskustelu Heathin ja Lunsin välillä 30.9.1973.

¹⁸⁰ PREM 15/1636, MO 12/3, Mumford Gouldingille 25.9.1973.

¹⁸¹ PREM 15/1636, Peck ulkoministeriölle 28.9.1973.

¹⁸² Ks. esim. Guðmundsson 2006, Thór 1995, Jónsson 1982.

¹⁸³ PREM 15/1635, A04306, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 6.6.1973.

Britannialle kehotuksen pyrkiä varovaisuuteen sekä merellä että neuvotteluissa. Varsinaista, tiukkaa painostusta ei tässä vaiheessa Yhdysvaltain taholta tullut.¹⁸⁴ Britannian hallituksen asiakirjojen perusteella voidaan todeta, että Yhdysvaltain ja etenkin pääsihteeri Lunsin osuus kiistan selvittämisessä oli suurempi, kuin turskasotia koskeva aikaisempi tutkimuskirjallisuus antaa ymmärtää. Yhdysvaltojen ja Naton mielipide kalastuskiistaan oli tärkeä erityisesti Britannialle. Brittejä huolestutti se, jos amerikkalaiset ryhtyisivät painostamaan Britanniaa luopumaan kiistasta. Tällöin briteille ei jäisi juuri muuta vaihtoehtoa kuin toimia puolustusliiton mielipiteen mukaisesti.¹⁸⁵ Brittien varovainen suhtautuminen Yhdysvaltain reaktioihin antaa kuvan, että Yhdysvaltojen mielipide dominoi edelleen puolustusliitossa.

Myös Islannissa ajateltiin, että amerikkalaiset pystyisivät selvästi ohjailemaan brittejä turskasodassa. Tämä näkyi esimerkiksi pääministeri Jóhannessonin ja ulkoministeri Ágúttssonin toiminnassa. Muun muassa Yhdysvaltojen presidentti Richard Nixonin ja Ranskan presidentti George Pompidoun tapaamisessa Reykjavíkissa vuonna 1973 islantilaiset näkivät vaivaa Nixonin taivutteluun puolelleen. Presidentti Nixon ei kuitenkaan luvannut ottaa kantaa virallisesti kiistaan. Sen sijaan Yhdysvaltojen edustaja Naton päämajassa, Donald Rumsfeld, oli sitä mieltä, että Yhdysvaltojen tulisi ottaa vahvempi asema kiistan selvittämisessä.¹⁸⁶ Tämä on viittaus siitä, että mielipiteet Yhdysvalloissa jakaantuivat kalastuskiistojen vakavuudesta ja parhaasta tavasta selvittää konflikti. Toisaalta voidaan erottaa Yhdysvaltojen julkiset kannanotot kalastuskiistaan sen linjasta kulissien takana, mikä oli selvästi tiukempi.

Britannian hallitus koki jääneensä kiistassa yksin. Se oli odottanut Naton suunnalta tukea. Vaikka amerikkalaiset eivät virallisesti painostaneet Britanniaa, oli puolustusliitto tehnyt selväksi kantansa kulissien takana. Brittien puolella oli havaittavissa tilanteen aiheuttamaa turhautumista, mikä ilmeni ulkoministeri Alec Douglas-Homen kommentista:

” - - Jopa saksalaiset, joilla on samat kalastusintressit, eivät ole valmistautuneet sotilaalliseen suojeluun merellä. Amerikkalaiset, jotka ovat kiinnostuneita Keflavíkin tukikohdasta, eivät varmasti tukisi meitä. Emmekä voi odottaa tukea muiltakaan Nato-liittolaisilta. Voimme laittaa anomuksen

---

¹⁸⁴ Guðmundsson 2006, s. 105–107.

¹⁸⁵ PREM 15/1635, A04306, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 6.6.1973.

¹⁸⁶ Guðmundsson 2006, s. 106.

turvallisuusneuvostolle, mutta siellä Islanti esittäisi urhoollista, pientä valtiota, joka suojelee sen luonnollista perintöä. Lopputulos voi hyvinkin olla, että vaikka olisimme kykeneviä puolustamaan kalastusoikeuksiamme lyhyen ajan, joutuisimme lopuksi nöyryyttävästi vetäytymään. - - ”¹⁸⁷

Ulkoministerin lausunnossa paistoi huoli yksin jäämisestä kalastuskiistassa, sillä britit eivät voineet odottaa tukea muilta Nato-mailta. Britit kokivat tämän osaltaan epäoikeudenmukaiseksi, sillä heidän tappionsa turskasodassa näytti todennäköisemmältä. Islanti oli onnistunut poliittisessa pelissään näyttelemällä marttyyrikohtaloa.

Kansainvälisesti turskasota nähtiin Britannialle nolona tilanteena, koska se oli asettunut sotilaallisesti Nato-liittolaistaan vastaan. Sekä Britannian fregatit ja Nimrod-suikukoneet olivat Britannian omissa kansallisissa käyttötarkoituksissa, ja Britannia laiminlöi samalla Nato-tehtäviään. Turskasota oli tullut myös uutisissa julki maailmalla, ja uutiskuvat tekivät Britannialle tilanteesta yhä nolomman. Myös ulkomailla oltiin tietoisia siitä, että Islanti aikoi katkaista diplomaattiset suhteet Britanniaan, koska se hyökkäsi sota-aluksilla Nato-liittolaistaan vastaan.¹⁸⁸ Naton pääsihteeri Luns painotti vaarallisessa tilanteessa Britannialle, että vetäytyminen 50 merimailin alueelta olisi tärkeää Naton kannalta. Kritiikkiä Britannia sai myös muilta Nato-mailta.¹⁸⁹ Nato-maiden painostuksen alla Britannian oli ryhdyttävä toimiin turskasodan selvittämiseksi.

Lokakuun ensimmäisenä päivänä 1973 Britannian hallitus keskusteli asiasta kotimaan kalastusteollisuuden edustajien kanssa, sillä he painostivat hallitusta eniten jatkamaan sotilaallisia toimia merellä. Seuraavana päivänä pääministeri Heath kutsui Islannin pääministeri Jóhannessonin neuvotteluihin Lontooseen. Kutsussa Heath esitti huolensa maiden pitkien, ystävällisten suhteiden vaarasta vahingoittua turskasodassa. Lisäksi hän toivoi, että maiden hallitukset löytäisivät keinot, joilla tilanne saataisiin ratkaistua ja ainakin väliaikainen sopimus tehtyä. Pääministeri Heath lupasi, että Britannian vetäisi sotalaivansa ja hinaajansa pois 12 ja 50 merimailin välisen rajan sisältä. Ehtona oli kuitenkin, ettei Islannin rannikkovartiosto saanut vahingoittaa brittitrooleja. Pääministeri Jóhannesson otti kutsun

---

¹⁸⁷ PREM 15/955, Douglas-Home Heathille 10.3.1972.

¹⁸⁸ Jónsson 1982, s. 147.

¹⁸⁹ PREM 15/1636, GRS 500, Thomson ulkoministeriölle 24.8.1973.

vastaan ja käski rannikkovartiostoa rauhoittamaan tilanne merellä.¹⁹⁰ Myös Islannin pääministeri Jóhannesson olisi mielellään päässyt sopimukseen Britannian kanssa kalastuskiistassa. Hän kuitenkin pelkäsi, että Kansanliiton kalastusministeri vastustaisi päästöä Alþingissa. Hallituksen poliittisten erimielisyyksien vuoksi Jóhannesson oli miettinyt jopa vähemmistöhallituksen muodostamista. Nato-myönteinen oppositio olisi mahdollisesti tukenut vähemmistöhallitusta Alþingissa, jotta kalastuskiista saataisiin päätökseen.¹⁹¹

Naton johto tahtoi saada liittolaisten välisen konfliktin päätökseen. Niinpä Nato-maat pääsihteeri Lunsin johdolla ryhtyivät syksyllä 1973 painostamaan molempia kiistakumppaneita asettumaan neuvottelupöytään. Painostuksen seurauksena neuvottelut käytiin 15.–16. lokakuuta 1973, jossa päädyttiin kahden vuoden sopimukseen: Britannian säiliöpakastin- ja tehdasaluksilta oli kiellettyä kalastaa 50 merimailin sisässä, mikä oli tärkeintä Islannin kannalta. Sopimuksessa Britannian kalateollisuuden suurimpia aluksia kiellettiin kalastamasta Islannin aluevesillä. Sen sijaan 68 Britannian troolia sai kalastaa 12 ja 50 merimailin välisellä alueella. Lisäksi sovittiin kolme suojelualuetta, joissa brittiläisten kalastus oli kokonaan kiellettyä tai rajoitettua. Brittien kalastussaalisi ei saisi ylittää vuodessa 130 000 tonnia. Sopimus hyväksyttiin Islannin Alþingissa äänen enemmistöllä, mutta islantilaiset eivät olleet täysin vakuuttuneita sopimuksen pitävyydestä. Turuskasota saatiin päätökseen marraskuussa 1973, mutta kuitenkin monia asioita jäi yhä epäselväksi.¹⁹²

Britit eivät olleet tyytyväisiä kalastuskiistan lopputulokseen, mutta tilanteen muuttuessa vakavaksi myös Naton kannalta oli Britannian viisainta sopia. Britannian suurlähettiläs McKenzie arvosteli Islannin tapaa hoitaa kiista:

”Väistämättä herää kysymys, olisiko kiista voitu saada ratkaistua aikaisemmin ja olisiko voitu välttää tai vähentää karvasta kinaamista ja vaarallisia konflikteja merellä. Minun mielestäni olisi voitu, jos Islannin hallitus olisi tahtonut. He

---

¹⁹⁰ PREM 15/1636, Fawcett Jóhannessonille. 28.9.1973. Ks. myös Thór 1995, s. 211–214 ja Jónsson 1982, s. 147.

¹⁹¹ PREM 15/2114, Keeble Armstrongille 8.11.1973.

¹⁹² Thór 1995, s. 211–214. Islanti ei kuitenkaan onnistunut solmimaan samanlaista sopimusta Saksan liittotasavallan kanssa, vaikka maat kävivät jatkuvia neuvotteluita. Churchill 1975, s. 84–85.

tekivät kiistasta enemmän poliittisen kuin kalastusta koskevan huolimatta heidän propagandastaan kalakantojen suojelusta ja kalastuksesta riippuvaisuudesta.”¹⁹³

McKenzie arvioi, että Edistyspuolue pelasi näin kovaa sisäpoliittista peliä käyttäen kalastuskysymystä aseenaan. Edistyspuolue oli voittanut vaalit lupaamalla kalastusalueen laajennuksen. Jos he eivät olisi pystyneet pitämään lupaustaan, tämä olisi vienyt heidän suosionsa. Hänen mukaansa Edistyspuolueen johtama hallitus oli pitkittänyt turskasotia ja oli valmis sovintoon vasta, kun se oli sille edullista. Sen seurauksena Britannian kansainvälinen kuva ja asema Natossa oli heikentynyt, mikä herätti tyytymättömyyttä kiistan hävinneissä briteissä.

Turskasodan päättymiselle voidaan esittää useita syitä. Tutkimuskirjallisuudessa Jón Thór esittää tärkeäksi syyksi YK:n merioikeuskonferenssin yleisen mielipiteen muotoutumisen laajentumiselle myönteiseksi, mikä vaikutti osaltaan Britannian taipumiselle kiistassa. Sen lisäksi turskasota kävi kalliiksi erityisesti Britannialle, joka oli valjastanut käyttöönsä merivoimien alukset. Tärkeä näkökulma on Naton joutuminen huonoon valoon turskasodan takia. Koko kiista ja etenkin Naton laivaston ja suihkukoneiden käyttö jäsenmaiden keskinäisessä kiistassa voitiin nähdä Naton kannalta noloksi.¹⁹⁴ Lisäksi korostaisin Britannian hallituksen asiakirjojen perusteella Naton osuutta turskasotaa käsittelevissä neuvotteluissa. Neuvottelut kiistakumppaneiden välillä aloitettiin pääsihteerin Lunsin työn seurauksena. Hän toimi pitkäjänteisesti tasoittaen kuumentunutta tilannetta ja toisaalta välittäen viestiä kiistakumppaneiden välillä. On huomioitava myös Nato-maiden selkeät kannanotot, joissa muut jäsenmaat ilmoittivat, etteivät hyväksyneet Britannian väkivaltaisia toimia merellä.

5. KANSALLINEN VAI KANSAINVÄLINEN KIISTA?

5.1 Taloudelliset tekijät turskasodassa

Taloudellisesti turskasota oli Britannialle hyvin kannattamatonta: Laivaston ja Nimrod-suihkukoneiden käyttäminen oli kallista. Ongelmallista oli brittien kannalta myös se, ettei niillä saavutettu toivottua hyötyä kalastuksessa. Britannian voidaan sanoa kalastaneen

---

¹⁹³ PREM 15/2114, McKenzie Douglas-Homelle 20.11.1973.

¹⁹⁴ Thór 1995, s. 216.

turskasotien aikana kaikkein kalleinta kalaa Atlantilla. Britannian turskasodan aikainen saalis Islannin lähivesillä oli noin 139 400 tonnia vuodessa, mikä oli vähemmän kuin mitä islantilaiset olivat tarjonneet briteille rauhanomaisesti. Islannin ja Britannian välisissä neuvotteluissa touko- ja heinäkuussa 1972 Islannin pääministeri ja kalastusministeri olisivat antaneet Britannialla mahdollisuuden kalastaa rauhanomaisesti 156 000 tonnia vuodessa. Britit eivät kuitenkaan taipuneet tähän, ja maat ryhtyivät turskasotaan syyskuussa 1972. Turskasodan aikana britit eivät päässeet Islannin rauhanomaisen tarjoukseen suuruiseen saaliiseen, vaan Britannian kalastusmäärä jäi 26 00 tonnia pienemmäksi kuin rauhanomaisella sopimuksella olisi saatu.¹⁹⁵

Turskasotien aikana islantilaisten ja brittien sopimuksen teossa oli ongelmallista juuri kalastusmäärästä ja troolien luvusta yhteisymmärrykseen pääseminen. Erimielisyyttä aiheutti islantilaisten ja brittien kesken alusten lukumäärä ja koko.¹⁹⁶ Islantilaiset eivät hyväksyneet Britannian kehittyneintä kalastustekniikkaa vesilleen, sillä se tekisi Britannian kalastuksesta ylivoimaisen tehokasta. Niinpä Islanti oli kieltänyt brittien kalankäsittelytroolien liikkumisen 50 merimailin kalastusalueella. Nämä alukset olisivat tehostaneet Britannian kalastusta ja olisivat olleet siten suuri uhka turskakannoille. Islanti vaati suojelutarkoituksessa aluksien ja kokonaiscalastuksen vähentämistä. Britannia ei uskonut, että kalakannat olisivat niin vahingoittuneet, mitä Islanti esitti, vaan arvelivat Islannin tahtovan vain parantaa oman kalateollisuutensa tilannetta.¹⁹⁷

Islannin kalatalous oli 1970-luvulla toipumassa ylikalastuksesta johtuneesta sillikantojen romahtamisesta, mikä oli aiheuttanut 1960-luvulla vakavan laman. Sillikantojen romahtus aiheutti kalan toimittamisvaikeuksia maailman markkinoille. Tämä kalatalouden kriisi osaltaan kannusti Islannin hallitusta kalastusaluemuutoksiin, sillä kalatalouden tila oli saatava korjattua.¹⁹⁸ Kalastusteollisuuden muita ongelmia oli sillikantojen romahtamisesta johtuva työttömyys, mikä ei tosin muun Euroopan mittakaavassa ollut suurta. Koko Islannin kansantalouden ongelma oli korkea inflaatio, joka kiihtyi erityisesti 1950–1970-luvuilla. Islannin herkkyyks inflaatiolle johtui todennäköisesti Islannin talouden painottumisella kalan vientiin. Kalan korkeat vientihinnat tai hyvä saalis toi Islantiin enemmän rahaa, mikä johti hyödykkeiden ja työväen kysynnän kasvuun ja sitä mukaa palkkojen ja hintojen nousuun.

---

¹⁹⁵ Jónsson 1982, s. 138, 140–142.

¹⁹⁶ PREM 15/1635, A04306, Ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 6.6.1973.

¹⁹⁷ PREM 15/1637, Islantilaisten välittämä raportti Jóhannessonin ja Heathin neuvotteluista 15.–16.10.1973.

¹⁹⁸ Karlsson 2000, s. 346.

Toisaalta alhaiset hinnat tai huonot saaliit puolestaan vaativat kruunun devalvaatiota, joka myös lisäsi inflaatiota. Taloudellinen epävakaus oli siis Edistyspuolueen johtaman hallituksen suurimpia ongelmia. Epävakaus aiheutti tyytymättömyyttä kansan keskuudessa, ja sen seurauksena työläiset järjestivät useita lakkoja 1970-luvuilla. Kalastusrajojen laajentaminen ja turskasota tukivat vahvasti hallituksen tavoitteita parantaa taloudellista tilannetta sekä lisätä omaa poliittista suosiotaan.¹⁹⁹ Kalateollisuuden edustajilla oli suhteita poliittisiin päätöksentekijöihin ja heidän näkemyksensä oli tärkeitä poliitikoille. Kalateollisuudesta tulikin painostusta, että kalastuskiistassa tulisi pysyä kovana. Islannin hallitus oli yhteydessä maan kalastusliittoihin jatkuvasti kalastuskiistojen aikana ja pyrki pääsemään sen toivomiin tavoitteisiin, sillä ne palvelivat myös hallituksen näkemyksiä.²⁰⁰

Turskasodasta aiheutui Islannille myös taloudellisia ongelmia. Suurimpia niistä oli Islannin ja Britannian kauppasuhteiden huonontuminen. Britannia oli käyttänyt aseena jo 1950-luvun kalastuskiistoissa islantilaisten kalatuotteiden järjestelmällistä boikotointia. Tämä oli kolaus Islannin viennille. Islannin tuli paikata tilanne kehittämällä kalateollisuuttaan ja etsimällä uusia vientimarkkinoita.²⁰¹ Turskasotien seurauksena 1970-luvulla Britannia asetti Länsi-Saksan kanssa Islannille rantautumiskieltoja, mitkä myös vaikeuttivat Islannin vientiä.²⁰² Lisäksi Britannia ja Länsi-Saksa vaikeuttivat Islannin kauppasopimuksia EEC:n kanssa, ja Islanti joutui maksamaan kovempia tulleja viedessään kalatuotteitaan EEC:n jäsenmaihiin. Britannia käytti tullitariffeja taloudellisena pakotteena, jotta olisi päästy sitä miellyttävään sopimukseen. Britannia luopuikin ylimääräisistä, Islannille suunnatuista tullitariffeista vasta, kun maat lopettivat turskasodan.²⁰³ Neuvotteluissa islantilaiset pyrkivät muistuttamaan, että he olivat tärkeitä ja hyviä asiakkaita Britannian vientimarkkinoilla. Islantilaiset vakuuttivat, että Britannia teki hallaa myös itselleen asettaessaan esteitä Islannin kaupankäynnille. Islantilaiset painottivat, ettei Britannian tulisi unohtaa kalastuskiistassakaan, että kaupassa esteiden asettamisella voi olla kauas kantoisia kokonaisvaikutuksia.²⁰⁴

Myös Britannian oma kalastusteollisuus oli huonossa tilanteessa. Kalan hinta oli pudonnut alas 1970-luvulla, joten kalastajien tuotot jäivät heikoiksi. Inflaatio vaikutti koko Euroopassa,

¹⁹⁹ Karlsson 2000, s. 348–352 ja Guðmundsson 2006, s. 102–103.

²⁰⁰ PREM 15/2114, Ulkoministeriön muistiinpanoja kalastuskiistasta 1971–1973, 8.2.1974.

²⁰¹ Karlsson 2000, s. 344. Ennen Britannian osuus Islannin viennistä oli 30 prosenttia ja nyt se romahti 10 prosenttiin. Islanti etsi uusia kauppakumppaneita ja sen tärkeimmiksi vientialueiksi tulivat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto.

²⁰² Jónsson 1982, s. 153.

²⁰³ FCO 33/1972, WRC 7/1, Britannian ja Islannin välinen sopimus kalastuskiistoissa 20.11.1973.

²⁰⁴ PREM 16/414, GSP 1200, FM Reykjavik 2413115z, Hallgrímsson Wilsonille 27.11.1975.

mutta kalatuotteiden hinnat olivat pysyneet muiden tuotteiden perässä. Toimikustannukset kasvoivat, ja kalansaaliit jäivät huonommiksi, koska kalakannat olivat kärsineet liikakalastuksesta. Sinänsä Islannin ja Britannian kalataloudessa ongelmat olivat samanlaiset ja liittyivät yleiseen taloustilanteeseen Euroopassa. On kuitenkin otettava huomioon, että kalatalouden merkitys maan kansantaloudelle oli paljon pienempi kuin Islannissa. Britannian liittyminen Euroopan yhteisöön toi muutoksia maan kalateollisuudelle. EEC:n yhteinen talouspolitiikka toi uusia rajoitteita, joita kalastusliitot eivät mielellään ottaneet vastaan. Britannian konservatiivijohtoinen hallitus tahtoi lisää aikaa kalateollisuudelle sopeutua vaikeaan tilanteeseen. Hallitus näki tilanteen tasoittamiskeinoksi kalastusoikeuksien säilyttämisen Islannin läheisillä vesillä, sillä nämä alueet olivat taanneet Skotlannin kalastajien elinkeinon aikaisemminkin. Britannian yksi tärkeimpiä argumenttejaan kalastuskiistoissa olikin vetoaminen historiallisiin oikeuksiinsa kalastaa Islannin aluevesillä.²⁰⁵

Islannin ja Britannian välisessä kalastuskiistassa Britannian konservatiivihallitus saikin kokea painostusta kalastusteollisuuden ammattiliitoilta. Ay-liike toimi voimakkaasti Britanniassa 1970-luvulla, eikä se tehnyt poikkeusta kalateollisuuden kohdalla sen ollessa laskusuhdanteessa. Britannian sisäpolitiikka oli paljolti riippuvaista ammattiliittojen toiminnasta ja niiden organisoimista lakoista.²⁰⁶ Voidaan olettaa, että kalateollisuudesta noussut painostus oli yksi tärkeä selittävä tekijä, miksi Britannia ryhtyi niin radikaaleihin toimiin liittolaistansa vastaan. Neuvotteluja käytiin kalastajien ammattiliittojen kanssa läpi turskasotien. Esimerkiksi ulkoministeriön lausunnossa pääministerille käyvätkä ilmi ay-liikkeen ja Naton aiheuttama ristipainostus, mikä teki Britannian hallituksen tilanteesta tukalan:

”Meidän täytyy varautua siihen, että meillä tulee olemaan ongelmia teollisuuden kanssa jos vedämme laivaston pois saamatta selvää vakuutusta häirinnän loppumisesta. Meidän tulee myös odottaa vastustusta teollisuudelta sopimukseen, missä tahansa muodossa, joka Islannin suunnittelemana ei yllä 117 000 tonnin pyyntimäärään. Mutta ellemme keksi keinoa vastata Naton painostukseen, me tulemme olemaan entistä enemmän nurkkaan ajettuja.”²⁰⁷

---

²⁰⁵ Guðmundsson 2006, s. 108–109.

²⁰⁶ Wrigley 1991, s. 59, 65–67.

²⁰⁷ PREM 15/1635, A04306, ulkoministeriön virkailija (nimi epäselvä) Heathille 6.6.1973.

Ulkoministeriön lausunto osoittaa kalateollisuuden edustajilla olleen kalastuskiistassa merkittävä rooli, mutta se ei kuitenkaan noussut puolustusliittoa suuremmaksi. Kiistan loppuvaiheessa Britannian hallitus joutui luopumaan joistakin kalastusteollisuuden taloudellisista tavoitteista, koska sopimukseen pääseminen alkoi olla niin tärkeää Nato-suhteiden takia. Niinpä Britannian hallituksen asiakirjojen perusteella voidaan todeta, että ulkopoliittiset tekijät tulivat Britanniassa painavammiksi kuin kalateollisuus ja paikallinen elinkeinoelämä.²⁰⁸

Turskasota ei parantanut Britannian kalateollisuuden tilannetta, vaan osaltaan huononsi kovien kulujensa takia valtion taloudellista tilannetta. Kalliilla tavalla pyydetyn kalan hinta tuli osittain maksettua kuluttajien pussista kalliimmilla myyntihinnoilla, mutta suurin osa turskasotien aiheuttamista kuluista tuli kuitenkin veronmaksajien kontolle valtio puolustusmenojen muodossa.²⁰⁹ Kuninkaallisen laivaston käyttäminen turskasodassa oli ristiriidassa Britannian yleiseen linjaan, jonka mukaan pyrittiin vähentämään puolustuskuluja. Tämä osaltaan herätti tyytymättömyyttä kotimaassa Britannian hallituksen toimintaan kalastuskiistassa.

Taloudellisen kiistan eteneminen sotilaalliseksi konfliktiksi liittolaisten välillä on herättänyt paljon kysymyksiä. Olivatko taloudelliset tekijät kiistan todellinen syy? Miten kiistassa voitiin mennä niin pitkälle? Liittolaisten välistä konfliktia voidaan perustella ainakin osittain taloudellisilla tekijöillä, mutta turskasotaan kytkeytyi vahvasti sisä- ja ulkopoliittiset seikat. Varsinkin Islannille kalatalous oli merkittävä tekijä, sillä Islannin talous oli pääasiallisesti riippuvainen kalastuksesta. Turskasodan aiheuttanut 50 merimailin aluelaajennus turvasi islantilaisille paremmat turskasaaliit. Islantilaisten argumenteissa useasti korostettiin kalastuskiistoissa, että kala oli islantilaisten ainoa luonnonvara, joten kalakantojen heikentyminen oli todellinen uhka. Lisäksi Islanti halusi parantaa nimenomaan omia kalastusmahdollisuuksiaan ja siten omaa taloudellista tilannettaan. Britannian intressejä konfliktissa ei voida perustella kalan tärkeydellä kansantaloudelle, sillä kalastuksen osuus oli niin pieni. Sen sijaan kalastus oli alueellisesti merkittävä elinkeino Humberin ja Fleetwoodin alueilla, ja trooliteollisuuden ylläpitämiseksi kalastus Islantia ympäröivillä vesillä oli elintärkeää. Myös suuri osa satamatyöntekijöistä sai elantonsa kokonaan syvänmerenkalastuksesta. Kalastuskiistoihin vaikutti Britannian hallituksen halu säilyttää

---

²⁰⁸ PREM 15/2114, Ulkoministeriön muistiinpanoja kalastuskiistasta 1971–1973, 8.2.1974.

²⁰⁹ Jónsson 1982, s. 140–142.

maansa elinkeinoelämä monimuotoisena. Mahdollisesti britit pitivät omaa asemaansa kiistassa niin vahvana, että heidän ei tarvinnut tehdä kompromisseja.²¹⁰

5.2 Ratkaisua haetaan Caracasin merioikeuskonferenssista

Islanti nojautui turskasodassa kansainvälisellä tasolla käytyyn keskusteluun merioikeuslain tulevasta suunnasta. Tämä oli Islannin kannalta edullista, sillä yleinen mielipide kansainvälisellä tasolla oli muotoutumassa yhä suurempia, kansallisia oikeuksia kannattavaksi. Tästä osoituksena oli esimerkiksi se, että Etelä- ja Keski-Amerikan maista 11 allekirjoitti Santo Domingon julkilausuman vuonna 1972, jonka perusteella ne hyväksyivät 200 merimailin alueveden. Kysymys kalastusvyöhykkeen laajuudesta erosi hiljalleen aluemerän määrittämisestä, mikä osoitti kalastusvyöhykkeen merkityksellisyyttä monille valtioille.²¹¹ Ajatus eksklusiivisesta talousvyöhykkeestä lähti liikkeellä Aasian ja Afrikan neuvoa antavasta komiteasta vuonna 1973. Asiaa käsiteltiin Merenpohjakomiteassa vuonna 1973, ja se nostettiin tärkeäksi kysymykseksi Caracasin merioikeuskonferenssissa.²¹² Islannin kannalta Latinalaisen Amerikan, Afrikan ja Aasian maat olivat tärkeitä tukijoita yhteisen tavoitteen takia. Näin ollen pienten kalastusvaltioiden määrä, jotka pyrkivät samaan tavoitteeseen, oli suuri. Se oli merkittävä tekijä kansainvälisen merioikeuslain kehittämisessä.

Islannin ja Britannian turskasotien kaltaisia konflikteja ja ristiriitaisuuksia valtioiden välillä ilmeni eri puolilla maailmaa. Tähän vaikutti varmasti kansainvälisen merioikeuslain sekavuus ja puutteellisuus. YK:n yleiskokous oli käsitellyt merioikeuslain kysymyksiä vuonna 1970, mutta oli laatinut periaatteita ainoastaan koskien merenpohjaa. Kalastusalueiden tilanne oli vielä selvittämättä.²¹³ Kiistaa kalastusalueista oli esimerkiksi merten vapautta kannattavan Yhdysvaltojen ja pienten kalastusmaiden välillä Latinalaisen Amerikan rannikolla. Yhdysvallat oli suuri ja tehokas kalastusteollisuudeltaan, ja se koettiin uhkaksi. Näitä Latinalaisen Amerikan maiden ja Yhdysvaltain kiistoja kutsuttiin puolestaan tonnikalasodiksi. Myös Kanada sulki 100 merimailin alueen vuonna 1970, mikä oli protesti Yhdysvaltain kalastamista vastaan.²¹⁴ Neuvostoliitto puolestaan kiisteli muun muassa Japanin kanssa.²¹⁵ Selvyyden saamiseksi odotettiin kolmatta merioikeuskonferenssia, joka järjestettiin ensin

---

²¹⁰ Thór 1995, s. 214–215.

²¹¹ Evans 1975, s. 161. Ks. myös Thór 1995, s. 160–162.

²¹² Oda 1983, s. 754–755. Ks. myös Henkin 1974, s. 57.

²¹³ Stevenson & Oxman 1974, s. 1–3.

²¹⁴ Henkin 1974, s. 52–53.

²¹⁵ Bishop 1962, s. 1211.

Caracasissa 20. heinäkuuta 1974 ja jatkettiin Genevessä sekä kolmessa kokoontumisessa New Yorkissa.²¹⁶

Caracasissa määriteltiin yhteisesti, mitä eksklusiivisella kalastusalueella tarkoitettiin: Rannikkovaltiolla tulisi olemaan suvereeni oikeus luonnonvarojen käyttämiseen eksklusiivisella talousvyöhykkeellä. Sen tulisi huolehdittava kalakantojen kunnosta ja turvata siten myös kestävä kalastuksen harjoittamisen. Talousvyöhykkeen tarkoituksena olikin suojella kalakantoja, sillä valtaosa kalavaroista sijaitsi rannikon tuntumassa.²¹⁷ Eksklusiivinen talousalue ei kuitenkaan estäisi muita valtioita harjoittamasta merenkäyntiä tai tieteellistä tutkimusta kyseisellä alueella, ja myös ylilento oli sallittua.²¹⁸ Kiistelyä aiheutti kuitenkin tieteellisen tutkimuksen tekeminen, mikä herätti epäluuloja rannikkovaltioissa.²¹⁹ Käytäntöjä talousvyöhykkeeseen liittyen vielä täsmennettiin niin, että rannikkovaltio voi antaa erityisoikeuksia joillekin maille kalastaa alueellaan. Näin voitiin tasoittaa esimerkiksi mantereellisten valtioiden tilannetta. Rannikkovaltiolle kuitenkin annetaan oikeus määrittää pyyntirajat kalastusalueellaan.²²⁰

Caracasin konferenssiin tullessa 200 merimailin talousvyöhyke oli kerännyt eniten kannatusta. Eksklusiivisen talousalueen perustamista kannattivat useat kehitysmaat ja pienet valtiot, sillä se takaisi niille paremman mahdollisuuden hyödyntää luonnonvaroja. Niiden ongelma oli joko tekniikan kehittymättömyys tai vähäisyys, mikä tarkoitti, etteivät ne olleet kilpailukykyisiä suurien valtioiden kuten Yhdysvaltain tai Britannian kanssa. Erityisesti Latinalaisen Amerikan valtiot, jotka olivat vasta päässeet mukaan teollisuuden kehitykseen, ajoivat vahvasti talousaluetta. Heille vapaus merillä tarkoitti ainoastaan teollisuusmaiden dominointia kalastusvesillä.²²¹ Kansainvälisen merioikeuslain kehittymistä käsittelevissä oikeustieteellisissä artikkeleissa korostuu siis Latinalaisen Amerikan ja Afrikan maiden rooli eksklusiivisen kalastusalueen ajajina. Sen sijaan Islannin osa artikkeleissa jää melko pieneksi. Ilmeisesti Islanti ei ollut niin näkyvässä roolissa kansainvälisen merioikeuslain kehittämisessä, mitä islantilainen tutkimus turskasodista antaa ymmärtää. Toisaalta kuitenkin Islanti nähtiin erikoistapaukseksi, sillä se oli pienenä rannikkovaltiona täysin riippuvainen

---

²¹⁶ Phillips 1977, s. 585.

²¹⁷ Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 23.

²¹⁸ Stevenson & Oxman 1974, s. 10–11.

²¹⁹ Phillips 1977, s. 588–600. Toisaalta sellaiset rannikkovaltiot vastustivat 200 merimailin eksklusiivisen talousvyöhykkeen perustamista, jotka olivat lähellä toisten valtioiden rannikoita. Läheisen sijainnin takia ne eivät voineet perustaa yhtä laajaa vyöhykettä.

²²⁰ Phillips 1977, s. 601–605.

²²¹ Phillips 1977, s. 600.

kalastuksesta. Turskasodat lisäsivät kansainvälisen merioikeuslain tarvetta. Islannin ja Britannian väliset kiistat eivät kuitenkaan olleet ainoita, sillä Latinalaisen Amerikan valtiot kävivät samaan aikaan tonnikalasotia.²²² Vaatimuksia eksklusiivisesta talousalueesta voidaan pitää kehitysmaiden vastavetona teollisuusmaiden kehittyneelle kalastuskalustolle.²²³

Britannia ei uskonut, että Caracasin kokouksessa päästäisiin lopputulokseen. Taktisista syistä Britannia ei ollut tahtonut ilmoittaa kantaansa kalastusalueen laajuuteen ennen kuin juuri konferenssissa. Britannia epäili omia mahdollisuuksiaan kalastaa Islannin läheisyydessä myös riippumatta konferenssin päätöksestä.²²⁴ Toisaalta kalastuksen todellinen merkitys ei ollut Britannian kannalta tärkein kysymys kansainvälisen merioikeuslain kehittämisessä. Britit uskoivat, että heillä tulisi useita erimielisyyksiä kehitysmaiden kanssa merioikeuden kehittämissuunnasta, ja Britannian tuli valmistautua tähän valitsemalla aiheet joista voisi joustaa.²²⁵ Tätä kuvasti esimerkiksi John Huntin kommentti pääministeri Wilsonille.

” Kaksi välttämätöntä prioriteettia on määritelty, joita ovat haluamiamme oikeuksien turvaaminen hiilivetyyn rannikkomme ympärillä, sekä varmistaa vapaus navigoida ja ylilentää sekä kaupallisissa että sotilaallisissa tarkoituksissa. Meidän täytyy tietenkin tehdä kaikki, mitä voimme, turvataksemme kalastusintressimme; mutta jos olemme saavuttamassa meitä täysin tyydyttävän ratkaisun hiilivedyissä ja välttämättömissä merten vapauksissa ja yhteisymmärrys on vahvistumassa yleisenä mielipiteenä, meidän on valmistauduttava kohtaamaan fakta, että kalastustilanteemme muuttuu huonommaksi kuin tällä hetkellä.”²²⁶

Britannian johto oletti, että sen tulisi tehdä myönnytyksiä kalastusrajojen kehittämisessä. Turskasodissa voitiin pelata vain aikaa Britannian kalateollisuudelle, sillä britit olivat tiedostaneet kansainvälisen yleisen mielipiteen kehittymisen suunnan. Tällaisen taustatiedon takia on mielenkiintoista, miksi Britannia panosti turskasotaan kuitenkin niin paljon. Siksi syytä on etsittävä taloudellisten ja oikeudellisten tekijöiden lisäksi, vaikka ne olivatkin tärkeitä keinoja toteuttaa omaa tavoitettaan.

---

²²² Ganz 1977, s. 5.

²²³ Nelson 1979, s. 43–50, 57.

²²⁴ PREM 16/869, MacDonald Stewartille 4.7.1974.

²²⁵ PREM 16/869, B04087, Smith Wilsonille 22.5.1974.

²²⁶ PREM 16/869, A06952, Hunt Wilsonille 3.5.1974.

Merten vapautta kannattavat Yhdysvallat ja Japani eivät olleet valmiita hyväksymään eksklusiivista talousvyöhykettä. Sen sijaan ne ehdottivat, että otettaisiin käyttöön rannikkovaltioille ensisijaiset kalastusoikeudet²²⁷. Näin voitaisiin myös suojella kalakantoja. Rannikkovaltiot protestoivat, että tämä heikentäisi kalastuksen tehokasta hallintaa. Sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto olivat valmiita myöntämään vain 12 merimailin talousvyöhykkeen mutta eivät sitä laajempaa aluetta.²²⁸ Supervaltoja epäilytti, että myös niiden poliittinen toiminta merelle vaikeutuisi eksklusiivisen talousalueen myötä.²²⁹ Konferenssissa mielipiteet jakautuivatkin lähinnä kahden vaihtoehdon, 12 merimailin alueveden ja 200 merimailin talousvyöhykkeen, välillä.²³⁰ Vaikka useat rannikkovaltiot uhkasivat toimivansa yksisuuntaisesti, ellei lopputulokseen päästäisi kolmannessa merioikeuskonferenssissa, ratkaisua ei saavutettaisi. Niinpä 12 merimailin aluevesi jäi edelleen lailliseksi kalastusalueen laajuudeksi. Epäselvyyttä neuvotteluissa aiheutti kalastusalueen ja mannerjalustan suhde, viereisten valtioiden talousalueiden sijoittaminen ja pienten saarien talousalueet.²³¹ Kolmannen merioikeuskonferenssin perusteella määritettiin kuitenkin kullekin kalalajille oma pyyntimäärä.²³²

Kolmannen merioikeuskonferenssin näyttämän kehityksen mukaan pidettiin todennäköisenä, että neljännessä merioikeuskonferenssissa päätettäisiin 200 merimailin eksklusiivisesta talousvyöhykkeestä. Vaikka päätöstä ei ollut tehty, useat maat olivat jo perustaneet eksklusiivisen talousvyöhykkeen.²³³ Samalla oli saatu aikaan kattava järjestelmä, miten erimielisyydet kalastusalueista ratkaistaisiin.²³⁴ Yhteisen järjestelmän avulla pyrittiin välttämään samanlaisia konflikteja kuin turskasodat. Caracasin merioikeuskonferensseissa käsiteltiin myös merenpohja-alueen oikeudellista asemaa, minkä seurauksena myöhempi merioikeusyleissopimus sai alkunsa. Osoitus suojelutarpeesta tuli kehitysmaiden taholta aloitteessa, jonka perusteella ne nimittivät merenpohjaa ”ihmiskunnan yhteiseksi perinnöksi”.

---

²²⁷ Ensisijaiset kalastusoikeudet antavat rannikkovaltiolle etuoikeuden kalastaa alueella. Tämä ei tarkoita kuitenkaan yksinoikeutta.

²²⁸ Stevenson & Oxman 1974, s. 3, 15.

²²⁹ Henkin 1974, s. 57–60.

²³⁰ Ganz 1977, s. 19.

²³¹ Phillips 1977, s. 613–617.

²³² Oda 1983, s. 743.

²³³ Law of the Sea 1976, s. 685.

²³⁴ Oda 1983, s. 741.

Merioikeuskonferenssin ongelmana oli sovittaa yhteen suojeletarve ja kansallisen kalateollisuuden etujen turvaaminen.²³⁵

5.3 Britannia vie kiistan kansainväliseen tuomioistuimeen

Kansainvälinen tuomioistuin ei ollut ottanut kantaa Islannin ja Britannian väliseen turskasotaan, vaikka sen tehtävä oli selvittää valtioiden välisiä kiistoja ja tehdä neuvoantavia päätöksiä. Tilanne oli epäselvä kansainvälisen merioikeuslain osalta, sillä vuosien 1958 ja 1960 Geneven merioikeuskonferensseissa ei ollut päästy lopputulokseen kalastusrajojen ja aluemerien määrittämisessä. Turskasota tuli kansainvälisen tuomioistuimen asiaksi, kun Britannia ja Länsi-Saksa toteuttivat uhkauksensa ja veivät kiistan tuomioistuimen käsiteltäväksi. Koska varsinaista yhtenäistä lainsäädäntöä ei ollut, olivat valtiot laajentaneet kalastusalueitaan yksipuolisesti tähän mennessä. Islantilaisten näkökulmasta laajennusta ei voitu pitää laittomana, koska mitään voimassaolevaa kansainvälistä lakia ei ollut määrittämässä kalastusrajoja.²³⁶

Heinäkuun 19. päivänä vuonna 1972 Britannia esitti kansainväliselle tuomioistuimelle pyynnön selvittää Islannin toimenpiteiden laillisuus. Selvityspyynnössä Britannia antoi ymmärtää, että kansainvälinen tuomioistuin olisi tärkein ja ratkaiseva päätöksentekijä kalastusrajakysymyksessä.²³⁷ Selvityspyynnössä kansainväliselle tuomioistuimelle osoitettiin kolme kysymystä: Ensiksikin kyseenalaiseksi asetettiin Islannin laajennus ja tahdottiin selvittää, oliko se vastoin kansainvälistä lakia. Toiseksi Britannia ja Länsi-Saksa olivat kiinnostuneita, oliko niille mahdollista vastustaa Islannin toimenpidettä. Kolmanneksi Britannia ja Länsi-Saksa tiedustelivat, voiko Islanti tehdä kyseisen toimenpiteen yksipuolisesti.²³⁸ Selvityspyyntö aloitti tuomioistuimen tutkintatoimenpiteet. Kansainvälinen tuomioistuin kutsui Islannin kuultavaksi elokuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1972. Tuomioistuimen pöytäkirja osoitti, että paikalla olivat tuomioistuimen virkailija, Britannian hallituksen edustaja ja asianajaja. Islannin edustaja ei ilmestynyt paikalle. Tuomioistuimessa käytiin seuraavina päivinä neuvotteluja, joissa pohdittiin kuulustelun virallisuutta, sillä Islannin edustajan poissaolo aiheutti epäselvyyttä. Tuomioistuin päätti, ettei toisen osapuolen

---

²³⁵ Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s. 12.

²³⁶ Katz 1974, s. 93–94.

²³⁷ Evans 1973, s. 146–147. Saksan liittotasavalta teki erillisen selvityspyynnön kansainväliselle tuomioistuimelle, jossa se vaati samoja asioita selvitettäväksi kuin Britannia.

²³⁸ Churchill 1975, s. 85.

puuttumista voitu pitää mitätöivänä seikkana, koska osapuolella oli mahdollisuus tulla paikalle.²³⁹

Britannia esitti perustelunsa kanteeseen sekä selvityspyynnössä että kuulusteluissa. Sen tärkein perustelu oli Britannian ja Islannin välinen noottien vaihto maaliskuun 11. päivänä vuonna 1961, jossa osapuolet olivat sopineet kalastusrajoista.²⁴⁰ Britannian mukaan Islannilla ei ollut oikeutta ajaa Britannian aluksia pois eikä vahingoittaa niitä 12 merimailin²⁴¹ ulkopuolella sopimukseen perustuen. Islantilaisilla ei ollut myöskään oikeutettua kiristää sopimuksen rajoja. Britannian mukaan Islannin pitäisi tehdä yhteistyötä sen kanssa ja tutkia meren tilanne kalakantojen osalta. Apuna pitäisi käyttää tieteellistä organisaatiota kuten esimerkiksi Koillis-Atlantin kalastuskomiteaa.²⁴² Vuoden 1961 noottien vaihdossa Islanti ja Britannia olivat tehneet väliaikaisen sopimuksen, jonka perusteella brittien tuli poistua vaiheittain kolmen vuoden aikana Islannin uudelta kalastusalueelta. Lisäksi sopimuksessa sanottiin, että Islannin tulisi antaa kuusi kuukautta ennen ilmoitus Britannialle, jos valtio aikoo laajentaa kalastusalueitaan. Mahdollisessa kiistatilanteessa ratkaisua tulisi hakea kansainvälisestä tuomioistuimesta, jos toinen osapuoli tekisi aloitteen.²⁴³ Britannia painotti myös historiallisia oikeuksiaan kalastaa Islannin läheisillä vesillä.²⁴⁴

Islanti kävi neuvotteluita tuomioistuimen kanssa kirjeillä ja sähköillä, vaikka se ei saapunutkaan viralliseen kuulusteluun. Näin Islanti piti huolen, että tuomioistuin oli tietoinen Islannin tilanteesta, mutta kuitenkin samalla Islanti protestoi asian käsittelyä tuomioistuimessa.²⁴⁵ Esimerkiksi 28. heinäkuuta vuonna 1972 Islannin ulkoministeri ilmoitti kirjeellä, ettei Islannin ja Britannian välinen vuoden 1961 noottien vaihto olisi enää voimassa. Perusteluiksi hän esitti, että sopimus oli ollut väliaikainen, se oli jo saavuttanut tavoitteensa ja tilanne merellä oli muuttunut. Lisäksi ulkoministeri ilmoitti, ettei Islanti tulisi hyväksymään kansainvälisen tuomioistuimen päätöksiä kyseisessä kiistassa, koska Islanti näki, ettei tuomioistuimella ollut valtuuksia päättää asiasta. Islanti pysyi väitteessään, että kysymys

---

²³⁹ Evans 1975, s. 156.

²⁴⁰ Vuoden 1961 sopimusta Britannian ja Islannin välillä voidaan pitää 1950- ja 1960-lukujen kalastuskiistojen ratkaisuna. Islannille Britannian kanssa tehty sopimus oli mahdollisesti yritys viedä Britannian huomio laajennetusta kalastusalueesta sekä eräänlaisen hyvityksen tarjoamista. Britannia puolestaan pyrki tasoittamaan tilanteen ja hankkimaan jonkinlaisen takuun oikeudelleen kalastaa kyseisellä alueella.

²⁴¹ Britit käsittivät 12 merimailin ulkopuoliset alueet aavaksi mereksi, jossa kaikkien valtioiden kalastusalueilla oli yhtäläiset oikeudet ellei toisin oltu määritelty.

²⁴² Evans, 1975, s. 155.

²⁴³ International Court of Justice 1973, s. 767–768.

²⁴⁴ PREM 16/869, B04087, Smith Wilsonille 22.5.1974.

²⁴⁵ International Court of Justice 1973, s. 767–768.

kalastusalueesta oli kahden valtion välinen asia, eikä sitä voitu käsitellä kansainvälisessä tuomioistuimessa. Britannian puolestaan vastasi, että se oli esittänyt väliaikaisten kalastusrajojen määrittämisen kansainväliselle tuomioistuimelle ja siksi se tuli ratkaista tuomioistuimen päätöksellä. Lisäksi Britannialla oli näyttöä, että vuoden 1961 noottien vaihdossa Islanti ja Britannia sopivat, että kiistaan uudelleen lämmetessä asia voidaan viedä kansainväliseen tuomioistuimeen.²⁴⁶

Kansainvälisen tuomioistuimen ongelmana voitiin pitää päätöksenteon hitautta. Kiistaan perehtyminen vei aikaa, eikä tuomioistuin pysynyt Pohjois-Atlantin tapahtumien tahdissa. Tuomioistuin pyrki kuitenkin rauhoittamaan tilannetta antamalla ennen lopullista päätöstä elokuun 17. päivä 1972 kaksi väliaikaista, suojelevaa päätöstä. Heinäkuun 12. päivä 1973 tuomioistuin lisäsi väliaikaisia ohjeita: Kummankaan osapuolen ei tulisi tehdä mitään, mikä vaikeuttaisi tai syventäisi kiistaa. Islannin piti pidättäytyä Britannian alusten häiriköimisestä ja Britannian tuli huolehtia, ettei saalis noussut yli 170 000 tonnin.²⁴⁷ Vuoden 1973 väliaikaista päätöstä vastusti yksi tuomioistuimen jäsen, meksikolainen tuomari Padilla Nervo. Hänen mukaansa tuomioistuimen olisi pitänyt jättää tapaus käsittelemättä Islannin erityisen kalastuksesta riippuvaisuuden ja muuttuneiden olosuhteiden takia. Lisäksi hän katsoi sopimuksen syntyneen Islannin kannalta painostavissa olosuhteissa Britannian kuninkaallisen laivaston käyttäessä väkivaltaa Islannin aluksia vastaan.²⁴⁸ Tuomari Nervo oli antanut myös kovasanaista kritiikkiä Britannian kalastusyhtiöiden ahneudesta ja brittien mahdollisuudesta muuttaa ruokailutottumuksiaan.²⁴⁹

Kun kiistakumppanit olivat päässeet keskinäiseen sopimukseen marraskuussa 1973, oli kansainvälisen tuomioistuimen päätöksenteko edelleen kesken. Kansainvälisen tuomioistuimen tuli harkita vaikuttiko Britannian ja Islannin keskenään tekemä sopimus tuomioistuimen tehtävään. Mutta koska Länsi-Saksan ja Islannin välinen kiista oli edelleen ratkaisematta, jatkoi tuomioistuin asian tutkimista.²⁵⁰ Islannin ja Britannian tekemä sopimus vuodelta 1973 oli vain väliaikainen sopimus. Sitä ei pidetty kiistan lopullisena ratkaisuna Islannissa, mikä painottaa sopimuksen väliaikaista luonnetta. Kansainvälinen tuomioistuin antoi päätöksensä maiden keskinäisen sopimuksen tekemisen jälkeen, jolloin se ei muuttanut

---

²⁴⁶ Evans 1973, s. 147–148.

²⁴⁷ Evans 1973, s. 150–151.

²⁴⁸ Talikka 1976, s. 19–20.

²⁴⁹ Evans 1973, s. 151–152.

²⁵⁰ Churchill 1975, s. 86.

tilannetta käytännössä. Tuomioistuimen päätöksen päävelvollisuutena oli kuitenkin edustaa kansainvälistä lakia, mutta päätöksen noudattaminen jäi osapuolista riippuvaiseksi, koska ne olivat tehneet kalastusrajoista jo bilateraalisen sopimuksen.²⁵¹

Kansainvälinen tuomioistuin antoi lopullisen päätöksensä heinäkuun 25. päivä 1974 äänin kymmenen puolesta ja neljä vastaan. Tuomioistuimen näkemys oli, että kalastusalueen laajentaminen on teko, jonka tuli noudattaa voimassaolevaa kansainvälistä lakia. Se ei siten ollut kansallinen toimenpide vaan kansainvälinen. Tuomioistuin päätti, että Britannialla ja Länsi-Saksalla oli oikeus vastustaa Islannin toimia.²⁵² Tuomioistuimen lausunnossa käsiteltiin vaiheittain kalastusalueiden oikeudellisia rajoituksia. Lausunnossaan tuomioistuin antoi oikeudellisen määritelmän eksklusiiviselle kalastusalueelle²⁵³ ja määrittä sen enimmäisleveydeksi kansainvälisen lain nimissä 12 merimailia. Tuomioistuin ei kommentoinut sitä laajemman kalastusalueen mahdollisuutta tulevaisuudessa. Päätöksessä tuomioistuin ei vastannut, oliko Islannin toimenpide vastoin kansainvälistä lakia. Sen sijaan tuomioistuin ilmoitti, että Islannin toimenpide oli mitätön.²⁵⁴ Tuomioistuin kuitenkin huomioi Islannin tilanteen kalastuselinkeinosta riippuvaisena rannikkovaltiona.²⁵⁵ Islannille myönnettiin ensisijaiset oikeudet²⁵⁶ 12 merimailin ylittäviin vesialueisiin. Britannialla puolestaan oli historialliset oikeudet kyseisellä alueella kalastamiseen. Niinpä kansainvälinen tuomioistuin jätti nämä kaksi oikeudellista näkökohtaa valtioiden keskinäisissä neuvotteluissa kohtuudella ratkaistaviksi. Koska suojelun tarve oli tutkittu tosiasia Islantia ympäröivillä vesillä, tuomioistuin määräsi, että Britannian tulisi rajoittaa kalastuksensa 170 000 tonniin vuodessa kyseisellä alueella. Molempia valtioita kehoitettiin huomioimaan erityisesti suojelutarve.²⁵⁷

---

²⁵¹ Evans 1975, s. 159–160.

²⁵² Evans 1973, s. 149–150, 161.

²⁵³ Eksklusiivisella kalastusalueella valtiolla on lupa vaatia yksipuolisesti oikeutta sulkea muiden valtioiden rekisterissä olevat kalastusalueet pois kyseiseltä alueelta.

²⁵⁴ Churchill 1975, s. 87–89.

²⁵⁵ Evans 1973, s. 149–150.

²⁵⁶ Kansainvälisen tuomioistuimen mukaan rannikkovaltion oli mahdollisuus saada ensisijaiset kalastusoikeudet, jos se oli erityisen riippuvainen kyseisellä alueella kalastamiseen. Ensisijaiset kalastusoikeudet eivät antaneet oikeutta julistaa kalastusalueita yksityiskäyttöön, vaan kyseisellä alueella oli kansainvälisen lain mukaan myös muiden valtioiden aluksilla oikeus kalastaa rajoitetusti. Ensisijaiset kalastusoikeudet tulivat käyttöön vasta, kun alueen kalakanta oli merkittävästi heikentynyt ja kalastusta piti rajoittaa. Rannikkovaltion oli kuitenkin neuvoteltava muiden valtioiden kanssa, eikä se saanut yksipuolisesti vaatia muita poistumaan kalastusalueelta. Churchill 1975, 87–88 ja 92–93.

²⁵⁷ Evans 1973, s. 149–150, 167–169. Brittitroolien keskimääräinen saalis oli ollut 1960-luvulla kyseisillä alueilla 185 000 tonnia vuoden 1961 sopimuksen mukaan. Ks. myös Talikka 1976, s. 22–23.

Lopullista päätöstään kansainvälinen tuomioistuin perusteli sillä, että se oli pyrkinyt huomioimaan kiistan molempien osapuolien kokonaisvaltaisen tilanteen. Tuomioistuimen mukaan Islanti teki Britannian kykenemättömäksi nauttia valtiolle kuuluvaa kansainvälisen lain turvaa, jos Islanti kielsi tuomioistuimen toiminnan kiistan ratkaisemisessa. Niinpä tuomioistuin antoi päätöksensä Islannin vastusteluista huolimatta. Päätöksessä kumottiin myös muita Islannin perusteluja. Tuomioistuimen mukaan vuoden 1961 sopimus oli tehty täysin vapaissa neuvotteluyhteyksissä, ja kummallakin osapuolella oli ollut yhtäläinen valinnanvapaus. Islanti oli perustellut kalastusalueen laajennustaan väitteellä, että toiminta oli itsepuolustusta muuttuneissa olosuhteissa. Kansainvälinen laki kuitenkin määritteli itsepuolustukselle tietyt piirteet, joita Islannin tapaus ei tuomioistuimen mukaan täyttänyt: Itsepuolustuksessa vaaran oli oltava välitön ja ylivoimainen, eikä puolustukseen ollut muita keinoja. Keinojen tuli olla oikein suhteutettuja. Uhka, jota vastaan valtio tahtoi puolustaa itseään, oli oltava kansainvälisen lain vastainen.²⁵⁸ Lisäksi briteillä oli oltava oikeus kalastaa kyseisillä vesillä, sillä myös Britanniassa oli ihmisiä, joiden elanto oli riippuvainen kalastuksesta Islannin lähivesillä. Tuomioistuimen päätös annettiin siis äänin kymmenen vastaan neljä. Vastustajat perustelivat kantansa kahdella seikalla: Heidän mielestään tuomioistuimen olisi pitänyt pystyä vastaamaan perustellusti, olivatko Islannin toimet kansainvälistä lakia vastaan. Toiseksi heidän mielestään kansainvälinen tuomioistuimella ei ollut oikeuksia eikä myöskään velvollisuutta vastata, oliko Islannilla oikeus tehdä laajennus yksipuolisesti.²⁵⁹

Kansainvälisen tuomioistuimen päätöksenteossa tuomarit seurasivat myös kansainvälisen merioikeuslain muuttumista.²⁶⁰ Tuomioistuin perehtyi kalastusrajakysymykseen tekemällä yhteistyötä YK:n Geneven merioikeuskonferenssien kanssa. Tuomioistuimen päätökseen vaikutti se, ettei kummassakaan konferenssissa päästy lopputulokseen rannikkovaltioiden erioikeuksista meren tarjoamiin luonnonvaroihin.²⁶¹ Lopullisessa päätöksessä kansainvälinen tuomioistuin ilmoitti olevansa tietoinen, että monet valtiot olivat halukkaita laajentamaan kalastusalueitaan. Tuomioistuin lisäsi, että kansainvälistä merioikeuslakia pyrittiin kehittämään yleisen mielipiteen mukaiseksi merioikeuskonferensseissa, mutta valtioiden yhteistä linjaa ei ollut saavutettu Geneven konferensseissa.²⁶² Kansainvälisen tuomioistuimen

---

²⁵⁸ Katz 1974, s. 99.

²⁵⁹ Churchill 1975, s. 86, 92–93.

²⁶⁰ Evans 1973, s. 151–152

²⁶¹ Churchill 1975, s. 92–93.

²⁶² Evans 1975, s. 162.

päätös ajoittui juuri Caracasin merioikeuskonferenssin yhteyteen. Päätöksen ajankohta aiheutti ihmetystä: Päätöksen luonne oli sovitteleva ja kompromissiin pyrkivä, mutta se oli omiaan vaikuttamaan merioikeuskonferenssin tulokseen. Tutkimuskirjallisuudessa Timo Talikka kommentoi, että kansainvälisen lain kehittymisen kannalta tuomioistuimen olisi tullut tehdä päätös selkeästi ennen konferenssia tai sen jälkeen konferenssiin perustuen.²⁶³ Toisaalta kansainvälinen tuomioistuin oli ensisijainen, oikeudellinen elin YK:ssa, ja sen tehtävä oli antaa neuvoa-antavia esityksiä ja päätöksiä.²⁶⁴

Britannia oli tyytyväinen kansainvälisen tuomioistuimen päätökseen, ja siitä tuli Britannian yksi tärkeimmistä argumenteista turskasotien tilanteesta neuvotellessa. Tyytyväisyyttä kuvastavat Britannian ulkoministeriön muistiinpanot:

”Tuomioistuimen määräykset, jotka Islanti tosin jätti huomioimatta, olivat tärkeitä julkisen mielipiteen kannalta, tarjoten hyödyllistä tukea tapauksellemme Natossa ja auttoivat meitä minimoimaan tyytymättömyyden, joka meillä muuten olisi ollut Yhdistyneitä kansakuntia kohtaan. Vaikka Britannian kalastusintressien tasapaino on nyt enemmän kansallisen kontrollin alainen, olemme kiitollisia oikeudenkäynnille.”²⁶⁵

Tuomioistuimen päätös oli merkittävä, brittejä tukeva tekijä kalastuskiistoissa, sillä muuten Britannia oli saanut osakseen pääasiallisesti vastustusta myös turskasotaa ulkopuolelta seuranneilta tahoilta. Naton jäsenmaat ja kansainvälisen merioikeuskonferenssin yleinen mielipide olivat kritisoineet Britannian kalastusta Islannin uudella kalastusalueella. Britit olivat tietoisia, että heidän mahdollisuutensa kalastaa Islannin läheisyydessä olivat edelleen vaakalaudalla merioikeuskonferenssissa ja myös ulkopoliittisen tilanteen takia. Siksi briteille oli erityisen tärkeää nojautua kansainvälisen tuomioistuimen päätökseen.²⁶⁶

Islannin näkökulma oli, että tuomioistuin oli astunut itsenäisen valtion varpaille, kun se määräsi, että Islannin piti pysyä vuoden 1961 sopimuksessa. Islantilaiset perustelivat näkemystään sillä, että sopimus ei ollut enää mahdollinen muuttuneiden olosuhteiden takia, ja se oli jo saavuttanut tavoitteensa. Islannin hallitus vastusti jyrkästi päätöstä ja teki valituksen,

---

²⁶³ Talikka 1976, s. 24.

²⁶⁴ White 2002, s. 111, 119.

²⁶⁵ PREM 15/2114, Ulkoministeriön muistiinpanot 8.2.1974.

²⁶⁶ PREM 16/869, B04087, Smith Wilsonille 22.5.1974.

eikä se noudattanut tuomioistuimen määräyksiä. Erimielisyydestä nousikin kysymys, oliko tuomioistuimella oikeus määrätä Islannin elinkeinoelämää niin dramaattisesti koskevista asioista. Islantilaisesta näkökulmasta tuomioistuimen päätös ei ollut ajan tasalla. Kun tuomioistuin antoi päätöksen 50 merimailin kiistaan heinäkuussa 1974, oli Islanti jo suunnittelemassa 200 merimailin laajennusta.²⁶⁷

6. 200 MERIMAILIN ALUELAAJENNUS SYTYTTÄÄ UUDEN TURSKASODAN VUOSINA 1975–1976

6.1. Poliittista peliä kalastusalueilla

Islannissa elettiin jälleen keväällä 1974 sisäpoliittisesti jännittäviä hetkiä, koska seuraavat parlamenttivaalit pidettiin 30. kesäkuuta. Poliittisessa agendassa olivat pysyneet samat aiheet kuin edellisienkin vaalien aikaan. Kalastusalueen laajennus ja Keflavíkin tukikohdan tulevaisuus olivat kiperiä teemoja, jotka herättivät tunteita vaalikeskusteluissa. Vuoden 1974 vaalien lopputuloksena oli uusi hallituskokoonpano. Vasemmistolaiset puolueet putosivat pois hallituksesta, ja vaalivoittajaksi oppositiosta nousi oikeistolainen Itsenäisyyspuolue. Hallituskumppaniksi se otti keskustan Edistyspuolueen, ja yhdessä ne muodostivat enemmistöhallituksen.²⁶⁸ Itsenäisyyspuolue onnistui hankkimaan suuren vaalivoiton edellisellä kaudella esittämällään vahvalla oppositiopolitiikalla. Puolueen oppositiopolitiikka oli ollut erityisen aktiivista tukikohtakysymyksen ja taloudellisen tilanteen parantamisen yhteydessä.²⁶⁹ Kansan suosiota Itsenäisyyspuolue niitti, kun se oli ottanut vaalikeskusteluissa esille kalastusalueen laajentamisen 200 merimailiin. Puolue oli kannattanut kalastusalueen laajentamista jo useita vuosikymmeniä, mutta se oli luopunut tavoitteestaan pyrkiessään hyviin suhteisiin Länsi-Euroopan maiden kanssa.²⁷⁰ Nyt kuitenkin Itsenäisyyspuolue otti agendaansa kalastusalueen laajentamisen 200 merimailiin heti päästyään valtaan. Uusi hallitus aloitti toimintansa 28. elokuuta 1974, ja jo seuraavana päivänä se esitti laajentavansa kalastusvyöhykettä 200 merimailiin seuraavan vuoden aikana.²⁷¹

---

²⁶⁷ Jónsson 1982, s. 132–134.

²⁶⁸ FCO 33/2837, WRC 044548/1, Ulkoministeriön muistiinpanot 23.1.1975.

²⁶⁹ Loftsson 1981, s. 285–288

²⁷⁰ Karlsson 2000, s. 347.

²⁷¹ Thór 1995, s. 218–222.

Islanti oli ensimmäinen valtio Pohjois-Atlantilla, joka ilmoitti laajentavansa kalastusalueitaan 200 merimailiin. Kalastuksesta riippuvaisella Islannilla oli siihen vahvat perustelut kansantaloudellisilla seikoilla.²⁷² Itsenäisyyspuolueen johtama hallitus esitti perusteluksi turskakannan hurjan heikentymisen, mikä oli osoitettavissa tilastollisestikin. Turskan kuolleisuus vuonna 1974 oli 70 prosenttia, kun se oli toisen maailmansodan aikana ollut 37 prosenttia islantilaisten biologisten mukaan. Tulos tarkastettiin vielä britti- ja islantilaistutkijoiden yhteisessä raportissa, jossa todettiin, että kalakannat olivat romahtaneet. Islantilaiset ehdottivat kalastuksen enimmäismääräksi 230 000 tonnia turskaa vuonna 1976, ja brittien ehdotus oli suurempi 265 000 tonnia vuodessa.²⁷³ Tieteellistä perustaa hallituksen tekemälle laajennukselle loivat Islannin valtuutetut YK:n merenpohjakomiteassa.²⁷⁴ Islannin kannalta laajennuksessa oli kaksi puolta: Islanti saisi määrätä kalastuksesta kalastusalueellaan, mutta toisaalta sen tulisi kantaa vastuu ja kustannukset kalakantojen ylläpidosta.²⁷⁵ Islannin hallitus oli kuitenkin laskenut, että laajennus olisi Islannin taloudelle edullinen teko. Lisäksi Islannin poliittiset puolueet olivat yleensä pyrkineet tavoittelemaan vapauksia merellä ja hankkimaan suosionsa sitä kautta. Tämä näkyi jälleen laajentaessa kalastusalueita 200 merimailiin.²⁷⁶

Itsenäisyyspuolue painotti hallituskaudellaan Islannin pelastamista heikosta taloustilanteesta. Islannissa oli muodostunut suuri ongelma kasvavasta inflaatiosta, ja hinnat nousivat jatkuvasti. Etenkin Neuvostoliitosta tuotavan öljyn hinta oli noussut valtavasti, mikä nosti tuotantokustannuksia. Ongelmat taloudessa aiheuttivat tyytymättömyyttä kansan keskuudessa, minkä seurauksena Islannissa tehtiin useita lakkouhkauksia.²⁷⁷ Siten kalastusalueiden laajentaminen oli hyvin tärkeä suuntaveto Itsenäisyyspuolueen johtamalta hallitukselta: Sillä pyrittiin käytännössä edistämään maan kalatalouden tilannetta. Kalastusalueiden laajennus keräsi myös kansan suosiota, mikä rauhoitti lakkouhkaa. Itsenäisyyspuolue vakautti tukikohdan aseman Islannissa alkukaudellaan, koska se pyrki edistämään maan taloutta. Taloustilanteen parantamiseksi oli tärkeää pysyä hyvissä väleissä Yhdysvaltain kanssa, sillä tukikohta toi Keflavíkiin runsaasti työpaikkoja.

---

²⁷² Monrad 1997, s. 79.

²⁷³ Thór 1995, s. 218–222.

²⁷⁴ Jónsson 1982, s. 155–158.

²⁷⁵ Monrad 1997, s. 79.

²⁷⁶ PREM 16/414, WRC 044548/1, Ulkoministeriön tilannekatsaus 23.1.1975.

²⁷⁷ PREM 16/414, Islannin hallituksen antama linjaus 23.6.1975.

Britannian kahden vuoden sopimus 50 merimailin kalastuskiistasta oli loppumaisillaan, eikä Islanti ollut päässyt lainkaan sopimukseen Länsi-Saksan kanssa. Itsenäisyyspuolue oli aloittanut suunnitelmansa laajentaa 200 merimailiin jo Jóhannessonin hallituksen aikana, koska muutokseen valmistautuminen vaati valmistelua. Laajennus oli ehdoton, sillä hallituksen mukaan kalakantojen tila alkoi olla kriittinen. Alueveden laajennus tuli voimaan 15. lokakuuta 1975. Britannian kanssa tehdyn erillissopimuksen takia brittitroolit saivat kalastaa alueella 14. marraskuuta saakka. Islannin hallituksen mielestä rannikkovaltiolla tuli olla oikeus laajentaa eksklusiivista kalastusalueitaan suojelutarkoituksissa. Sen mukaan kalastuspolitiikassa 50 merimailin laajennus oli ainoastaan askel oikeaan suuntaan. Islanti uskoi saavansa muiden kansainvälisen yhteisön jäsenet puolelleen YK:n merioikeuskonferenssissa ajaessaan ideaa 200 merimailin eksklusiivisesta kalastusalueesta.²⁷⁸ Britit reagoivat uuteen, 200 merimailin laajennukseen selkeän kielteisesti. Britannian ympäristöministeri, Anthony Crosland, uhkasi brittialusten kalastavan aina 12 merimailiin saakka, ellei yhteisymmärrykseen päästäisi. Näin ollen britit uhkasivat vanhan sopimuksen mitätöimisellä kokonaan, elleivät islantilaiset antaisi brittitroolien kalastaa 50 merimailiin saakka. Tämä enteili uutta turskasotaa. Toisaalta 200 merimailin laajennuksella ei ollut niin suurta käytännön vaikutusta, sillä brittien tärkeimmät kalastusalueensa sijaitsivat 50 merimailin sisässä.²⁷⁹

Britanniassa oli myös vaihtunut hallitus vuoden 1974 aikana. Vaikea taloustilanne ja lakkoilu olivat vähentäneet konservatiivien hallituksen suosiota, ja vaaleissa voittajaksi nousi Työväenpuolue Harold Wilsonin johdolla.²⁸⁰ Työväenpuolueen johtama hallitus oli kuitenkin samoilla linjoilla edellisen hallituksen kanssa kalastusalueiden laajuudesta, eikä Wilsonin hallitus hyväksynyt 200 merimailin laajennusta. Britit vetosivat kiistassa perinteisiinsä. Heille oli tärkeää historialliset oikeudet kalastaa Islannin vesillä, johon britit vetosivat aina 200 merimailin kiistan loppuun saakka. Kalastusteollisuudella oli myös omat yhteytensä brittihallitukseen, minkä vuoksi kalastuskysymykseen suhtauduttiin tällä vakavuudella. Brittitroolien omistajilla oli ollut vaikutusvaltaa konservatiivihallitukseen, ja nyt Työväenpuolueen kaudella merkittäväksi kalateollisuuden lobbaajaksi tulivat työmarkkinajärjestöt.²⁸¹ Turskasotaan valmistautuminen oli ristiriidassa Työväenpuolueen

---

²⁷⁸ Jónsson 1982, s. 155–158 ja Thór 1995, s. 218–222.

²⁷⁹ Guðmundsson 2006, s. 107–108. Britanniaa arvosteltiin siitä, että britit kannattivat 200 merimailin aluetta, kun kyseessä oli öljyn omistus.

²⁸⁰ Dockrill 1991, s. 151.

²⁸¹ Jónsson 1982 s. 165–167.

ajamaan puolustuspolitiikkaan, jossa pyrittiin pitämään kustannukset alhaisempina. Yleisen linjan mukaan siis pyrittiin vähentämään miehityksiä, mutta kalastuskiistassa pidettiin mahdollisena käyttää laivastoa apuna. Tutkimuskirjallisuudessa tämän on arveltu johtuvan siitä, että briteille oli tärkeää säilyttää merimahdin asema. Laivasto on ollut briteille erityisen perinteinen ja kunniakas asia, ja siksi laivaston ja merten herruutta haluttiin pitää edelleen yllä.²⁸²

Vaikka kalastusalueen laajentaminen tuli aiheuttamaan ongelmia Islannin ja Britannian suhteisiin, olivat britit kuitenkin tyytyväisiä Islannin vaalien tulokseen. Britannia ja läntinen liittouma olivat mielissään, koska kommunistista aatetta kannattavat puolueet eivät olleet päässeet vallankahvaan Islannissa. Itsenäisyyspuolue oli Britannian toivoma vaalivoittaja, sillä se oli eniten suuntautunut länteen ja myötämielisin Nato-jäsenyydelle ja tukikohdan pitämiseksi Keflavíkissa. Uusi kalastuskiista oli brittien näkemyksen mukaan tulossa joka tapauksessa, olihan 50 merimailin kiista sovittu vain väliaikaisesti. Britannian ulkoministeriön raportissa tyytyväisyyttä uuteen hallitukseen kuvastaa lausahdus:

” Ahdasmielinen tai vastuuton, mutta mikä tahansa muu hallitus olisi ollut huonompi. - - Islannin politiikka on aina keskittynyt merten ja kalakantojen suvereeniuteen. Jokaisen poliittisen puolueen äänestäjien kannatus on riippuvainen sen kyvystä todistaa, että se puolustaa Islannin oikeuksia tässä kysymyksessä.”²⁸³

Brittien näkökulmasta islantilaisten kanssa tulisi todennäköisesti erimielisyyksiä kalastusasioissa heidän jääräpäisen asenteensa vuoksi. Kuitenkin ulkoministeriössä ilmeisesti uskottiin, että Itsenäisyyspuolueen kanssa voitaisiin päästä parhaiten sopimukseen kalastuskiistassa. Britannian kannalta oli myös tärkeää, että tukikohdan asema olisi vakaa Islannissa, eikä kommunistinen aate saanut enempää kannatusta. Naton vakaa asema edistäisi Britannian tilannetta myös kalastuskiistoissa, koska sen ei tarvitsisi pelätä Islannin käyttävän tätä poliittisena aseena.

Puolustusliitto Nato oli edelleen Britannian ulkopoliitikassa tärkein aspekti, vaikka 1970-luvulla olikin tapahtunut muutoksia. Britannia oli liittynyt virallisesti Euroopan yhteisöön

---

²⁸² Jónsson 1982 passim. Thór 1995 passim.

²⁸³ FCO 33/2837, WRC 044548/1, Ulkoministeriön muistiinpanot 23.1.1975.

vuonna 1973. Työväenpuolue kuitenkin empi, oliko liittyminen ollut Britannialle edullista taloudellisesta näkökulmasta. Britannia pelkäsi liittyessään Euroopan yhteisöön samaa, minkä se koki liitossa Yhdysvaltojen kanssa. Britannia antoi liitolle enemmän kuin itse hyötyi siitä. Tämä näkyi muun muassa Euroopan yhteisön kalastusyhteistyössä. Toisaalta liittyminen Euroopan yhteisöön tarjosi uusia mahdollisuuksia ulkopoliittikan harjoittamisessa. Euroopan yhteisö voidaan nähdä poliittisesta näkökulmasta siten, että Euroopan valtiot tahtoivat luoda yhteisön, jossa saattoivat edistää omia intressejään, kun maailmassa vallitsi supervaltojen aikakausi. Toisaalta Yhdysvallat oli antanut Britannian ymmärtää, ettei sen kannattanut lähteä mukaan Euroopan oman puolustuksen järjestämiseen vaan sen olisi keskityttävä Nato-yhteistyöhön. Euroopan yhteisön laajentumista voidaan pitää Euroopan voimien kohenemisena ja samalla yksisuuntaisen riippuvuuden vähentymisenä Yhdysvalloista.²⁸⁴ Britannian kohdalla ulko- ja turvallisuuspolitiikka olikin tasapainottelua, kun vaa'alla olivat itsenäisempi linja ja läheinen yhteistyö Yhdysvaltain kanssa. Tämä vaikutti myös Britannian Islanti-suhteisiin. Se toivoi puolustusliiton kannalta myönteistä hallitusta Islantiin, mutta Britannia oli toisaalta valmis turskasotaan, mikä ei ollut Yhdysvaltojen mieleen.

6.2 Kiistakumppanien kovemmat otteet

Islannin aluevesilajennuksen aattona, 15. lokakuuta 1975, poistuivat jälleen muut ulkomaiset alukset uuden kalastusalueen sisältä. Tämä oli osoitus siitä, että ne kunnioittivat Islannin uutta lakia. Mutta Britannian ja Länsi-Saksan troolit jatkoivat kalastamistaan samaan malliin 200 merimailin sisässä. Briteillä tähän olikin erillissopimus, joka kesti marraskuuhun 1975 saakka. Kun britit jatkoivat kalastamista samalla tapaa sopimuksen päätyttyä, ryhtyivät islantilaiset hyödyntämään taktiikkaa, joka oli tullut tutuksi edellisessä turskasodassa. Uusien kalastusalue rajojen vartiointi oli määritetty Islannin rannikkovartioston tehtäväksi. Islannin hallitus oli antanut rannikkovartiostolle melko vapaat kädet toimia ulkomaisten alusten uhatessa Islannin uutta lakia. Rannikkovartioston keinoiksi oli määritetty troolin pidättäminen, fyysinen häirintä ja sen kalastustoimenpiteiden keskeyttäminen. Vaijerien katkaiseminen oli osoittautunut edellisessä turskasodassa tehokkaaksi aseeksi, ja leikkurien käyttämistä jatkettiin.²⁸⁵

---

²⁸⁴ Younger 1972, s. 582–587.

²⁸⁵ Jónsson 1982, s. 162–163.

Islannin rannikkovartiostolla oli käytössä enemmän aluksia ja miehistöä kuin aikaisemmin. Aluksia oli 4007 tonnin painosta, ja joissa oli miehistöä 126 henkilöä. Lisäksi puolalaisista trooleista oli tehty rannikkovartioston aluksia kokonaisuudessaan 1482 tonnia painosta, ja niissä oli 44 miestä. Heillä oli käytössä myös yksi Fokker-lentokone ja kaksi kappaletta Bell 47J-3B helikoptereita. Turskasodan käymisen lisäksi rannikkovartiosto hoiti sen perinteisiä tehtäviä. Kuitenkin Britannian kalusto oli jälleen huomattavasti suurempi. Islannilla oli kaiken kaikkiaan kahdeksan alusta, kun Britannian alusten lukumäärä nousi 41 kappaleeseen. Islannin kaluston koko oli 54 889 tonnia, kun Britannian oli 178 612 tonnia. Islannilla oli miehistöä 170 ja Britannialla 5975. Britannialla ei ollut kuitenkaan koko laivasto yhtä aikaa Islannin vesillä, sillä niiden piti seilata Britanniaan maihin huollettaviksi.²⁸⁶

Briteillä oli tarve suojata troolejaan kärkkäiltä rannikkovartioston alusten hyökkäyksiltä, ja britit hankkivat hinaajia vartioimaan kalastusaluksiaan. Hinaajien avulla Britannian oli tarkoitus esittää läsnäolonsa merellä, minkä hallitus toivoi vähentävän Islannin rannikkovartioston aktiivisuutta. Tavoitteena oli turvata brittitroolien kalastus, ja siksi hinaajien tuli lopettaa rannikkovartioston häirintä joko käyttäen voimaa tai rauhallisin keinoin jos se oli mahdollista.²⁸⁷ Islannin rannikkovartiosto pystyi kuitenkin toimimaan aktiivisesti hinaajista huolimatta. Niinpä marraskuussa 25. päivä 1975 oli Britannian hallituksen jälleen lähetettävä kuninkaallisen laivaston fregatteja suojelemaan brittien kalastusaluksia. Laivaston lähettäminen ei ollut hallitukselle mieluisaa tälläkään kertaa, sillä se asetti Nato-suhteet riskialttiiksi. Lisäksi hallituksen tavoitteena oli vähentää puolustusmenoja. Laivaston lähettämiseen vaikutti kuitenkin kalastusteollisuuden edustajien hallitukselle kohdistettu painostus. Hallitus toivoi, että laivaston läsnäolo auttaisi pääsemään sopimukseen nopeammin. Se myös rauhoitti kiristynyttä sisäpoliittista tilannetta ja lakkoliikettä kalateollisuuden osalta.²⁸⁸

Jotta tilanne merellä pysyisi mahdollisimman rauhallisena, antoi Britannian hallitus tarkat säädökset, miten laivasto saisi toimia. Britannian linjauksessa väkivaltaa sai käyttää ainoastaan itsepuolustuksen nimissä ja rajoitetusti. Niinpä hallitus määräsi, ettei rannikkovartiostoa saanut provosoida ja tulen avaamiseen esitettiin rajoituksia.²⁸⁹ Turskasotaan otettiin uudelleen käyttöön Nimrod-suihkukoneet, kun Britannian hallitus antoi

---

²⁸⁶ Jónsson 1982, s. 162–163.

²⁸⁷ PREM 16/414, D/MIN/WR/11/13, Rodgers Hattersleyille 11.11.1975.

²⁸⁸ Thór 1995, s. 222.

²⁸⁹ PREM 16/414, GPS 100, Callaghan ulkoministeriölle ja suurlähetystöille 25.11.1975.

määräyksen suihkukoneiden käyttöön otosta: Niiden tarkoitus on osoittaa Islannin hallitukselle, että sotilaalliset voimat tukivat brittitrooleja. Lisäksi Nimrodeilla pystyttiin määrittämään tarkasti rannikkovartioston alusten sijainti, mikä helpotti troolien suojelua. Tarkkailuun käytetyt suihkukoneet toimivat siten yhteistyössä merivoimien kanssa. Suihkukoneiden käyttöä tahdottiin valvoa tarkasti Britannian ulkoministeriössä, mikä johtui Nimrodien kuulumisesta Naton kalustoon. Jokaiselta suihkukoneen tarkkailulennolta piti antaa selvitys ulkoministeriölle. Suihkukoneiden lentoa rajoitettiin myös siten, ettei Islannin matalassa ilmatilassa saanut lentää.²⁹⁰

Konfliktista tuli aikaisempia väkivaltaisempi. Molemmilla osapuolilla oli enemmän kalustoa käytettävissä, ja kiistakumppanit kovensivat otteitaan merellä.²⁹¹ Britannian laivasto ja hinaajat turvautuivat runttaustaktiikkaan. Brittien alukset suojelivat trooleja kulkemalla niiden läheisyydessä. Jos rannikkovartioston alus tuli uhkaavan lähelle, brittialus kääntyi yllättäen ja ajoi täydellä vauhdilla rannikkovartioston aluksen päälle.²⁹² Toisinaan fregatit, hinaajat ja troolit kokoontuivat yhteen ja runttasivat yhteistoimin islantilaisaluksen. 200 merimailin turskasodassa, joka kesti joulukuusta 1975 heinäkuuhun 1976, britit runttasivat 55 kertaa islantilaisaluksia. Päälle ajot aiheuttivat usein suuria vahinkoja myös brittialuksiin. Etenkin fregatit kärsivät vahinkoja, ja niiden piti palata kotimaahan korjattaviksi. Tämä osittain selittää, miksi Britannia tarvitsi turskasodassa jopa 22 fregattia. Voimatasapaino oli hyvin epäsuhtainen, mutta islantilaiset onnistuivat leikkaamaan vuosina 1975–1976 Britannian ja Länsi-Saksan troolien vajjerit 46 aluksessa. Britannian kannalta turskasota kävi ongelmalliseksi taloudellisesta näkökulmasta, sillä kaluston ylläpitäminen oli hyvin kallista. Kalastus, mitä Islannin alueella pystyttiin harjoittamaan kuninkaallisen laivaston ansiosta, ei kattanut aiheuttamiaan kuluja. Arvioiden mukaan Britannia käytti 40 miljoonaa puntaa vuodessa ja sai kalansaalista 12 miljoonan punnan arvosta. Puolustuskulujen lisääminen kalan tuotantokustannuksiin teki kalasta todella kalliin kulutustuotteen.²⁹³

Islannissa vallitseva ilmapiiri oli hyvin Britannia-vastainen. Islantilaisten mielestä Britannia toimi Naton sääntöjen vastaisesti lähettämällä sota-aluksia Islannin vesille ratkomaan kalastuskiistaa. Islantilaiset piikittelivät Britanniaa myös Helsingin Ety-kokouksen hengen rikkomisesta, sillä Britannia oli lähinnä lisännyt kalustoa sen vähentämisen sijasta. Britannian

---

²⁹⁰ PREM 16/414, MO 12/3/1, Cragg Fergussonille 29.11.1975.

²⁹¹ Thór 1995, s. 222.

²⁹² Ks. liite 8.

²⁹³ Jónsson 1982, s. 162–165.

voimankäyttö oli islantilaisten mielestä kansainvälisen lain vastaista sen lisäksi, että se rikkoi Islannin kansallista lakia. Pieneksi maaksi Islannilla oli kova usko voittoonsa, ja islantilaiset uhosivat Britannian vain hukkaavan rahaa käyttämällä kallista laivastoaan. Islantilaiset eivät uskoneet laivaston auttavan Britanniaa todellisuudessa voittamaan kalastuskiistaa, sillä he uskoivat vakaasti omiin merenkäyntitaitoihinsa. Islantilaiset myös parjasivat, että Britannia menettäisi maineensa asettumalla sotilaallisesti pientä valtiota vastaan.²⁹⁴ Kansainvälisesti Britannian käyttämät voimakeinot turskasodassa olivatkin hyvin epäsuosittuja. Ulkomaiden sympatiat suuntautuivat Islannille, joka oli pieni kalastuksesta riippuvainen valtio. Kalastuskiista oli koko kansaa yhdistävä tekijä Islannissa. Niinpä myös oppositiossa istuva Sosiaalidemokraattinen puolue ilmaisi olevansa hyvin pettynyt Britannian Työväenpuolueeseen, koska se lähetti laivaston Islannin vesille.²⁹⁵ Opposition tuki hallitukselle kalastuskiistassa kuvastaa hyvin, miten kokonaisvaltaisesti islantilaiset kannattivat kalastusalueiden laajentamista ja tuomitsivat Britannian toimet.

Britannian merivoimien jatkaessa troolien puolustamista väkivaltaisoin keinoin lähetti Islannin pääministeri Geir Hallgrímssonin kärkkään viestin Britanniaan ulkoministeri James Callaghanille. Britannian kolme alusta olivat runtanneet islantilaisen rannikkovartioston aluksen, ja Hallgrímsson varoitti aggressiivisuuden mahdollisista vaikutuksista:

”Viimeaikaiset tapahtumat Islannin kalastusalueella osoittavat, että mitä tahansa voi tapahtua, ja jatkuva laitton brittitroolien kalastus merivoimien suojelun alla voi johtaa ihmishenkien menettämiseen ja vaikuttaa vakavasti ja pitkäaikaisesti meidän kahden kansakunnan suhteisiin. Katsomme erityisen ankarasti joulukuun 11. päivän tapahtumiin, jolloin kolme brittihinaajaa hyökkäsi islantilaisen rannikkovartioston aluksen kimppuun ja runtasivat sen toistuvasti yhdestä kahteen merimailia rannikolta, neljän merimailin rajan sisällä, mikä on tunnustettu molemmissa maissa.”²⁹⁶

Islannin hallitus katsoi väkivaltaisuuksien syntyvän Britannian puolelta, koska sillä oli merivoimien aluksia Islannin alueen sisällä. Britannian ulkoministeriössä tiedostettiin, että Islannin kanssa ei päästäisi neuvotteluyhteyksiin, jos väkivaltaisuuDET jatkuisivat merellä.

---

²⁹⁴ PREM 16/414, GRS 900, East ulkoministeriölle 26.11.1975.

²⁹⁵ PREM 16/414, Hallgrímsson Wilsonille 27.11.75.

²⁹⁶ PREM 16/414, GSP 1200, FM Reykjavik 2413115z, Wilson Hallgrímssonille marraskuu 1975.

Toisaalta islantilaiset vaikuttivat niin itsepäisiltä, etteivät he lopettaisi vaijerien leikkaamista niin kauan kuin brittialuksia oli uuden kalastusalueen sisällä. Brittien tuli pohtia, olisivatko he valmiita vetäytymään ja antamaan tilaa sovinnolle.

Molemmat osapuolet toimivat merellä aggressiivisesti. Britannian näkökulmasta erityisen ongelmallista oli Islannin rannikkovartioston aluksen, Baldurin, hyökkäykset brittialuksia vastaan. Britannian oli jatkuvasti punnittava, oliko järkevää vastata hyökkäyksiin väkivallalla. Liittolaisten kiistan ei voitu antaa laajentua täysin avoimeksi konfliktiksi. Ulkoministeri antoikin kehotuksen pyrkiä pidättäytymään väkivallasta muuten, mutta Balduria kohtaan voitiin käyttää voimatoimenpiteitä sen erityisen hyökkäävyyden vuoksi. Ylipäätään Britannian vaihtoehtoisiksi ratkaisumalleiksi nähtiin rannikkovartioston hyökkäysten yhteydessä: a) olla tekemättä mitään b) asettaa rajoituksia tai c) hyökätä rannikkovartioston aluksia vastaan. Ulkoministeriö tiedosti, mitä ongelmia oli hyökätä Nato-maata vastaan. Molemmat osapuolet olivat Naton jäseniä, ja liittouman kannalta Keflavikin tukikohta oli erityisen tärkeä. Pelkona oli, että Britannian toimet tuomittaisiin aggressiivisuutena toista Nato-maata kohtaan. Siksi rannikkovartiostoa vastaan tulisi asettaa myös siviilialuksia, kuten hinaajat, Valtiomies, Lloydilainen.²⁹⁷ Näin ollen kiistan luonne pysyisi enemmän valtioiden välisenä ja vähentäisi Nato-aspektin painavuutta. Toisaalta Britannian ulkoministeri James Callaghan ei voinut hyväksyä, että vain Britannian pitäisi yksin vetää pois kaikki fregattinsa ja Nimrod-suihkukoneensa, kuten pääsihteeri Luns oli ehdottanut. Britannian näkökulmasta Islanti provosoi hyökkäyksillään Britannian laivastoa, ja olisi epäreilua jos Britannian pitäisi yksin antaa periksi.²⁹⁸

Naton pääsihteeri Luns, joka toimi välittäjänä turskasodissa, onnistui järjestämään neuvottelut Islannin ja Britannian pääministereiden välillä Lontoossa 24.–27. tammikuuta vuonna 1976. Neuvottelut eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta, sillä pääministereiden näkemykset olivat liian kaukana toisistaan. Neuvotteluiden ajaksi lopetetut väkivaltaisuuudet puhkesivat uudelleen Islannin rannikkovartioston aluksen katkaistua brittitroolin vaijerit jälleen. Tämän seurauksena islantilaiset uhkasivat katkaista diplomaattiset suhteensa Britanniaan. Väkivaltaisuuksien jatkuessa Islanti toteutti uhkauksensa ja katkaisi diplomaattiset suhteet Britanniaan helmikuussa 1976. Naton pääsihteeri Luns pyrki kaikin tavoin saamaan islantilaiset ja britit samaan neuvottelupöytään. Hän onnistui välillä lähentämään suhteita niin,

---

²⁹⁷ PREM 16/872, MO 12/3/1, Callaghan Wilsonille 31.3.1976.

²⁹⁸ PREM 16/873, Fm FCO 0913102, Callaghan Washingtonin ja Reykjavikin suurlähetystöille 28.1.1976.

että tilanne merellä rauhoittui ja neuvotteluja harkittiin.²⁹⁹ Esimerkiksi huhtikuussa 1976, kun suunniteltiin maiden välisiä neuvotteluja, Britannian ulkoministeriö antoi käskyn trooleille ja laivastolle poistua kiistellyltä alueelta. Britit eivät tahtoneet vahingoittaa neuvotteluvälejä millään konfliktilla merellä, ja siksi kaikkien troolien oli noudatettava varovasti ohjeistoa ja pysyttäytyä poissa 200 merimailin sisältä 30.4.1976 saakka.³⁰⁰ Britannian hallitus oli tarkkana, etteivät fregatit avanneet tulta ilman hallituksen lupaa. Ainoastaan itsepuolustus oli sallittua tuliaseilla. Hallitus tahtoi noudattaa varovaisuutta, jotteivät Islannin kanssa käydyt neuvottelut vaikeutuisi Atlantin tapahtumien takia.³⁰¹

Sovintoon ei kuitenkaan päästy, ja väkivaltaisuuDET merellä jatkuivat. VäkivaltaisuuDET kärjistyivät entisestään Islannin ja Britannian välisiä suhteita. Yksi esimerkki merellä käydyistä kamppailuista oli toukokuun 6. ja 7. päivän välisenä yönä tapahtunut yhteenotto. Islannin rannikkovartioston alukset tulivat häiritsemään brittitroolien kalastamista, minkä seurauksena Britannian merivoimat runttasivat islantilaisaluksia. Seurauksena oli, että Britannian alukset Mermaid, Gurkha ja Falmouth vahingoituivat pahasti, samoin Islannin Tyr.³⁰² Otteiden koventuminen herätti huolta molemmissa kiistan osapuolissa. Lisäksi Britannia sai osakseen kovaa painostusta Nato-maista. Olihan kahden jäsenmaan diplomaattiset suhteet katkaistu kalastuskiistan vuoksi. Britannian olikin rauhoitettava merivoimiensa toimia Islannin kalastusalueilla, jotta neuvotteluissa päästäisiin eteenpäin. Näin ollen laivasto ei pystynyt toimimaan tehtävässään yhtä tehokkaasti kuin aikaisemmin, ja siten brittien kalansaalis jäi entistä pienemmäksi 200 merimailin sisällä.³⁰³

7. KALASTUSKIISTAT KOETTELEVAT NATO-SUHTEITA

7.1 Britannian laivasto – Islannin Nato-vastaisuuden aiheuttaja?

Kun vasemmistosiiven johtama hallitus jäi oppositioon vuoden 1974 vaaleissa Islannissa, jäi samalla tukikohtavastaisuus hallitusohjelmasta. Tukikohdan poistaminen ei ollut enää Islannin hallituksen tavoite. Vuoden 1974 vaalit olivatkin voittoisat läntisen puolustusliiton

---

²⁹⁹ Guðmundsson 2006, s. 108–110. Käsittelen diplomaattisten suhteiden katkaisemista enemmän luvussa 7.2.

³⁰⁰ FCO 33/2633, GRS 80, Callaghan ulkoministeriölle 22.4.1975.

³⁰¹ PREM 16/873, A01581, Hunt Wrightille 6.4.1976.

³⁰² PREM 16/873, Ulkoministeriön muistiinpanot 7.5.1976.

³⁰³ PREM 16/873, Ken Callaghanille 5.5.1976.

kannalta. Nato-myönteisyyden lisääntyminen oli myös osoitus, että islantilaiset pitivät tukikohtaa tärkeänä Islannin ulko- ja turvallisuuspolitiikassa.³⁰⁴ Toukokuussa 1974 solmittua puolustus sopimusta oli arvosteltu ympärilyöreydestä, ja siksi tukikohdan asemasta oli saatava selkeä sopimus aikaan. Niinpä Itsenäisyyspuolueen ja Edistyspuolueen muodostama hallitus jatkoi neuvotteluita Yhdysvaltojen kanssa Nato- ja tukikohtakysymyksistä syksyllä 1974. Islantilaiset olivat valmiimpia joustamaan tukikohtaan liittyvistä seikoista, kun vasemmistosiiven paine Nato-kysymyksessä oli pienentynyt. Niinpä Islanti ja Yhdysvallat pääsivät sopimukseen Keflavíkin tukikohdasta: Yhdysvallat vähentäisivät joukkojaan Keflavíkissa ja kouluttaisivat puolestaan islantilaisia korvaamaan heidän tehtäviään tukikohdassa. Lisäksi maiden hallitukset sopivat, että ne tulisivat etsimään yhteisymmärrystä ja yhteistyötä puolustuskysymyksissä, kalastusrajojen laajennuksissa, pelastustyössä ja siviilien lentomatkustamisessa.³⁰⁵ Jälleen islantilainen oppositio kritisoi sopimusta epäselväksi ja ristiriitaiseksi. Kommunistinen Kansanliitto näki erityisenä ongelmana, miten Islanti ja Nato-maat tekisivät yhteistyötä puolustuksessa ja kalastuskiistassa. Turskasota kohdistui juuri Nato-maiden välisiin erimielisyyksiin. Lisäksi Kansanliitto syytti, että kyseinen sopimus vain lisäsi Islannin riippuvuutta Natosta ja tukikohdasta.³⁰⁶

Islannin hallitus tahtoi tuoda kansainvälisesti julki, että Islannin kanta oli uuden hallituksen kaudella aikaisempaa Nato-myönteisempi. Islantilaiset eivät käyttäneet tukikohtavastaisuutta poliittisena aseena, kun Islannin ja Britannian pääministerit neuvottelivat kalastusalueiden rajoista kesällä 1975 ennen turskasodan puhkeamista. Islannin pääministeri Geir Hallgrímsson pyrki sen sijaan tuomaan esille neuvottelussa oman positiivisen kantansa Islannin Nato-jäsenyyteen ja Keflavíkin tukikohtaan. Hän lupasi, ettei yksisuuntaisesti tultaisi muuttamaan tukikohdan tilannetta Islannin suunnalta. Sopimus oli amerikkalaisten kanssa solmitun mukainen, ja muutoksena siinä olisi ainoastaan pieniä henkilöstövähennyksiä. Britannian ulkoministeri Callaghan osoitti arvostusta Islannin positiivisempaa asennetta Natoa kohtaan.³⁰⁷ Oli myös mahdollista, että islantilaiset toivoivat briteiltä vuorostaan joustavuutta kalastuskiistassa. Islantilaisilla ja briteillä oli nyt mahdollisuus rauhanomaiseen yhteistyöhön liittolaisina.

---

³⁰⁴ Corgan 2002, s. 98.

³⁰⁵ FCO 33/2837, WRC 044548/1, Ulkoministeriön tilannekatsaus 23.1.1975. Ks. myös Karlsson 2000, s. 340.

³⁰⁶ Loftsson 1981, s. 285–288.

³⁰⁷ PREM 16/931, Islannin hallituksen antama linjan veto Hallgrímssonin ja Wilsonin neuvotteluihin. 23.6.1975.

Islantilaiset ja britit eivät kuitenkaan päässeet yhteisymmärrykseen kalastusalueiden laajuudesta. Uuden turskasodan puhjettua marraskuussa 1975 vahvistui kritiikki Nato-jäsenyyttä kohtaan uudelleen, ja samalla myös sisäpoliittinen kritiikki kasvoi hallitusta kohtaan. Naton kannalta maltillisen hallituksen edustajien kannatus ei ollut enää taattua Islannissa kiristyneen ilmapiirin takia, mikä oli myös Britannian kannalta vaikea tilanne. Britannian oli oltava jälleen varovaisempia Nato-kysymyksen kanssa, sillä Islannin pysyminen Natossa oli myös Britannian intressien mukaista. Yhdysvallat painotti aikaisempaa voimakkaammin, että Islannin pysyminen Naton jäsenenä oli tärkeää samoin kuin Yhdysvaltojen sotilastukikohdan pitäminen Keflavíkissa. Sen vuoksi Yhdysvaltain johto lähestyi Britanniaa viestillä, jossa se ilmoitti, että tukikohdan tulisi olla painavin asia kalastuskiistan ratkaisemisessa. Islannin poliittisen tilanteen kuumennuttua amerikkalaisilla oli yhä vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa Islannissa. Islantilaiset tiesivät strategisen tärkeytensä ja pystyivät hyödyntämään sitä neuvotteluissaan Naton ja Britannian kanssa. Britit eivät kuitenkaan voineet lähettää omia fregattejaan pois, sillä myös Britanniassa kalastuskiistat herättivät kiihkeää sisäpoliittista painetta teollisuuden edustajilta.³⁰⁸

Islantilaiset päättivät tukeutua 200 merimailin turskasodassa puolustusliittoon, ja odottivat Naton tulevan puoltamaan pientä liittolaistaan, kuten se oli tehnyt edellisessä kalastuskiistassa. Niinpä kalastuskysymys vietiin puolustusliiton käsiteltäväksi. Britit tahtoivat välttää tämän, sillä se korosti kahden maan välirikossa Nato-jäsenyyden yhteyttä asiaan. Britannian kannalta tämä ei ollut edullista, sillä britit tunsivat amerikkalaisten intressien kohdistuvan Keflavikin tukikohtaan. Britannian suurlähettiläs Washingtonissa, Peter Ramsbotham, lähetti viestiä pääministeri Wilsonille:

”Mitä pikemmin kiista saadaan ratkaistua, sitä tyytyväisempiä amerikkalaiset ovat.”³⁰⁹

Britit tiesivät, että Yhdysvallat suhtautui kielteisesti yleensä puolustusliiton jäsenten välisiin kiistoihin. Yhdysvaltain asettuminen Islannin puolelle omien puolustusintressiensä takia ärsytti ja turhautti brittejä. Britannian johto ei uskonut saavansa tukea kalastuskiistassa Yhdysvalloilta tai muilta Nato-mailta, koska olihan jo nähty ennakkotapaus 50 merimailin kalastuskiistassa.

---

³⁰⁸ PREM 16/872, GR 380, FM Washington 301747z, Ramsbotham ulkoministeriölle 30.1.1976.

³⁰⁹ PREM 16/414, GPS 180, Ramsbotham Wilsonille 27.11.1975.

Tilannetta rauhoittaakseen Britannian ulkoministerinä ja sittemmin pääministerinä toiminut³¹⁰ James Callaghan myönsi, ettei tällaisia väkivaltaisuuksia pitäisi tapahtua jäsenmaiden välillä. Britannia alkoi olla valmis neuvottelemaan Islannin kanssa, ja neuvottelut pidettiin tammikuussa vuonna 1976. Callaghan kuitenkin painotti, että Britannian perinteikkään kalastusteollisuuden näkökannat tulisi ottaa huomioon ratkaisuun pyrkiessä.³¹¹ Britannia veti aluksensa pois Islannin uudelta kalastusalueelta, jotta neuvotteluyhteydet saataisiin toimimaan. Islannissa Edistyspuolue tahtoi esittää Britannian laivaston poistumisen kalastusalueelta Nato-myönteisenä tapahtumana, sillä Edistyspuolue pyrki tällä hetkellä eniten tukemaan Nato-jäsenyyttä. Islannissa Nato-vastaisuus oli kasvanut erityisesti kansan ja vasemmistolaisen opposition keskuudessa, mutta kaikissa puolueissa oli alettu suhtautua kriittisemmin puolustusliittoon.³¹² Tilanteen kärjistyminen oli saanut Naton aktiivisemmaksi kalastuskiistan selvittämisessä. Yleisesti Naton roolia kiistan selvittäjänä pidetään suurempana 200 merimailin turskasodassa kuin aikaisemmissa kalastuskiistoissa, minkä Britannian hallituksen asiakirjojen tarkastelu vahvistaa.³¹³

Neuvotteluissa ei päästy yhteisymmärrykseen, ja Islanti uhkasi jälleen diplomaattisten suhteiden katkaisemisella. Britannian piti alkaa rauhoittamaan tilannetta. Natolta oli tullut kehoitus Britannialle, että Nimrod-suihkukoneiden käyttöä Islannin ilmatilassa oli vähennettävä. Lisäksi Naton johto vaati Britanniaa pitämään paremmin yhteyttä Natoon. Britit olivat käyttäneet suihkukoneita omiin tarkoituksiinsa riippuen siitä, miten paljon niitä tarvittiin Neuvostoliiton tarkkailemiseen. Kun tätä tarvetta ei ollut, Britannian käytti tarkkailukoneita kerran kuussa Islannin 200 merimailin sisällä. Operaation kesto oli noin 1-8 päivää.³¹⁴ Callaghan noudatti Naton ohjeita. Kokonaan Nimrodien käyttöä ei haluttu lopettaa, sillä britit tarjosivat suihkukoneiden avulla suojaa Pohjois-Atlantilla. Callaghan antoi käskyn, että Nimrodien käyttö tuli lopettaa rannikkovartioston tarkkailussa. Hän perusteli sen vaikeuttavan Britannian tehtävää tarkkailla Neuvostoliiton sukellusveneitä Pohjois-Atlantilla,

---

³¹⁰ Harold Wilson ilmoitti luopuvansa pääministerin tehtävistä 16.3.1976. Hänen tilalleen pääministerin virkaan astui ulkoministerinä toiminut James Callaghan 5.4.1976.

³¹¹ PREM 16/870, GSP 300, FM UKDEL NATO 111937z, Killick ulkoministeriölle 11.12.1975.

³¹² PREM 16/870, GRS 300, FM REYKJAVIK 211815Z, East ulkoministeriölle 21.1.1976. Edistyspuolueessa oli noussut johtavaan asemaan vuoden 1974 vaalien jälkeen puolueen Nato-myönteinen osa. Edistyspuolue oli Islannissa positiivisimmin Natoon suhtautuva puolue turskasodassa vuosina 1975–1976.

³¹³ Ks. esim Corgan 2002, s. 93.

³¹⁴ PREM 16/870, Ulkoministeriön ohjeet Nimrod-suihkukoneiden käyttöön 22.1.1976. Pääasiallisesti Islannin alueen tarkkailu kuului amerikkalaisten tukikohdalle Keflavikissa. Kuitenkin joskus Yhdysvallat kutsuvat myös Britannian suihkukoneet avukseen tarkastuslennolle. Natolla olisi mahdollisuus käyttää enemmänkin ilmailukalustoa Islannin alueella.

mikä oli Nimrodien alkuperäinen tehtävä. Sen sijaan lentojen haluttiin olevan yhteistyössä Islannin ilmavalvonnan kanssa ja näin toteuttavan myös Nato-tehtävää.³¹⁵ Puolustusliitosta kehoitettiin Britanniaa kääntämään Nimrod-suihkukoneet Natolle myönteiseksi, suojelevaksi tekijäksi, jos Islanti nostaisi Natosta eroamisen käsittelyyn.³¹⁶ Tämä osoitti Naton sympatiaa myös Britanniaa kohtaan, mutta toisaalta se oli yritys paikkailla puolustusliiton rikkoutunutta imagoa islantilaisten silmissä. Britannian pyrki myös parantamaan yhteydenpitoa Natoon, minkä voi havaita ulkoministeriön asiakirjoista. Kun ulkoministeriö oli lähettänyt suurlähetystöilleen tiedoksiannon tilanteesta turskasodassa, samasta viestistä oli lähetetty kopio myös Natolle. Näin Natossa pystyttiin selvillä pääasiallisesti, mitä Britannian poliittinen johto suunnitteli turskasodassa.

Naton Britannialta edellyttämät muutokset eivät kuitenkaan riittäneet islantilaisille, jotka suhtautuivat itsepäisesti kalastuskiistaan. Islannin hallitus oli ilmoittanut, että Britannian laivaston pitäminen Islannin määrittämällä uusilla aluevesillä oli kuin anti-lobbausta Natoa kohtaan. Islanti esitti useaan kertaan ihmytyksensä Natolle, miten Britannia, puolustusliiton jäsenmaana, häiriköi Islantia Naton aluksilla. Islannin hallitus varoitti, että britit saattoivat tehdä vahingoittamalla rannikkovartioston aluksia suurempaa harmia Natolle kuin ymmärsivätkään. Islannin johto uhkasi, että Nato-vastaisuuden kasvaessa tilanne saattaisi mennä niin vaikeaksi, ettei puolustusliiton suosiota pystyisi palauttamaan yksikään islantilainen hallitus.³¹⁷ Naton päämajassa käydyssä neuvottelussa toukokuussa 1976 Islanti painotti uudelleen, että se ei ollut tyytyväinen Naton ottamaan linjaan kalastuskiistassa. Islanti koki, että se eristettiin taloudellisesti, jos sen kalastusintressejä ei otettu huomioon. Samalla se uhkasi, että jos saari joutuisi taloudellisesti eristyksiin, se eristäytyisi myös muuten eli ottaisi etäisyyttä Natoon. Tämä nähtiin vaarallisena puolustusliitossa. Naton päämajassa käsiteltiin myös kansainvälisen merioikeuskonferenssin mahdollisesta päätöksestä sekä maiden taloudellisia ongelmia, jotka liittyivät kalastukseen. Islantilaiset näkivät Britannian kalastusongelmat ainoastaan väliaikaisiksi, jotka Britannia voisi korjata tarkistamalla uudelleen pyyntialueitaan.³¹⁸

---

³¹⁵ PREM 16/871, GR 150, FM FCO 23135z, Callaghan ilmavoimille 23.1.1976.

³¹⁶ PREM 16/870, D/MIN/WR/11/13, Sanders Wrightille 22.1.1976.

³¹⁷ PREM 16/870, GRS 300, FM REYKJAVIK 211815Z, East ulkoministeriölle 21.1.1976.

³¹⁸ PREM 16/931, WRC 4/456/1, Pöytäkirja Hallgrímssonin, Ágústssonin ja Callaghanin välisistä neuvotteluista Naton päämajassa 29.5.1976.

Kiistan jatkuessa useat islantilaiset alkoivat ajatella, että Keflavíkin tukikohta oli ainoastaan Yhdysvaltojen, Britannian, Norjan ja muiden Nato-maiden turvallisuusintressien tarkkailuun eikä Islannin eduksi. Sen tehtävänä oli tarkkailla Neuvostoliiton ilmavoimien liikkeitä, sukellusveneitä ja muita merivoimien aluksia Pohjois-Atlantilla. Mutta pettymyksekseen islantilaiset huomioivat, ettei tehtävän toteuttaminen auttanut Britannian laivaston väkivaltaisuuksissa. Islantilaiset päättelivät, ettei tukikohta toimisi, ellei vaara tulisi Neuvostoliiton suunnalta. Islannilla puolestaan ei ollut ongelmia suhteissaan Neuvostoliittoon, vaan välit olivat ystävälliset, ja maiden välinen kauppa oli molemminpuolisesti kannattavaa. Naton kannalta uhkaavaa oli, että Neuvostoliitto oli tukenut Islanti laajennuksissa. Neuvostoliitto oli tunnustanut 50 ja 200 merimailin rajauudistukset *de facto*. Vastustus oli tullut Nato-maista eli Britanniaasta ja Länsi-Saksasta, siksi islantilaiset pohtivatkin, oliko Nato niiden kannalta oikea liittouma.³¹⁹

Yhdysvallat ja Naton johto pitivät huolestuttavana uhkakuvana sitä, että Islanti vetäisi edustajansa pois Natosta. Mutta Britannia ei tahtonut perääntyä täysin Islannin käyttämän ulkopoliittisten taistelukeinojen edessä. Samalla kun Islannin asenne Natoa kohtaan tiukkeni, muuttuivat myös britit Islantia kohtaan kriittisemmiksi. Britannia esitti, että oli enemmänkin Islannin ongelma, jos Islanti kieltäytyisi osallistumasta Naton kokouksiin. Tällöin Islanti jäädyttäisi itsensä Naton toiminnasta. Britanniaassa alettiin uskoa mahdolliseksi, että Islanti vetäytyisi Natosta. Britit pitivät islantilaisten asenteita niin jääräpäisinä, että se voisi toimia vastoin omaansa ja liittouman etua.³²⁰ Tässä vaiheessa Britannian piti omaa asemaansa Natossa sen verran hyvänä, ettei se uskonut saavansa kokea epäreilua painostusta Naton ja pääsihteerin toimesta.³²¹ Voidaan kuitenkin todeta, että Islanti olisi voinut saada Naton päätöksenteon vaikeuksiin boikotoimalla Naton kokouksia. Nato oli hallitusten välinen, perinteisen mallinen organisaatio. Organisaation johto oli jaettu niin, että pääsihteerillä ei ollut erillistä valtaa. Sitovia päätöksiä pystyttiin tekemään pysyvässä edustossa ainoastaan yksimielisesti. Enemmistöllä voitiin tehdä vain ohjaavia päätöksiä ja ehdotuksia, sitovat säännökset tuli tehdä yksimielisesti.³²² Mahdollisuus Islannin vetäytymisestä Natosta herätti varmaankin briteissä ristiriitaisia tunteita. Islanti pystyisi jäsenenä vaikeuttamaan päätöksentekoa boikotoimalla kokouksia. Toisaalta Britannia ei antanut Islannille niin suurta painoarvoa pienenä valtiona, jolla ei ollut edes omia joukkoja.

---

³¹⁹ Jónsson 1982, s. 173–174

³²⁰ PREM 16/872, GRPS 600, FM WASHINGTON 090300Z, Ramsbotham ulkoministeriölle 8.2.1976.

³²¹ PREM 16/872, GRS 350, FM UKDEL NATO 061129z, Killick ulkoministeriöille 6.2.1976.

³²² Scheingold 1971, s. 17.

Voidaan kysyä, millaisena uhkan Britannia piti Neuvostoliittoa Pohjois-Atlantilla, kun se pystyi pelaamaan uhkapeliä, vaikka Keflavíkin tukikohta oli puntarissa. Ehkä britit eivät pitäneet Neuvostoliiton uhkaa niin akuuttina, sillä elettiin liennytskautta. On myös mahdollista, että Britannian johto piti Islannin asemaa yliarvostettuna Pohjois-Atlantin turvallisuuden kannalta. Briteistä saattoi olla hämäävää, miten erilaiset näkemykset Itsenäisyyspuolueella ja Edistyspuolueella oli kalastuskiistoista vuosina 1974–1978. Edistyspuolue otti paljon tiukemman linjan kalastuskiistan selvittämiseen, vaikka olikin Nato-myönteisin puolue turskasodan aikana. Kuten Naton päämajalle ja Yhdysvaltain johdolle myös Islannin poliittiselle johdolle oli tärkeää pitää yllä Pohjois-Atlantin voimatasapaino. Kuitenkin Islannissa yleisen näkemyksen mukaan oli tärkeämpää kalastaa kuin hoitaa kansainvälisiä suhteita.³²³ Islannin sekava poliittinen tilanne mahdollisesti teki briteille vaikeaksi arvioida, miten vakavissaan Islanti oli puhuessaan Natosta vetäytymisestä tai tukikohdan purkamisesta.

Islanti katkaisi diplomaattiset suhteensa Britanniaan helmikuussa 1976. Voisivatko Islanti ja Britannia sitten olla samassa sotilasliitossa? Naton ja tukikohdan arvo Islannissa voitiin kyseenalaistaa turskasotien takia, koska Nato ei antanut sotilaallista tukea. Islanti oli kokenut kolme konfliktia, joissa Britannia oli käyttänyt sotilaallisia voimakeinoja. Nato ei ollut auttanut Islantia, vaikka suurempi valta käytti merivoimien kalustoa sitä vastaan. Islantilaiset olivat pyytäneet Yhdysvalloilta vuokrattavaksi tai ostettavaksi pari pientä merivoimien alusta vielä vuoden 1976 alussa. Valtiosihteeri Henry Kissinger ilmoitti kuitenkin, etteivät Yhdysvallat antaisi Islannin käyttöön aluksiaan, kun tiedettiin, että niillä toimittaisiin Britanniaa vastaan. Tämä aiheutti suuren pettymyksen islantilaisten joukossa.³²⁴ Islantilaiset pyrkivät hankkimaan aluksia myös Norjalta, mutta aluksia ei myönnetty.³²⁵ Niinpä islantilaiset, jotka olivat ennen olleet Naton ja tukikohdan kannattajia, tekivät tiesulkuja estääkseen ja protestoidakseen tukikohdan toimintaa. Myös suuria Nato- ja tukikohtavastaisia mielenosoituksia järjestettiin Keflavíkissa. Alþing ehdotti käsiteltäväksi Yhdysvaltain tukikohdan sulkemista ja Natosta vetäytymistä. Islannin ulkoministeri tiedotti Naton

---

³²³ Guðmundsson 2006, s. 109–110.

³²⁴ Jónsson 1982, s. 173–174

³²⁵ Guðmundsson 2006, s. 109.

pääkonttorille, että Islannin Nato-jäsenyys ja yhdysvaltain tukikohdan asema olivat vaakalaudalla, ellei Islantia autettaisi Britannian sotilastoimissa.³²⁶

Tukikohtaa ei kuitenkaan haluttu poistaa Keflavíkista äkkinäisellä päätöksellä, vaikka tilanne oli hyvin kireä. Alun perin Nato-myönteinen hallitus väitti nyt, että Naton asema Islannissa oli yhtä epävakaata kuin se oli ollut kommunistisen siiven edustajien ollessa hallituksessa. Islanti vaatii ymmärrystä itselleen Nato-mailta.³²⁷ Pääministeri Hallgrímsson kommentoi tilanteen monikerroksisuutta:

”Islannille kyse ei ole vain taloudesta vaan useista kysymyksistä. Islannin Nato-jäsenyys sekä puolustussopimus Yhdysvaltojen kanssa ovat riippuvaisia kalastuskysymykseen.”³²⁸

On totta, että islantilaisten taloudellinen tilanne, kalastuskysymys, Nato-jäsenyys ja tukikohdan tulevaisuus kietoutuivat yhteen. Islannin poliittisen johdon vaikeana tehtävänä oli arvottaa, mille näistä tekijöistä se antaisi suurimman painoarvon. Myös poliittista vastustusta kerännyt tukikohta oli tärkeä Islannin taloudelle, sillä se oli tuonut Islantiin noin 2000 työpaikkaa. Kuitenkin hyvät kalansaaliit ja kalan korkeat vientihinnat painoivat paljon enemmän vaakakupissa kuin amerikkalaisten tukikohta, joka oli muuten hyvin epäsuosittu.

Islantilaiset kuitenkin sietivät tukikohtaa sekä Yhdysvaltain toimetttömyyttä kalastuskiistan aikana. Tämä perustui pääosin siihen, että ne toivat ulkomaista valuuttaa Islantiin. Islantilaiset kuitenkin tahtoivat osoittaa Yhdysvalloille oman arvonsa ja marttyyrikohtalonsa. Islantilaisten mukaan Yhdysvallat eivät olleet joutuneet maksamaan vuokraa alueesta eivätkä maksaneet laskeutumisesta, vaikka tekivätkin enemmän lentoja kuin yksikään kaupallinen lentoyritys. Amerikkalaiset eivät maksaneet tulleja ostamistaan hyödykkeistä ja varusteista.³²⁹ Tästä huolimatta ilmeisesti Neuvostoliiton luoma uhkakuvana oli sen verran suuri, että Islanti ei tahtonut tehdä radikaaleja ratkaisuja tukikohdan osalta. Lisäksi voidaan kysyä, oliko Islannilla tarve luopua tukikohdasta todellisuudessa? Näytti siltä, että Islanti sai kuitenkin tarvitsemansa poliittisen tuen Nato-mailta turskasodassa, vaikka sitä ei käytännössä tuettukaan sotilaallisesti.

---

³²⁶ Jónsson 1982, s. 173–175.

³²⁷ PREM 16/414, GPS 750, Callaghan ulkoministeriölle 25.11.1975.

³²⁸ PREM 16/414, Muistiinpanot Hallgrímssonin ja Wilsonin neuvotteluista Lontoossa 23.6.1975.

³²⁹ Jónsson 1982, s. 176.

7.2 Liittolaisten diplomaattisten suhteiden katkeaminen

Turskasota oli kasvattanut Britannian laivaston määrää Islannin rannikon lähialueilla. Lisäksi Islannin ja Britannian alukset olivat joutuneet vähän väliä kirjaimellisesti törmäyskurssille, mikä kiristi entisestään maiden välisiä suhteita.³³⁰ Turskasodan jatkuessa islantilaiset olivat käyttäneet useita kortteja saavuttaakseen päämääränsä: Islantilaiset olivat vedonneet kiistassa YK:n turvallisuusneuvostoon. Islanti oli esittänyt asian Natolle, jossa Islanti sai haluamaansa ymmärrystä muilta Nato-mailta. Lisäksi Islannin johto toimi henkilökohtaisesti Naton pääsihteeri Lunsin kanssa, joka oli ottanut asian hoidettavakseen ja kävi neuvotteluja maiden pääministerien välillä.³³¹ Pääministeri Hallgrímsson penäsi turvattomuutta, minkä brittilaivasto oli aiheuttanut Pohjois-Atlantilla. Tammikuussa 1976 käydyissä neuvotteluissa pääsihteeri Lunsin kanssa hän esitti jälleen toivomuksen, että Nato puuttuisi turskasodan ratkaisemiseen. Hallgrímsson kertoi, ettei uskonut kasainvälisen merioikeuslain saavan päätöstä kalastusalueista riittävän nopeasti aikaan. Niinpä Islannin näkökulmasta ratkaisuun voitaisiin päästä vain bilateraalisten neuvotteluiden tai Naton välittämisen kautta. Hallgrímsson ilmoitti, että mahdollisuus Nato-maiden diplomaattisten suhteiden katkeamiseen kasvaisi kiistan jatkuessa.³³² Islanti uhkasi, että diplomaattisten suhteiden katkaiseminen tulisi vaikeuttamaan edelleen kiistan ratkaisemista, mikä ei olisi edullista ainakaan Natolle.³³³ Pääsihteeri Luns vakuutti toimivansa välittäjänä, mutta ei voinut luvata, että kiista saataisiin hoidettua Islannin ehtojen mukaisesti.³³⁴ Pääsihteeri Luns painotti myös Halgrímssonille, että islantilaiset olivat ryhtyneet äärimmäisiin toimiin uhatessaan katkaista diplomaattiset suhteet.³³⁵

Pääsihteeri Luns otti yhteyttä Britannian hallitukseen ja kertoi Islannin tilanteesta. Hän arvioi, että Islannin johto oli jakaantunut mielipiteissään turskasodasta ja Nato-jäsenyydestä. Osa olisi heti valmis irrottautumaan Natosta ja katkaisemaan diplomaattiset suhteet, ja osa toivoisi voivansa ratkoa rauhallisesti kiistan.³³⁶ Britanniassa otettiin vakavasti mahdollisuus, että Islanti katkaisisi diplomaattiset suhteet, koska Britannian pyrkimys ei ollut heikentää

³³⁰ PREM 16/871, GPS 350, FM Reykjavik 231105z, East ulkoministeriölle 23.1.1976.

³³¹ PREM 16/872, GRS 385, FM Reykjavik 291725z, East Wilsonille ja ulkoministeriölle 29.1.1976.

³³² PREM 16/871, Dales Wrightille 25.1.1976.

³³³ PREM 16/871, GPS 350, FM Reykjavik 231105z, East ulkoministeriölle 23.1.1976.

³³⁴ PREM 16/870, GPS 470, FM UKDEL NATO 161935z, Killick ulkoministeriölle 16.1.1976.

³³⁵ PREM 16/870, GPS 452, Callaghan Wilsonille 19.1.1976.

³³⁶ PREM 16/870 GPS 470, FM UKDEL NATO 161935z, Killick ulkoministeriölle 16.1.1976.

puolustusliittoa. Sen sijaan oli tärkeää, ettei Britanniaa syytettäisi Nato-maiden keskuudessa puolustusliiton heikentyneistä suhteista Islantiin.³³⁷ Eikä maiden välisten diplomaattisten suhteiden katkeavan ollut Britannian omien, valtiollisten intressienkään mukaista. Näin ollen Britannia pyrki rauhoittamaan tilannetta määräämällä tiukennuksia Nimrod-suihkukoneiden käyttöön. Britit harkitsivat myös kalastuskiistan käsittelyä Naton normaalien kanavien kautta ja vähentämällä sotilaallista voimaa merellä.³³⁸

Islannin ja Britannian diplomaattiset suhteet olivat jatkuvasti vaakalaudalla. Islanti oli aloittanut asian käsittelyn hallituksen kokouksessa 8. tammikuuta 1976. Silloin se päätti, että diplomaattisten suhteiden katkaiseminen otettaisiin esille myös Natossa ja YK:ssa. Lisäksi islantilaiset lähettivät pyynnön Naton pääsihteerille Joseph Lunsille, että hän tulisi keskustelemaan asiasta islantilaispoliitikkojen kanssa. Luns saapui Reykjavíkiin 14. tammikuuta ja jatkoi neuvotteluja myös Lontoossa, mutta sopimukseen ei päästy. Islannin ulkoministeriö kokoontui uudelleen 19. tammikuuta neuvonpitoon. Ulkoministeriö päätti, että ellei Britannia poista sota-aluksiaan Islannin 200 merimailin sisältä 24. tammikuuta 1976 kello 24.00 mennessä, Islanti harkitsisi diplomaattisten suhteiden katkaisemista. Tämä uhkaus ja keskustelut pääsihteerin Lunsin kanssa saivat britit lupamaan, että sota-alukset vedettäisiin pois ja Islannin pääministeriä pyydetäisiin neuvotteluihin.³³⁹ Sen seurauksena Islanti luopui uhkauksistaan katkaista diplomaattiset suhteet. Nato seurasi tarkoin Islannin ja Britannian välisien suhteiden kehittymistä kalastuskiistassa. Nato kiitteli kumpaakin osapuolta, kun diplomaattisten suhteiden katkaisemiselta vältyttiin taas kerran 20.1.1976. Britannian tekemät myönnytykset vähentää laivaston ja suihkukoneiden käyttöä Islannin vakoilemisessa helpotti kuumentunutta tilannetta. Natossa diplomaattisten suhteiden katkaisemista jäsenmaidensa välillä pidettiin ääri ratkaisuna, jota tuli välttää kaikin keinoin.³⁴⁰

Maiden pääministerit Hallgrímsson ja Wilson kokoontuivat tammikuun 23.–27. päivinä neuvottelemaan turskasodan ratkaisusta. Pääasiallisesti kokouksessa keskusteltiin yksityiskohdista, joista sopimalla voitaisiin ratkaista kiista. Kumpikin maa piti kuitenkin kiinni omista perusteluistaan, mikä teki sopimukseen pääsemisen vaikeaksi. Britannia tukeutui neuvotteluissa kansainvälisen tuomioistuimen päätökseen. Sen mukaisesti Britannia tunnusti, että Islannilla oli ensisijaiset oikeudet kalastukseen kiistellyllä alueella. Toisaalta se

---

³³⁷ PREM 16/870, GPS 452, Callaghan Wilsonille 19.1.1976.

³³⁸ PREM 16/872, Wright Sandarsille 28.1.1976.

³³⁹ Jónsson 1982, s. 169–170.

³⁴⁰ PREM 16/870, GRS 650, FM UKDEL NATO 201000Z, Killick ulkoministeriölle 20.1.1976.

muistutti samalla omista historiallisista oikeuksistaan kalastaa kyseisellä alueella ja selitti sillä toimiaan merellä.³⁴¹ Lisäksi britit esittivät, että he olivat olleet hyvin kärsivällisiä islantilaisten käytöksen suhteen. Britannia ei voinut kuitenkaan hyväksyä, että sen aluksia terrorisoitiin aavalla merellä, kuten britit määrittivät Islannin uuden kalastusalueen. Pääministerit keskustelivat myös Nimrod-suihkukoneiden ja fregattien käytöstä. Britannian mukaan sen tuli käyttää aluksia, koska islantilaiset asettivat brittitroolit vaaraan. Sen sijaan Hallgrímsson näki tärkeäksi erottaa siviili- ja sotilasalusten käyttö toisistaan, koska kyseessä oli taloudellinen kiista. Ongelmallisuutta sotilasalusten käytössä aiheutti etenkin se, että alukset kuuluivat yhteisen liittouman kalustoon. Islanti ei ylipäättään hyväksynyt, että liittolainen käytti runttaustaktiikkaa heidän aluksiaan vastaan.³⁴² Helmikuun 3. päivänä osapuolet totesivat, ettei sopimukseen päästäisi. Islanti ei hyväksynyt Britannian kalastuskiintiöehdotusta, mihin Britannia vastasi lähettämällä merivoimat takaisin Islannin aluevesille ja ottamalla Nimrod-suihkukoneet käyttöön Islannin rannikkovartioston tarkkailussa. Brittitroolit kalastivat jopa suojelualuilla ja saivat aikaan suurta vahinkoa islantilaisten kannalta.³⁴³

Britannian sotilasalusten käyttöönoton seurauksena islantilaiset osoittivat mieltään ja näyttivät, että heillä oli mahdollisuus vaikuttaa diplomaattisten suhteiden hoitamiseen. Niinpä Islanti päätti ensin vaihtaa Lontoon suurlähettilään Bonniin ja siirtää Kööpenhaminan lähettilään Lontooseen. Helmikuun 9. päivä 1976 ulkoministeri ilmoitti, ettei Islannin edustaja tulisi Lontooseen niin kauan kuin diplomaattisten suhteiden katkaisemista harkittaisiin. Kuitenkin oli havaittavissa, että hallitus edelleen epärooi diplomaattisten suhteiden katkaisemista. Epävarmuus diplomaattisten suhteiden katkaisemisesta johtui mahdollisesti siitä, että tilanne tulisi vaikeuttamaan puolustusliiton toimintaa. Tämä kertoi siitä, että puolustusliitolla oli merkitystä Islannille. Harkinnan jälkeen Islanti kuitenkin katkaisi diplomaattiset suhteensa Britanniaan 19. päivä helmikuuta 1976.³⁴⁴ Islannin ulkoministeri Ágústsson faksasi 13 Nato-maalle viestin, jossa hän selitti diplomaattisten suhteiden katkeamisen johtuvan Britannian laivaston väkivaltaisista toimista Islannin alueella. Ágústsson kertoi, että Islanti olisi voinut katkaista diplomaattiset suhteensa heti Britanniaan,

---

³⁴¹ Evans 1975, s. 162.

³⁴² PREM 16/931, Pöytäkirja Wilsonin ja Hallgrímssonin neuvotteluista Lontoossa 27.1.1976.

³⁴³ Jónsson 1982, s. 169–171.

³⁴⁴ Islanti ilmoitti, että Norja pitäisi huolen Islannin asioista Britanniassa. Islannin suurlähetystön henkilökunta pysyi kuitenkin paikallaan ja jatkaisi Islannin tiedonantoa Britanniasta Islantiin. Suurlähetystö toimisi kuitenkin Norjan lähetystön nimen alaisuudessa ja edustaisi siellä Islannin asioiden osastoa. Ranska puolestaan hoitaisi Britannian asioita Islannissa. Ks. myös Jóhannesson 2005, s. 91, 101–102.

sillä Britannia jatkuvasti tunkeutui sota-aluksineen Islannin alueelle. Kuitenkin Islannin hallitus oli tahtonut perehtyä asiaan tarkasti ja pääsihteeri Lunsin tarjoama apu haluttiin ottaa vastaan. Tämä ei ollut kuitenkaan auttanut, ja Islanti oli päättänyt kahden viikon harkinnan jälkeen katkaista diplomaattiset suhteet.³⁴⁵

Nato oli laatinut säännöt jäsenmaidensa välisiin kiistoihin ja niiden ratkaisemiseen. Ohjesäännöistä ei kuitenkaan ollut apua turskasodissa, kun islantilaiset suhtautuivat peräänantamattomasti kiistaan. Kyse oli heidän elinkeinostaan, joten he eivät taipuneet myönnytyksiin vaan halusivat voittaa omilla ehtoillaan.³⁴⁶ Lisäksi osa islantilaisista näki, että oli Naton ja Yhdysvaltain tukikohdan velvollisuus auttaa Islantia turskasodassa. Osa odotti edelleen, että Yhdysvalloilta saataisiin myös käytännön apua Britannian sotilastoimia vastaan.³⁴⁷ Briteillä taloudellinen etu keskittyi lähinnä Humberin alueeseen, mutta he olivat kuitenkin hyvin itsepäisiä kiistan ratkaisemisessa. Tällaisessa tilanteessa Naton toimintatavat olivat rajoitetut, ja johdon oli vaikea reagoida ja ottaa kantaa kiistaan. Naton ohjeistuksessa ei ollut suunniteltu, miten organisoitaisiin tämän kaltaisten kiistojen selvittäminen. Yhdysvallat oli samoin pattitilanteessa: kiistassa olivat Yhdysvaltojen tärkein liittolainen sekä avainmaa Pohjois-Atlantin puolustuksessa. Yhdysvaltojen strategiana oli ollut rauhoitella tilannetta ja pyrkiä järjestämään neuvotteluja ilman, ettei se joutuisi liian syvälle konfliktiin. Lopulta Yhdysvaltojen oli pakko toimia konfliktin purkamiseksi, mutta tämä tapahtui vasta, kun diplomaattiset suhteet oli katkaistu.³⁴⁸ Nato ja Yhdysvallat saivat osakseen kansainvälistä arvostelua turskasotien aiheuttamasta vaaratilanteesta. Islannin ja Britannian välinen turskasota nähtiin Naton heikkoutena hoitaa sisäisiä suhteitaan. Erityisesti diplomaattisten suhteiden katkaiseminen oli osoitus tästä, koska se heikensi Naton asemaa ja mahdollistaisi Neuvostoliiton tarttumisen tilaisuuteensa. Naton kahtiajakautuminen nähtiin todellisena uhkana.³⁴⁹

Neuvostoliitto piti kuitenkin hyvin matalaa profiilia turskasodissa. Sen kiinnostus Islantiin oli pääasiallisesti taloudellinen, vaikka jonkinmoista poliittista kiinnostusta oli ollut kauppasuhteita perustaessa 1950-luvulla. Neuvostoliitto oli kannattanut Islannin 12-merimailin laajennusta, mutta ei suosinut sitä pidemmälle meneviä muutoksia. Supervallan

---

³⁴⁵ Jónsson 1982, s. 169–171.

³⁴⁶ Guðmundsson 2006, s. 112–113.

³⁴⁷ FCO 33/2837, WRC 044/548, Burrows Wilsonille 19.2.1976.

³⁴⁸ Guðmundsson 2006, s. 112–113.

³⁴⁹ PREM 16/872, GR 385, Muistiinpanot Schmidtin, Wilsonin ja Callaghanin neuvotteluista 7.2.1976.

kannalta oli edullista, että se sai liikkua ja käyttää meriä vapaasti. Neuvostoliitto kuitenkin tunnusti Islannin erityisaseman kalastuksesta riippuvaisena maana ja hyväksyi kalastusalueiden muutokset. Se ei vaikuttanut kiinnostuneelta tulemaan mukaan konfliktiin, vaikka sillä olisi siten ollut mahdollisuus sekoittaa läntisen liittouman tilannetta ja vahvistaa omaa asemaansa. Sen sijaan Neuvostoliitto kehotti islantilaisia myös neuvottelemaan brittien kanssa. Etäinen asenne saattoi johtua siitä, että Neuvostoliitto pelkäsi puolustusliittojen tilanteen vaikeutuvan. Islannin mahdollinen irtautuminen Natosta olisi voinut johtaa irtaantumisiin myös Varsovan liitosta. Toisaalta voidaan ajatella, että Neuvostoliiton suhtautuminen kertoi sen tyytyväisyydestä voimatasapainoon Pohjois-Atlantilla, eikä se tahtonut järjestyttää tilannetta heikentämällä Natoa. 1970-luku olikin liennytyksen ja Helsingin hengen aikaa. Toisaalta on mahdollista, että Neuvostoliitto olisi muuttunut kiinnostuneemmaksi Islannin tilanteesta, jos Islanti olisi eronnut Natosta.³⁵⁰

7.3 Välittäjien avulla ratkaisuun

Neuvottelut 200 merimailin aluelaajennuksesta etenivät islantilaisten kannalta toivotusti muiden maiden kanssa. Islanti pääsi sopimukseen Länsi-Saksan ja Belgian kanssa 28. marraskuuta 1975. Norjan kanssa neuvottelut onnistuivat, ja sopimukseen päästiin 10. maaliskuuta 1976. Mutta Britannia jatkoi turskasodan toimia Islantia vastaan, eikä hyväksynyt Islannin tarjouksia kalastusehdoista.³⁵¹ Britit eivät esimerkiksi tunnustaneet islantilaisten esittämiä syytöksiä siitä, että britit ylikalastivat Islannin läheisillä vesillä. Britannian hallitus esitti tilastoja vuoden 1974 kalastustilanteesta ja pyrki puolustamaan omaa näkökulmaansa siten: kun islantilaisten osuus kalastuksesta oli 238 000 tonnia, britit pyysivät 111 000 tonnia ja muiden osuudeksi jäi 20 000 tonnia 376 000 tonnin kokonaispyyntimäärästä. Sen lisäksi britit tahtoivat osoittaa, että olivat vähentäneet kalastusta: Britannian saalis oli 180 000 tonnia vuonna 1971, ja se pieneni 147 000 tonniin vuonna 1974 ja 112 000 tonniin vuonna 1975. Saaliin suuruus oli enää 86 000 tonnia vuonna 1976, jolloin turskasota oli pahimmillaan. Kalastusta Islannin läheisillä vesillä britit perustelivat erityisesti kalastuskaupunkien työllisyystilanteella. Kaukaisemmilla vesillä kalastaminen oli tärkeää näiden kaupunkien asukkaiden toimeentulon vuoksi. Britit esittivät uhkakuvia, miten jokainen vähennetty trooli toisi lisää työttömyyttä näihin kaupunkeihin.³⁵² Britit valittivat Islannin huonon, taloudellisen

---

³⁵⁰ Guðmundsson 2006, s. 113.

³⁵¹ Jónsson 1982, s. 180–181.

³⁵² PREM 16/871, GRS 25/16, Brechley Wilsonille 25.1.1976.

tilanteen heikentävän myös Britannian taloutta, jos suostuttaisiin Islannin sanelemiin ehtoihin kalastuskiistassa. Britannian johdon mielestä oli tärkeää, että myös tämä tieto saataisiin amerikkalaisille, sillä britit odottivat kiistan ratkaisemisessa heidän ohjeitaan.³⁵³

Naton kannalta oli noloa, että Britannia sai osakseen kansainvälistä arvostelua. Näytti siltä, ettei Nato pystynyt luomaan jäsenmailleen yhteistä linjaa, ja maiden kansalliset intressit nousivat tärkeämmiksi kuin liittouma. Myös turskasodan puolustuskulut nousivat hävettävän suuriksi, ja se herätti kritiikkiä Britanniassa, jossa pyrittiin vähentämään puolustuskuluja. Tarkat tiedot turskasodan menoista pyrittiin pitämään salassa.³⁵⁴ Nämä tekijät herättivät Britanniassa sisäistä kritiikkiä maan hallitusta kohtaan, ja jopa Työväenpuolueen sisältä ryhdyttiin arvostelemaan puolueen muodostamaa hallitusta. Brittiläinen lehdistö piti turskasodan kustannuksia liian suurina siitä saatavaan hyötyyn nähtynä. Turskasota uutisoitiin kalliina konfliktina veronmaksajille. Lisäksi liikkui huhuja, että suuri ja kallis kalansaalis, jonka brittitroolit olivat hankkineet Islannin vesiltä, oli valmistettu kissanruuaksi.³⁵⁵

Kiistan kärjistyessä joutui Nato väistämättä osallistumaan kiistan selvittelyyn, koska molemmat kiistan osapuolet olivat hakeneet tukea Natosta. Tärkeimmäksi Naton osaksi nousi välittäjän rooli. Vuoden 1976 alussa islantilaiset olivat pyytäneet Naton pääsihteeriä välittäjäksi kalastuskiistaan.³⁵⁶ Naton mukaan pääsihteeri Lunsilla oli liittouman täysi tuki ja häntä kannustettiin tapaamisillaan johtamaan kiistapukarit sovintoon.³⁵⁷ Luns pyrki löytämään kompromissiratkaisuja, jotta kiistakumppanit pääsisivät yhteisymmärrykseen. Neuvotteluissa Luns toimi paljolti omissa nimissään., joten hänen toimintansa ei siis aina suoraan edustanut Naton mielipidettä, vaikka noudattikin samoja linjoja.³⁵⁸ Apunaan pääsihteerillä oli Länsi-Saksan liittokansleri Helmut Schmidt.³⁵⁹ Hänen asemaansa puolsi välittäjänä se, että Länsi-Saksa oli ollut Britannian liittolainen kalastuskiistassa, mutta päätynyt sopimukseen Islannin kanssa. Schmidtin rooli kiistan välittämisessä jäi kuitenkin paljon pienemmäksi kuin pääsihteeri Lunsin.

---

³⁵³ PREM 16/872, GRS 450A, FM Washington 052110z, Ramsbotham ulkoministeriölle 5.2.1976.

³⁵⁴ Jónsson 1982, s. 180–181.

³⁵⁵ Guðmundsson 2006, s. 109–110.

³⁵⁶ Thór 1995, s. 223–224.

³⁵⁷ PREM 16/872, GRS 150, FM UKDEL NATO 091730Z, Killick ulkoministeriölle 9.2.1976.

³⁵⁸ PREM 16/870, GRS 220 FM Hamburg 221104z, Killick Britannian suurlähetystölle Reykjavikiin ja Natolle tammikuu 1976.

³⁵⁹ Guðmundsson 2006, s. 110.

Kun diplomaattisten suhteiden katkaiseminen oli lähellä, neuvottelivat pääsihteeri Luns ja Britannian pääministeri Wilson tilanteen vakavuudesta. Wilson toi esille, että Britannia olisi valmis etsimään ratkaisua kiistalle, ja painotti hallituksen pitävän Naton näkökulmia tärkeinä.³⁶⁰ Britannia ehdotti, että Naton virkailijoita tulisi tarkastajiksi kiistanalaisilla vesillä liikkuviin aluksiin. Britannian aluksista tarkastajat koskisivat fregatteja ja laivastoa avustavia aluksia, mutta ei siviilialuksia. Islannilla puolestaan tarkastajat asetettaisiin kaikkiin aseellisiin aluksiin.³⁶¹ Näin voitaisiin tasapuolisesti tarkastella turskasodan tapahtumia merellä. Natossa tätä ei kuitenkaan hyväksytty, koska silloin olisi mahdollista, että Naton edustajat joutuisivat jäsenmaiden keskinäiselle taistelutantereelle.³⁶² Britannia puolestaan uskoi, että kalastuskiistassa puolueettomien Nato-maiden edustajat vähentäisivät vakavia konflikteja merellä ja lieventäisivät intensiivistä kiistaa. Lisäksi Wilson toivoi, että Luns jatkaisi Islannille muistuttamista, miten suurta hyötyä Islanti sai kuullessaan liittoutumaan ja millaisen menetyksen se aiheuttaisi, jos Islanti irtoaisi liitosta. Wilson pyysi myös Lunsia kehottamaan muita Nato-maita muistuttamaan samasta asiasta.³⁶³ Britannian ulkoministeriön asiakirjoista on havaittavissa asenne, että britit toivoivat ymmärrystä omalle tilanteelleen juuri pääsihteeri Lunsilta. Uskottiin, että Luns voisi herättää myönteisyyttä myös Britanniaa kohtaan muissa Nato-maissa. Britit pyrkivät nyt pitämään omat suhteensa Natoon jatkuvasti kunnossa.

Kun diplomaattiset suhteet oli katkaistu helmikuussa 1976 edellisen luvun osoittamalla tavalla, tuli Natosta Britannialle paheksuvia kommentteja. Liittolaisten välinen konflikti oli edennyt Naton kannalta kiusalliselle asteelle. Yhdysvallat ja Nato painostivat Britanniaa kulissien takana ajattelemaan kokonaiskuvaa ja luopumaan kiistasta.³⁶⁴ Britannia pyrki rauhoittamaan tilannetta vetämällä merivoimien alukset pois. Sopimukseen pääseminen alkoi olla briteillekin tärkeää liittouman painostuksen edessä.³⁶⁵ Pääministeriksi noussut Callaghan ilmoitti pääsihteeri Lunsille, että he olivat valmiita myönnytyksiin päästäkseen sopimukseen islantilaisien kanssa. Callaghan oli Lunsin kanssa samaa mieltä, että sopimukseen pääseminen riippuisi nyt paljolti islantilaisista, koska hän teki mielestään myönnytyksiä. Callaghan esitti islantilaisille myönnytyksensä Lunsin välityksellä, jotta neuvotteluyhteydet Islannin kanssa voitaisiin jälleen saavuttaa:

---

³⁶⁰ PREM 16/872, Ulkoministeriö lehdistölle 11.2.1976.

³⁶¹ PREM 16/872, GRS 350, Weston Wrightille. 10.2.1976.

³⁶² Guðmundsson 2006, s. 109–110.

³⁶³ PREM 16/872, Ulkoministeriön muistiinpanot Lunsin vierailusta 11.2.1976.

³⁶⁴ Jóhannesson 2005, s. 116.

³⁶⁵ PREM 16/931, Muistiinpanot Wilsonin ja Hallgrímssonin neuvotteluista Lontoossa 26.1.1976.

”Minun näkökohtani ovat:

- a) Olemme halukkaita lyhyeen sopimukseen.
- b) Nyt on Islannin vuoro esittää ratkaisumalleja.
- c) Olemme valmiita neuvottelemaan salaisesti, jos se on islantilaisille helpompaa.
- d) Naton tarkkailijoita voitaisiin sijoittaa fregatteihimme ja islantilaisten aseistettuihin aluksiin.
- e) Meidän troolimme voivat pitää tietyn välimatkan Islannin rannikkoon, jotta se voidaan tulkita osaksi sovintoa.
- f) Jos sopimus saadaan aikaan ja se pystytään pitämään salaisena, voimme vetää fregattimme pois Islannin alueilta jo ennen kuin sopimus julkistetaan.”³⁶⁶

Näin ollen on havaittavissa, että ulkopoliittisen jännitteen lisäksi kiistassa oli tärkeää myös sisäpoliittinen suosio. Molemmissa maissa kalastusteollisuus painosti hallitusta pysymään kovana kannassaan ja pyrkimään alkuperäiseen tavoitteeseensa, vaikka se oli vastoin ulkopoliittista tasapainoa. Islantilaisille mieluista oli saada turskasota päätökseen niin, että se nähtiin itseään suuremman vastustajan selättämisenä. Britit olivat valmiita antamaan islantilaisille tämän kunnian, jos tilanne saataisiin rauhoitettua.

Kalastuskiistojen selvittämiseksi Britannian pääministeri ehdotti yhteyden ottamista Norjaan.³⁶⁷ Norja oli Nato-maa ja sillä oli läheiset suhteet Islantiin. Norjan ulkoministeri Knut Frydenlund oli myös sellainen välittäjä, jonka Islanti hyväksyi. Islanti oli ollut hyvin epäileväinen mahdollisia välittäjämailta kohtaan. Britannian kannalta Norja oli hyvä välittäjä, sillä se oli ollut kriittinen Islannin kalastusalueajennuksille. Norja toimi mielellään välittäjänä neuvottelussa, koska sillä oli myös omia intressejä kalastuskiistassa Nato-yhteyden takia. Se oli huolissaan Pohjois-Atlantin turvallisuudesta, jos tukikohta poistettaisiin Keflavíkista.³⁶⁸ Norja oli myös strategisesti tärkeää aluetta kylmän sodan aikana, kun Neuvostoliitto tarvitsi lisää tilaa merivoimilleen maan pohjoisrajalla. Toisaalta Norja ei tahtonut provosoida Neuvostoliittoa ja pyrki olemaan varovainen turvallisuuspoliittisissa

---

³⁶⁶ PREM 16/870, GSP 501, Callaghan ulkoministeriölle.11.2.1976.

³⁶⁷ PREM 16/872, Fm FCO 0913103, Callaghan Wrightille 29.3.1976.

³⁶⁸ FCO 33/2838, WRC044/548/1, Buxton Stathamille ja Westbrookille, 29.6.1976.

muutoksissa.³⁶⁹ Siksi Norjan kannalta oli parempi, että tukikohta pysyisi Islannissa. Toisaalta Norjan hallitus tahtoi pelata oman turvallisuutensa takia varman päälle ja tarjosi Natolle mahdollisuutta perustaa tukikohta sen maaperällä. Tämä olisi tullut kysymykseen vain, jos Islannille ja Yhdysvalloille olisi syntynyt ylipääsemättömiä erimielisyyksi Keflavíkin tukikohdasta.

Norja pyrki välittäjänä tarkastelemaan kiistassa sekä Islannin että Britannian näkökulmia. Kuitenkin Norja sai Britanniassa myös kritiikkiä välittäjämaana sen omien intressien vuoksi. Erityisesti Britannian kalateollisuuden edustajat epäilivät Norjan puolueettomuutta välittäjänä. Parempia välittäjämaita kalateollisuuden edustajien mukaan olisivat olleet esimerkiksi Ruotsi tai Suomi.³⁷⁰ Britannian suurlähettilään James Cablen ja Suomen ulkoministeri Kalevi Sorsan keskusteluissa olikin tullut ilmi, että Suomi auttaisi mielellään kiistan ratkaisemisessa. Suomi olisi Britannian kannalta hyvä välittäjä, vaikka se olikin sitä mieltä, että Islannin kalastusalueen laajennus oli hyväksyttävä. Suomi kuitenkin kannatti yhtenäistä kansainvälistä linjaa kalastusalueiden määrittämisessä ja edusti tasapainottelevaa otetta kylmän sodan tilanteessa. Tästä osoituksena oli esimerkiksi Helsingin Ety-kokous.³⁷¹ Islannin ja Britannian poliittisen johdon mielestä Norja oli kuitenkin paras välittäjämaa, joten alkuperäisessä ratkaisussa pysyttiin.

Norjan ulkoministeri Frydenlund tarttui välittäjän tehtävään, mikä ei ollut helppo hyvin tulehtuneessa tilanteessa. Hän kävi neuvotteluita kummankin maan hallitusten kanssa ja pyrki kuulemaan kummankin osapuolen mielipiteitä. Kun Frydenlund oli neuvotellut Islannin kanssa, hän yritti saada Britanniaa rajoittamaan kalastusalueiden määrää. Kysymys kalastusalueiden määrästä näytti helpommalta ratkaista kuin että pitäisi päästä sopimukseen korkeimmasta vuosittaisesta pyyntimäärästä. Britannia ei kuitenkaan hyväksynyt troolien määrän vähentämistä ja syytti Norjan olevan Islannin puolella. Britannia kritisoi Norjan toimintaa välittäjänä, sillä britit uskoivat Norjan pitävän Islannin puolia pelätessään Islannin eroavan Natosta. Toisaalta Britannian pääministeri Wilson alkoi olla huolissaan oman maansa asemasta ja maineesta, kun kalastuskiista pitkittyi ja brittitroolit kalastivat edelleen Islannin alueella ilman lupaa. Merellä Britannian laivastolla oli ongelmia puolustautua hallituksen antamilla ehdoilla, sillä rannikkovartiosto onnistui tehokkaasti häiriköimään brittialuksia.

---

³⁶⁹ Brundtland 1997, s. 59.

³⁷⁰ FCO 33/2838, WRC044/548/1, Buxton Stathamille ja Westbrookille, 29.6.1976.

³⁷¹ FCO 33/2837, WRC044/548/2, Cable Goodallille, 13.2.1976.

Britannian laivaston ja rannikkovartioston välisiä yhteentörmäyksiä tuli huomattava määrä. Britanniassa pelättiin, että konflikti kärjistyisi entisestään ja tulisi henkilöuhreja, mikä veisi turskasodan uudelle tasolle. Näin ollen Britannia ei voinut tyrmätä täysin Norjan sovitteluehdotuksia, vaikka se pitikin 20 troolin määrää liian pienenä.³⁷²

Toukokuussa 1976 britit olivat valmiita vetämään merivoimien kalustonsa pois Islannin aluevesiltä, jos islantilaiset sitä vaatisivat neuvotteluiden käynnistämiseksi. Britannian tahtoa päästä sovintoon kuvasti se, miten se pyrki nyt käyttämään useita sovitteluväyliä. Toisaalta Britannia ei ollut vielä valmis luovuttamaan ja suostumaan suoraan Islannin ehtoihin. Se tahtoi etsiä itselleen sopivaa kompromissiratkaisua. Britannia piti yhteyttä Euroopan talousyhteisöön ja pyrki myös sitä kautta neuvottelemaan sopimusta Islannin kanssa, koska Nato-teitse neuvotellessa Islanti vaikutti vahvemmalta.³⁷³ Muut Nato-maat painostivat Britanniaa tekemään sovinto Islannin kanssa, sillä kalastuskiista nähtiin vaarallisena koko Nato-alueella.³⁷⁴ Britit panostivat neuvotteluihin Norjan ulkoministeri Frydenlundin kanssa. Frydenlund oli esittänyt paheksuntansa myös Islannin joustamatonta asennetta kohtaan. Norjan mukaan Islanti loi osaltaan epävakautta Pohjois-Atlantille.³⁷⁵ Niinpä britit onnistuivat neuvottelemaan sopimusmallin Frydenlundin kanssa, joka otti paremmin Britannian intressit huomioon. Britit ilmoittivat tukevansa täysin Frydenlundin toimintaa välittäjänä.³⁷⁶

Varsinaisesti neuvottelupöytään päästiin ulkoministeri Frydenlundin onnistuttua järjestämään tapaamisen Britannian valtiosihteerin ja Islannin ulkoministerin välille ennen Oslon Nato-kokousta. Tämä oli tärkeää, sillä maiden diplomaattiset suhteet oli katkaistu, ja siten neuvottelutiet olivat poikki. Keskustelussa ei päästy yhteisymmärrykseen, mutta molempien näkemyksiä käsiteltiin avoimesti ja suoraan.³⁷⁷ Britannia esitti olevansa valmis sopimaan, mutta vaati kuitenkin, että 25–26 brittitroolia saisi kalastaa kiistanalaisella alueella. Sen lisäksi Britannia ei ollut valmis tunnustamaan Islannin 200 merimailin kalastusalueetta, mutta muuten britit olivat valmiita Islannin vaatimuksiin päästäkseen sovintoon. Islantilaiset kuitenkin vaikuttivat haluttomilta neuvotteluihin.³⁷⁸ Islannin mukaan sopimuksen kannalta olisi välttämätöntä, että Britannia tunnustaisi Islannin 200 merimailin laajuisen

---

³⁷² PREM 16/872, GRS 400, Callaghan Croslandille, Silkinille, ja Huntille. 26.3.1976.

³⁷³ PREM 16/873, A01869, Hunt Callaghanille 14.5.1976.

³⁷⁴ PREM 16/874, Ulkoministeriön muistiinpanoja kalastuskiistasta 17.5.1976.

³⁷⁵ FCO 33/2838, WCR 044/548, Norjan sovitteluehdotus turskasotaan 25.7.1976.

³⁷⁶ PREM 16/873, A01879, Hunt Callaghanille 17.5.1976.

³⁷⁷ PREM 16/873, GRPS 325A, Scott Callaghanille toukokuu 1976.

³⁷⁸ PREM 16/873, A01879, Hunt Callaghanille 17.5.1976.

kalastusalueen. Britannia ei kuitenkaan ollut vielä valmis tunnustamaan uutta kalastusalueita.³⁷⁹ Britit pitivät vaikeana neuvotteluiden kannalta sitä, että Islanti oli niin myöhään ottanut esille vaatimuksen, että Britannian tulisi tunnustaa 200 merimailin kalastusalue sopimukseen pääsemiseksi. Britannia kaipasi tässä asiassa Euroopan talousyhteisön apua ja se oli erityisen kiinnostunut odottamaan, mitä kansainvälisessä merioikeuskonferenssissa päätettäisiin.³⁸⁰ Maiden edustajat totesivat, etteivät he tässä tilanteessa pääsisi sopimukseen.³⁸¹

Kun neuvottelut kariutuivat, lisääntyi Oslossa pidettävän Nato-kokouksen painoarvo entisestään. Edistystä Islannin ja Britannian suhteissa oli jo se, että molemmat osapuolet totesivat odottavansa neuvotteluja Oslossa.³⁸² Norja ulkoministeri Frydenlund piti tilannetta hyvänä, sillä molemmat osapuolet olivat tulossa Oslossa 20. toukokuuta 1976 järjestettävään Nato-kokoukseen. Neuvotteluita voitaisiin jatkaa, kun ehdotkin alkoivat olla lähes kohdallaan molempien osapuolien kannalta. Vaikka edelliset neuvottelut kariutuivat, uskoi myös Britannia, että tulevassa Oslon Nato-kokouksessa olisi hyvä mahdollisuus päästä lähemmäs sopimusta. Niinpä britit tahtoivat antaa maansa edustajalle paljon vapautta neuvotella Britannian kannalta hyvä sopimus.³⁸³ Ongelmallista oli, että Islannin pääministeri Hallgrímsson oli lähdössä vierailulle Suomeen juuri Oslon Nato-neuvotteluiden aikaan 18.–28. toukokuuta 1976. Natossa uskottiin, että Oslon kokouksessa voitaisiin saavuttaa tärkeimmät päätökset kalastuskiistojen ratkaisusta. Niinpä Nato pyrki välittäjien avulla painostamaan myös Islantia, että neuvottelut käytäisiin loppuun Oslossa. Hallgrímsson vierailua Suomeen tuli siirtää neuvotteluiden takia, sillä puolustusliiton johdolla oli kiire saada Islanti ja Britannia sopimaan kalastuskiistansa.³⁸⁴

Turskasota oli yksi tärkeimpiä kysymyksiä Nato-maiden ulkoministerien kokouksessa toukokuussa Oslossa. Kiistan välittäjinä toimivat tällä kertaa molemmat, pääsihteeri Luns ja Norjan ulkoministeri Frydenlund. Neuvottelupöytäan istuivat myös kiistan osapuolien edustajat, Islannin pääministeri Hallgrímsson ja ulkoministeri Ágústsson sekä Britannian ulkoministeri Anthony Crosland.³⁸⁵ Nato-kokouksessa saatiin vain esiteltyä kummankin

---

³⁷⁹ PREM 16/873, GRPS 325A, Scott Callaghanille toukokuu 1976.

³⁸⁰ PREM 16/873, A01879, Hunt Callaghanille 17.5.1976.

³⁸¹ PREM 16/873, GRPS 325A, Scott Callaghanille toukokuu 1976.

³⁸² PREM 16/873, GRPS 325A, Scott Callaghanille toukokuu 1976.

³⁸³ PREM 16/873, A01879, Hunt Callaghanille 17.5.1976.

³⁸⁴ PREM 16/873, Scott ulkoministeriölle 14.5.1976.

³⁸⁵ Thór 1995, s. 224.

puolen asettamat ehdot ja sovittua uusi neuvottelupäivä. Molemmille valtioille alkoi kuitenkin olla selvää, että ne tarvitsisivat sovinnon kiistassa. Tämä pidettiin vielä salassa, koska islantilaisille oli tärkeää se, että neuvottelut näyttäisivät todelliselta ja kovalta poliittiselta kamppailulta. Siten hallitus saisi kannatusta kotimaassaan.³⁸⁶

Neuvottelut pidettiin 31. toukokuuta ja 2. kesäkuuta välisenä aikana Oslossa, jolloin turskasodan päättävä sopimus saatiin aikaan. Osapuolet pääsivät yhteisymmärrykseen, että sopimus solmittaisiin ensin kuusi kuukautta kestäväksi. Erimielisyyttä neuvotteluissa oli kuitenkin aiheuttanut se, mitä tapahtuisi, kun kuusi kuukautta kestävä sopimus päättyisi. Britit olivat toivoneet, että tilanne jäisi avoimeksi ja se ratkaistaisiin Islannin ja Euroopan talousyhteisön neuvotteluissa. Islantilaiset puolestaan toivoivat, että Oslossa tehty sopimus tulisi päättämään kalastusalueajoista lopullisesti. Sopimusta voitiin pitää Islannille hyvin voittoisana, sillä Britannia joutui luopumaan kalastuksesta 200 merimailin sisällä kokonaan islantilaisten vaatimusten mukaisesti. Brittikalastajille islantilaiset tarjosivat 50 000 tonnia vuosittaiseksi saaliiksi. Islantilaiset myöntivät, että 24 brittitroolia 93 troolin listasta sai kerralla kalastaa Islannin vesillä joillain alueilla jopa 20 tai 30 merimailiin saakka. Sopimuksessa jaettiin myös neljä suojelualuetta, joilla brittitroolit eivät saaneet kalastaa lainkaan. Oslon sopimuksesta tuli lopullinen ratkaisu turskasodille, mikä oli myös voitto islantilaisille. Ensimmäinen päivä joulukuuta 1976 britit joutuivat poistumaan määrättyiltä alueilta lopullisesti.³⁸⁷ Maat, jotka olivat suosiolla kunnioittaneet Islannin 200 merimailin laajennusta, saivat kalastaa Islannin vesillä muutaman vuoden pitempään kuin Britannia.³⁸⁸ Samalla kun päästiin sopimukseen kalastusrajoista, solmittiin Islannin ja Britannian väliset diplomaattiset suhteet uudelleen. Britannian suurlähettiläs Kenneth East voisi palata pian takaisin Reykjavikiin.³⁸⁹

Sopimusta voidaan pitää myönnytyksenä brittien kannalta, sillä Britannian kalastusteollisuus ei saanut juurikaan voittoa kyseisistä myönnytyksistä, mutta sitä pidettiin kuitenkin järkevänä ratkaisuna myös kotimaassa. Taloudellisia intressejä tärkeämmäksi näkökulmaksi oli noussut puolustusliiton jäsenten välisten suhteiden katkeaminen.³⁹⁰ Toisaalta kiista alkoi käydä myös taloudellisesti liian kalliiksi, koska kulut olivat suuremmat kuin konfliktilla saavutettu voitto.

---

³⁸⁶ PREM 16/874, Fergusson Wrightille 2.6.1976.

³⁸⁷ Jónsson 1982, s. 180–181.

³⁸⁸ Karlsson 2000, s. 347.

³⁸⁹ PREM/16/874, Fergusson Wrightille 2.6.1976.

³⁹⁰ PREM 16/874, Fergusson Wrightille 2.6.1976.

Britit olivat siis valmiita sovintoon taloudellisesti vähän heikommallakin sopimuksella. Sovittelumyönteistä mieltä kuvastaa Britannian ulkoministeriön lausunto:

”Oli tarve selvittää välirikko kahden Nato-liittolaisen välillä. Jos kiista olisi jatkunut, liittouma olisi saattanut kärsiä siitä ja sen lisäksi Islannissa oli pinnalla Keflavíkin, tärkeän Nato-tukikohdan vastaiset toimet. Oli myös välttämätöntä lopettaa onnettomuuksien vaara kalastusalueilla, joka olisi voinut johtaa vakavaan loukkaantumiseen tai hengen menetykseen. Korkea hinta, mikä maksettiin kalastusalusten suojelusta ja vahingoittuneiden fregattien kunnostamisesta piti myös ottaa huomioon. Lopulta tämä kiista, vaikka se olikin oikeutettu, pientä maata vastaan vahingoitti mainettamme maailmalla.”³⁹¹

Britannia oli kypsynyt siihen, ettei se voisi saavuttaa tavoitteitaan turskasodassa, ja ratkaisu tuli helpotuksena. Britannian kannalta oli hyvin ymmärrettävää, että huonokin sovinto oli tässä tilanteessa parempi kuin konfliktin jatkaminen. Turskasota oli heikentänyt Britannian ja Yhdysvaltain suhteita. Taistelu pientä liittolaistaan vastaan oli huonontanut sen mainetta ja taloudellista tilannetta. Britannia oli ollut myös jäämässä yksin muita vastaan, kun kansainvälinen mielipide merioikeuskonferensseissakin oli muuttumassa 200 merimailin kalastusalueita suosivaksi.

Yksi tärkeä tekijä oli Yhdysvaltain näkemys kalastusasioihin. Yhdysvallat oli huomauttanut useasti Britanniaa vaarasta, mihin se asetti Keflavíkin tukikohdan jatkamalla turskasotaa. Britannian hallituksen asiakirjojen perusteella voidaan todeta, että Yhdysvaltojen painostus oli merkittävää kulissien takana. Kansainvälisessä julkisuudessa Yhdysvallat piti matalaa profiilia turskasodassa, koska sen maineelle oli parempi pysytellä erossa konfliktista. Yleisesti merten vapautta kannattanut Yhdysvallat oli myös oikeudellisesta näkökulmasta siirtynyt Islannin puolelle. Yhdysvallat laajensi oman kalastusalueensa 200 merimailiin, mikä oli samalla selvä esimerkki Yhdysvaltojen mielipiteestä kalastuskiistassa. Lisäksi Kanada, Meksiko, Intia, Kolumbia ja Sri Lanka perustivat 200 merimailin talousvyöhykkeen.³⁹² Britit eivät tahtoneet vastustaa Yhdysvaltoja, ja heidän yleinen lähestymisensä asiaan alkoi muuttua. Tätä tuki yleinen mielipide kansainvälisessä merioikeuskonferenssissa, jossa 200 merimailin

---

³⁹¹ PREM 16/874, Muistiinpanoja neuvotteluista. 4.6.1976.

³⁹² Law of the Sea 1976, s. 685–688.

kalastusalue alkoi olla hyväksytty suuntaus.³⁹³ Myöhemmin 10. joulukuuta 1976 myös Britannia laajensi omaa kalastusalueitaan 200 merimailiin. Britannia perusteli muutosta kalan suojelutarkoituksella ja YK:n merioikeuslain kehityksellä. Lisäksi Britannian tuli noudattaa EEC:n kalastuspolitiikkaa.³⁹⁴ Uusien kalastusalueiden hyväksyminen Britanniassa liittyy myös Euroopan integraatioon, johon mukaan pyrkiessään Britannian tuli hyväksyä Euroopan yhteinen kalastuspolitiikka ja -säädökset.³⁹⁵

Islannin ja Britannian keskinäinen sopimus, joka lopetti turskasodat, poikkesi suuresti kansainvälisen tuomioistuimen antaman päätöksen linjasta. Caracasin kolmas merioikeuskonferenssi ei päässyt lopputulokseen kalastusrajojen leveyden määrittelyssä. Kuitenkin Islannin ja Britannian sopimus oli osana kansainvälistä tapahtumaketjua, joka osoitti uuden kansainvälisen merioikeuslain suunnan. Kun Caracasin merioikeuskonferenssi kokoontui viidennen kerran, olivat Islannin lisäksi 23 rannikkovaltiota päättäneet yksipuolisesti perustaa 200 merimailin eksklusiivisen talousvyöhykkeen.³⁹⁶ Ratkaiseva tekijä turskasodassa oli kuitenkin puolustusliitto Naton merkitys molemmille liittolaisille. Tämä käy ilmi myöhemmässä Islannin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskevassa selonteossa. Siinä pääministeri Þorsteinn Pálsson³⁹⁷ kertoi, että Nato-jäsenyys oli ratkaiseva tekijä, minkä vuoksi Islannin ja Britannian välinen kalastuskiista saatiin selvitettyä. Lisäksi hän tahtoi ilmaista, että kalastuskiistoissa Islanti joutui asettamaan vastatusten sen taloudellisen elinvoiman ja puolustusliiton. Ilman taloudellista puolta ei valtiota olisi olemassa, mikä selitti Islannin vahvat pyrkimykset kalastuskiistoissa oman määränpäänsä saavuttamiseksi.³⁹⁸

Turskasodan päättäneen sopimuksen jälkeen Britannian hallitus antoi lausunnon kalastusta koskevasta tilanteesta. Kysymykseen, onko odotettavissa uusi turskasota kuuden kuukauden jälkeen, antoi hallitus vastauksen:

”Taivas varjelkoon. Me pyydämme (Euroopan) Yhteisöä neuvottelemaan meille molemminpuolisin kalastussopimuksen Islannin kanssa. Jos molemminpuolista, pitkäaikaista kalastussopimusta ei pystytä solmimaan ajoissa, odotamme

³⁹³ PREM 16/874, GRPS 102, FM Oslo 011605z, Scott Reykjavíkin, Brysselin, Helsingin ja Tukholman suurlähetystöille 1.6.1976.

³⁹⁴ Jónsson 1982, s. 182–183.

³⁹⁵ Guðmundsson 2006, s. 110.

³⁹⁶ Talikka 1976, s. 33.

³⁹⁷ Þorsteinn Pálsson toimi Islannin pääministerinä Itsenäisyyspuolueen johtamassa hallituksessa vuosina 1987–1988.

³⁹⁸ Pálsson 1988, s. 5.

Yhteisöltä yhdistävää sopimusta, jonka alaisuudessa Britannia voi jatkaa kalastamista Islannin alueilla, jotka Islannin hallitus hyväksyy. Meidän tulee nyt palauttaa ystävyysseuramme ja pyrkiä molemminpuoliseen kiinnostukseen Islannin ja meidän välillä.”³⁹⁹

Britannia oli tyytyväinen, että se pääsi sopimukseen Islannin kanssa. Turskasodat olivat mahdollisesti muodostuneet vakavammiksi kuin oli alun perin ollut hallituksen tarkoitus. Britannia tahtoi jättää kalastusoikeuksien hoitamisen nyt Euroopan talousyhteisölle ja keskittyä muihin asioihin. Tärkeintä oli palauttaa suhteet normaaleiksi Islantiin.

Natolle tärkeintä oli, ettei kalastuskiista ehtinyt vaikuttamaan liittoutumaan toimintaan. Ratkaisu oli voitto Natolle. Puolustusliitto oli saanut ehkä kansainvälisesti kolauksen maineeseensa, mutta ongelmia Naton sisäisissä väleissä oli tosin ollut jo aikaisemmin Yhdysvaltain ja Ranskan välillä. Turskasodat eivät muuttaneet Pohjois-Atlantin voimatasapainoa ja lisänneet Neuvostoliiton uhkaa, vaikka tätä pelättiin. Natolta kiitosta liittoutuman aseman varjelemisesta sai pääsihteeri Luns, joka oli aktiivisesti toiminut välittäjänä kiistassa ja pyrkinyt pitämään yllä rauhallisia suhteita Islannin ja Britannian välillä erimielisyyksistä huolimatta.⁴⁰⁰ Hänen merkityksensä oli suuri neuvotteluyhteyksien luomisessa ja viestien välittämisessä. Luns onnistui painostamaan Naton kannalta hyvään suuntaan, mutta myös rauhoittamaan tilannetta. Pääsihteeri Lunsilla oli takanaan Naton antama painoarvo, mikä varmasti lisäsi hänen arvostustaan kiistakumppaneiden silmissä kiistan selvittämisessä. Sopimuksen kannalta ratkaisevaksi henkilöksi nousi myös Norjan ulkoministeri Frydenlund. Kun islantilaisten suhtautuminen Natoon muuttui yhä kriittisemmäksi, oli Lunsin vetäydyttävä taka-alalle kiistan välittäjänä. Frydenlundin oli otettava johto neuvotteluiden järjestämisessä ja johtamisessa. Ratkaisu turskasotaan saatiin aikaan siis Frydenlundin johdolla, mikä teki Frydenlundista eräänlaisen sankarin Norjassa ja Islannissa kalastuskiistojen selvittäjänä.⁴⁰¹ Norjan toimiminen ratkaisevana välittäjänä korostaa muiden Nato-maiden merkitystä kiistan ratkaisemisessa. Norjan tapauksessa myös Pohjoismaiden yhteistyö ja solidaarisuus tekivät oman osansa islantilaisten myöntäväisempään asenteeseen. Pelkästään Yhdysvaltain rooli ja Naton keskusjohdon

---

³⁹⁹PREM 16/874, Muistiinpanot neuvotteluista 4.6.1976.

⁴⁰⁰PREM 16/870, GPS 450, FM UKDEL NATO 191840z, Killick ulkoministeriölle 19.1.1976.

⁴⁰¹Jóhannesson 2005, s. 124, 138–139.

mielipide eivät riittäneet kalastuskiistojen loppuun saattamiseen, vaikka niillä olikin painava asema.

8. NATO TURSKASODAN TYRSKYISSÄ

Islannin ja Britannian väliset taloudelliset kalastuskiistat muuttuivat ulko- ja turvallisuuspoliittiseksi kysymykseksi, kun Britannian ryhtyi vastustamaan kalastusalumuutoksia kuninkaallisella laivastollaan. Rannikkovartioston alusten ja fregattien yhteenotot toivat liittolaisten konfliktiin sotilaallisen ulottuvuuden. Puolustusliitto Nato joutui osalliseksi Islannin ja Britannian välisiin turskasotiin, kun osapuolet päättivät vedota selvyuden saamiseksi liittoumaan. Erityisesti islantilaiset hakivat Natosta tukea kalastuskiistoissa, mikä perustuu siihen, että Nato hoiti Islannin puolustuksen. Islantilaiset jopa pyysivät, että liitto vuokraisi sota-aluksiaan Islannille, jotta Islanti voisi vahvistaa voimiaan Britanniaa vastaan. Britannian kannalta oli epäedullista liittää Nato turskasotiin, sillä liittolaisten välinen konflikti oli omiaan vaikeuttamaan koko liittouman toimintaa. Britannia epäili, ettei se saisi tukea muilta jäsenmailta kiistassa pienempää liittolaistaan vastaan. Naton näkökulmasta Islannin ja Britannian kalastuskiistat nousivat sen agendalle, kun kiistat muuttuivat väkivaltaisiksi konflikteiksi Pohjois-Atlantilla. Britannia oli ottanut käyttöönsä laivaston ja Nimrod-suihkukoneita, jotka olivat osa puolustusliiton kalustoa. Samalla Britannia laiminlöi Naton asettamaa tehtävää, kun se otti kaluston käyttöönsä saavuttaakseen omia tavoitteitaan ja jätti Neuvostoliiton tarkkailun vähemmälle. Kalastuskiistat alkoivat vaikuttaa Pohjois-Atlantin turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen, johon Naton oli puututtava.

Turskasodat nähtiin puolustusliiton kannalta huolestuttavana kehityssuuntana Pohjois-Atlantilla. Oli tavatonta, että kaksi merkittävää liittolaista oli ajautunut niin syvälle konfliktiin, että ne käyttivät sotilaallista voimaa ja katkaisivat diplomaattiset suhteensa. Etenkin 200 merimailin turskasodassa aggressiivisuus lisääntyi ja Natossa pelättiin mahdollisia vahinkoja. Puolustusliitossa oltiin varuillaan, miten kalastuskiistat tulisivat vaikuttamaan sen toimintaan ja arvovaltaan. Naton suhtautuminen kalastuskiistoihin oli varovainen, eikä se ottanut kansainvälisessä julkisuudessa suoraan kantaa ja asettanut kummankaan osapuolen kannalle turskasodissa. Esimerkiksi Yhdysvaltain presidentti Richard Nixon kieltäytyi kommentoimasta turskasotia sen enempää kuin kehottamalla Islantia ja

Britanniaa sopimaan kiista keskenään. Mutta Britannian hallituksen asiakirjat todistavat, että kulissien takana Nato ilmoitti suoraan kantansa liittolaistensa väliseen konfliktiin. Nato vastusti laivaston ja tarkkailukoneiden käyttämistä ja ymmärsi sen, että Islannin mielestä Naton kaluston käyttäminen liittolaista vastaan oli anti-lobbausta puolustusliitolle. Nato ja Yhdysvallat pyrkivät suostuttelemaan kiistakumppaneita lopettamaan väkivaltaisuuDET ja vähentämään aseellista kalustoa.

Nato ei suoranaisesti valinnut puoltaan turskasodissa asettumalla tukemaan toista jäsenmaataan. Puolustusliiton kannalta oli tärkeintä päästä sopimukseen ja saada aikaan tasapaino liittouman sisällä. Naton mielipidettä suuntasi erityisesti se, miten turskasodat vaikuttaisivat liittouman kokonaistilanteeseen. Islanti oli liittänyt turskasotiin kysymyksen Keflavíkin tukikohdan puolustussopimuksen uusimisesta, mikä oli puolustusliiton kannalta tärkeä intressi. Neuvostoliiton sukellusveneiden, ilmavoimien ja laivaston tarkkailu Pohjois-Atlantilla ja Norjan merellä keskittyi Keflavíkin tukikohtaan. Tukikohdan menettäminen olisi ollut suuri takaisku Natolle, ja se olisi muuttanut Pohjois-Atlantin voimatasapainoa merkittävästi. Niinpä tukikohta nostettiin Natossa ja Yhdysvalloissa Britannian kalastusintressejä tärkeämmäksi. Britannian hallituksen asiakirjat kertovat, miten Yhdysvallat vaati Britanniaa katsomaan kokonaiskuvaa ja ajattelemaan ennen kaikkea puolustusliiton etua. Yhdysvaltoja ärsytti, että britit laiminlöivät Naton antamia tehtäviä ja olivat ottaneet Nimrod-suihkukoneet omiin käyttötarkoituksiinsa. Turskasodat vaikuttivat osaltaan Yhdysvaltain ja Britannian etäännyneisiin suhteisiin, vaikka ne olivatkin merkitykseltään pienempiä kuin muut sotilasoperaatiot, joissa liittolaisten näkemykset olivat menneet ristiin. Vaikka puolustusliitto pyrki olemaan asettumatta suoranaisesti toisen puolelle, oli Nato-maiden asenne ankarampi Britanniaa kohtaan. Erityisesti 200 merimailin kiistassa Yhdysvallat asettui selkeämmin Islannin puolelle.

Muissa Nato-maissa Islanti keräsi sympatiat, sillä Islanti nähtiin pieneksi kalastuksesta riippuvaiseksi valtioksi, joka oli joutunut Britannian aggression kohteeksi sen tavoitellessa taloudellista hyötyä. Naton toimintakyvyn asettaminen vaaraan Pohjois-Atlantilla herätti paheksuntaa muissa jäsenmaissa. Paheksunta osoitettiin pääasiallisesti Britannialle sen sotilaallisen ylivoiman takia, mutta myös Islanti se osakseen kehotuksia luopua jääräpäisestä suhtautumisestaan ehdottomiin kalastusalueajajennuksiin. Tosin ne jäsenmaat, joilla oli itsellään kalastusintressejä, suhtautuivat kriittisemmin myös Islannin laajennustoimiin. Esimerkiksi Länsi-Saksa ja Norja olivat aluksi vastustaneet kalastusalueajajennuksia, ja

Länsi-Saksa oli käynyt turskasotia Britannian rinnalla. Kun Islanti uhkasi erota Natosta ja purkaa tukikohta maasta, taipuivat Länsi-Saksa ja Norja sopimukseen. Sen jälkeen ne olivat osallisina kiistan välittämiseen ja tavoittelivat tilanteen rauhoittumista Pohjois-Atlantilla.

Nato pyrki pitämään matalaa profiilia Islannin ja Britannian välisessä kalastuskiistassa virallisessa linjassaan. Kuitenkin se toimi aktiivisesti kulisien takana ja tavoitteli sovintoa poliittisen diplomatian keinoin. Naton johto koetti sovittaa kiistakumppaneiden kuumentuneita suhteita ja saada Islanti ja Britannia saman neuvottelupöydän ääreen. Turskasotia käsiteltiin Naton kokouksissa vuosina 1972–1973 ja 1975–1976, ja kalastuskonflikti nousi yhdeksi tärkeimmäksi aiheeksi esimerkiksi Oslossa toukokuussa 1976. Naton rooli neuvotteluiden ohjaamisessa korostui, kun Islanti katkaisi diplomaattiset suhteet, ja kiistakumppanit tarvitsivat ulkopuolisen osapuolen viemään viestiä. Britannian hallituksen asiakirjoissa painottuu välittäjänä toimineen pääsihteeri Joseph Lunsin rooli, joka oli saanut liittouman tuen toimia itsenäisesti kalastuskiistan selvittämisessä. Pääsihteeri Luns matkusti edestakaisin neuvottelemaan kummankin maan hallituksen edustajien kanssa ja välitti maiden välillä viestiä eri näkökulmista. Samalla Luns pyrki vaikuttamaan molempien kiistakumppanien mielipiteisiin ja tasoittamaan niiden jyrkkää suhtautumista. Lunsin tehtävä oli myös kertoa liittouman mielipide kiistaan, ja hän ottikin välillä vahvasti kantaa Britannian sotilastoimiin. Britannian taivuttelussa puolustusliiton tärkein argumentti oli Naton kokonaistilanteen asettaminen omien taloudellisten intressien edelle. Islannille puolestaan pyrittiin todistamaan, että Islanti hyötyi puolustusliitosta ja asettaisi itsensä vaaraan jos se irtautuisi liittoumasta. Myös muiden Nato-maiden kommentointi molemmille osapuolille tarpeesta lopettaa kiistely kalastusasioista oli edistävää tekijä sopimukseen pääsemisessä.

Yhdysvaltain rooli Naton asioiden hoitamisessa korostuu Britannian ulkoministeriön asiakirjoissa. Yhdysvallat oli tärkein liittolainen sekä Britannian että Islannin kannalta, ja siksi sen mielipiteet merkitsivät kummallekin osapuolelle. Yhdysvaltain kannalta kalastuskiistoissa tärkein yksittäinen intressi oli tukikohdan säilyttäminen Islannissa, mutta Yhdysvallat pyrki etenkin ajamaan liittouman sisäistä tasapainoa. Yhdysvallat esitti, että Keflavikin tukikohdan menettäminen tulisi vaikuttamaan myös Britannian turvallisuuteen, eikä puolustusliiton heikentäminen olisi Britannian etujen mukaista. Islantiin Yhdysvallat pyrki vaikuttamaan puolestaan taloudellisten keinojen avulla, sillä Yhdysvallat ja tukikohta olivat merkittäviä tekijöitä Islannin taloudelle. Yhdysvallat ryhtyi vetämään tiukempaa linjaa

Islantiin tuomassaan rahoituksessa, ellei Islannin kanssa uusittaisi tukikohdan asemasta päättävää puolustus sopimusta.

Yhdysvallat halusi ylläpitää vaikutusvaltaansa Euroopassa, mikä johtui kylmän sodan aikaisesta kamppailusta kommunismin leviämistä vastaan. Niinpä Yhdysvallat pelkäsi, että Britannia terrorisoisi Yhdysvaltain asemaa Islannissa aggressiivisella toiminnallaan turskasodissa. Toisaalta suhteet Britannian kanssa olivat hiukan väljähtyneet, eikä Yhdysvallat halunnut etäännyä enempää liittolaisestaan. Siksi Yhdysvaltain oli oltava tarkkana, miten se otti kantaa kalastuskiistaan. Turskasodat uhkasivat kuitenkin Pohjois-Atlantin voimatasapainoa, ja siksi Yhdysvaltain oli ryhdyttävä toimiin. Neuvostoliitto oli lisännyt varusteluaan Norjan merellä, eikä Natolla ollut varaa menettää Keflavíkin tukikohtaa. Britannian ulkoministeriön asiakirjoissa painottuu näkemys, että huolestuttavaa läntisen liittouman kannalta oli ollut Islannin vasemmistosiiven hallituksen linja, jossa se aikoi ottaa itsenäisemmän otteen ulko- ja turvallisuuspolitiikan hoitamisessa toimikaudellaan 1971–1974. Kommunistista aatetta suosivan Kansanliiton kannatuksen kasvaminen kalastuskysymyksen takia oli ongelmallista Yhdysvalloille, jonka suosio oli vähenemässä Islannissa. Tukikohdan asema Islannissa oli kyseenalainen, eikä sitä parantanut turskasotien väkivaltaisuus. Tukikohtakysymys jakoi kuitenkin islantilaiset, eikä tukikohtaa uskallettu ajaa pois maasta. Islantilaisten suhtautumista Natoon paransi 50 merimailin kalastuskiistan ratkeaminen. Yhdysvallat sai tahtomansa puolustus sopimuksen aikaan, mikä osoitti tyytyväisempää asennetta Natoa kohtaan Islannissa. Puolustusliiton voittona voitiin pitää vasemmistosiiven tappiota vuoden 1974 vaaleissa, jolloin länsimielisemmät Itsenäisyyspuolue ja Edistyspuolue veivät voiton. Samalla tukikohtavastaisuus väheni Islannissa, mihin saattoi vaikuttaa myös Naton antama poliittinen tuki 50 merimailin turskasodan ratkaisemisessa.

Tukikohdan tilanne muuttui kuitenkin jälleen kriittiseksi, kun Islannin ja Britannian välillä syttyi uusi turskasota 200 merimailin aluelaajennuksen takia. Nato ja Yhdysvallat saivat olla varpaillaan, sillä myös länsimielinen hallitus uhkasi tukikohdan poistamisella, mikä johtui kansalaisten jyrkästä tukikohtavastaisuudesta ja mielenosoituksista. Yhdysvallat ja Nato eivät voineet olla varmoja, käyttikö Islanti tukikohtaa poliittisena aseena ja kylmähermoisesti hyödynsi strategisesti tärkeää sijaintiaan kylmän sodan tilanteessa. Toisaalta oli mahdollista, että islantilaiset olivat tosissaan irtaantumassa tukikohdasta, olihan islantilaisten poliittinen linja yleensä suosinut eristäytymistä liittoumista ja ylipäätään maailmanpolitiikasta. Lisäksi Islannissa Neuvostoliiton uhkaa ei koettu kovin vakavaksi, sillä Islannilla oli toimivat

kauppasuhteen supervaltaan. Islantilaiset syyttivätkin Natoa, että tukikohta palveli muiden jäsenmaiden intressejä, mutta ei Islannin. Tukikohta näytti islantilaisten mielestä toimivan vain jos uhka tuli Neuvostoliiton suunnalta. Islantilaiset uskalsivat pelata Naton tukikohdalla kovaa turvallisuuspoliittista peliä, jota Nato puolestaan pyrki pehmentämään mahdollisuuksien mukaan. Tämä osoittaa sen, miten Islanti pystyi ajamaan sisäpoliittisia intressejään ulkopoliittisin keinoin. Islanti osasi hyödyntää Neuvostoliiton uhkan, mutta teki sen ”turvalliseen” aikaan, jolloin supervallat pyrkivät liennyttämään kilpailutilannetta. Neuvostoliitto ei pyrkinyt aktiivisesti vaikuttamaan Naton sisäiseen kiistaan, mikä saattoi johtua sen liennytystahdosta ja tyytyväisyydestä Pohjois-Atlantin voimatasapainoon.

Laivaston väkivaltaiset toimet ja diplomaattisten suhteiden katkaiseminen tekivät turskasodista vakavan konfliktin. Puolustusliitto kovensi asennettaan liittolaisten toimiin ja ryhtyi painostamaan kovin sanoin etenkin Britanniaa mutta myös Islantia neuvottelupöytään. Kiistan selvittämisessä korostan Naton pääsihteeri Lunsin roolia, sillä hän toimi aktiivisena välittäjänä rakentaen erilaisia sopimusmalleja ja taivutellen molempia maita sovintomielelle. 200 merimailin kalastuskiistassa Naton asema Islannissa alkoi olla niin huono, että Lunsin oli vetäydyttävä johtavan välittäjän tehtävistä. Lunsin paikan otti Norjan ulkoministeri Knut Frydenlund, joka oli aikaisemmin toiminut Lunsin rinnalla kiistan selvittämisessä. Turskasodat saatiin päätökseen Norjan välittäjän avulla Oslossa käydyissä neuvotteluissa kesäkuussa 1976. Norja toimi innokkaana välittäjänä, sillä kiistan ratkaiseminen palveli sen omia intressejä. Norja oli myös Nato-maa, joka koki uhkaksi Neuvostoliiton varustautumisen. Norjan toimiminen välittäjänä kiistan ratkaisemisessa havainnollisti muiden Nato-maiden kiinnostuksen kalastuskiistan aiheuttamaan epävakaiseen tilanteeseen, sillä jäsenmaiden välinen konflikti vaikutti koko liittoumaan. Islannin ja Britannian välisiä kalastuskiistoja 1970-luvulla voidaan pitää jatkumona, sillä kiistoihin liittyivät samat osapuolet ja siten paljolti samat teemat. Kuitenkin Natossa 200 merimailin kalastuskiista pidettiin vaarallisempänä, sillä Islannin ja Britannian välillä aggressiiviset yhteenotot lisääntyivät ja maiden diplomaattiset suhteet katkaistiin. Niinpä puolustusliitto toimi aktiivisemmin ja näkyvämmiin kiistojen selvittämisessä jälkimmäisessä turskasodassa.

Britannian hallituksen asiakirjojen perusteella Naton roolia kiistan ratkaisemisessa voidaan pitää siis merkittävänä, sillä se toimi molempien kalastuskiistojen ajan aktiivisesti vaikkakin ensin hiljaisuudessa. On kuitenkin otettava huomioon kokonaisukehityksen suunta, jossa Britannian oli luovuttava kalastuksestaan Islannin määrittämällä kalastusalueilla.

Eksklusiivisen kalastusalueen laajuudesta keskusteltiin jatkuvasti YK:n kansainvälisessä merioikeuslain kehittämisprosessissa. Yleinen mielipide oli muotoutumassa Caracasin merioikeuskonferenssin aikaan 200 merimailin eksklusiivista kalastusalueita suosivaksi. Turkasotien vaikutusta merioikeuslain muotoutumiseen ei voida pitää ratkaisevana, sillä samaan aikaan maailmalla käytiin useita muita kalastuskiistoja. Sen sijaan yleinen mielipide vaikutti siihen, että Britannian tuli alkaa totuttelemaan ajatukseen, ettei se voisi kalastaa niin lähellä Islannin rannikkoa kuin aikaisemmin. Toisaalta kansainvälisessä merioikeudessa Britannian tärkein intressi ei ollut kalastusalueet vaan oikeus hiilivetyyn rannikkonsa ympärillä sekä oikeus vapaaseen liikkumiseen merillä. Britannia oli valmis joustamaan kalastusalueista, jos se saavuttaisi tärkeimmät intressinsä. Britannian tuli ottaa huomioon myös EEC:n yhteinen kalastuspolitiikka, mikä näytti muotoutuvan myöntäväiseksi 200 merimailin kalastusalueelle. Kiista kävi Britannian osalta myös kannattamattomaksi, sillä laivaston pitäminen Pohjois-Atlantilla oli kallista, mutta siitä saatu hyöty jäi taloudellisesti vähäiseksi. Tämä herätti Britannian hallituksen toimien arvostelua myös kotimaassa.

Kansainvälisen merioikeuden ongelma oli, että päätöksenteko oli tehotonta. Merioikeusyleissopimukseen pääseminen kesti lähes kolmekymmentä vuotta, mikä laski YK:n arvovaltaa kalastuskiistojen selvittämisessä. Islannin ja Britannian kalastuskiistaa käsiteltiin kansainvälisessä tuomioistuimessa, mutta se ei onnistunut ratkaisemaan turkasotia. Kansainvälisen tuomioistuimen ongelmia olivat hidas päätöksenteko sekä kyvyttömyys velvoittaa valtioita noudattamaan sen päätöksiä. Niinpä Islanti tyrmäsi tuomioistuimen päätöksen ja tukeutui Naton avulla käytäviin neuvotteluihin. Kiistassa päästiin sovintoon Naton avulla, mikä painotti puolustusliiton arvovaltaa. On kuitenkin otettava huomioon, että kokonaisuutena tilanne oli muotoutunut siihen pisteeseen, että Britannian oli luovuttava 200 merimailin eksklusiivisen kalastusalueen vastustamisesta. Useat valtiot olivat laajentaneet kalastusalueitaan 200 merimailiin, ja tärkein niistä oli Britannian kannalta Yhdysvallat, mikä osoittaa Yhdysvaltain painoarvoa kiistan ratkaisemisessa.

Turkasodat eivät lopulta vahingoittaneet Natoa kovin syvästi, mutta osoittivat millaisia ongelmia liittouman sisällä saattoi tulla. Naton kannalta tärkeintä oli, että molemmat jäsenmaat pysyivät liittoumassa, sillä kumpikin oli arvokkaita Euroopan puolustuksessa. Turkasodat kuitenkin osoittivat, että Naton päätöksentekoa tulisi kehittää ja arvioida uudelleen. Islanti olisi voinut sekoittaa päätöksentekoa boikotoimalla liittouman kokouksia. Islannin ja Britannian diplomaattisten suhteiden katkaiseminen oli varoittava esimerkki, miten

liittouma voisi jakaantua kahtia. Naton kannalta pelastava tekijä oli, että muut Nato-maat pyrkivät yhtenäiseen linjaan. Islannin irtoaminen Natosta olisi tehnyt Pohjois-Atlantin tilanteesta epävakamman, ja se olisi heikentänyt puolustusliiton uskottavuutta. Natolla oli ollut ongelmia jo Ranskan ja Yhdysvaltain yhteistyössä, ja Islannin eroaminen liittoumasta olisi mahdollisesti vahvistanut liittouman alasajoa. Puolustusliitto kärsi turskasodissa lähinnä kansainvälisestä arvostelusta, jonka mukaan Natolla oli ongelmia hoitaa jäsenmaidensa välisiä suhteita. Siksi Naton kannalta olikin positiivista, että kalastuskiistat saatiin päätökseen Naton järjestämissä neuvotteluissa.

Tutkimuksessani Natoa tarkastellaan vuorovaikutuksessa Islannin ja Britannian kalastuskiistoihin. Voidaan todeta, mitkä seikat turskasodissa koskivat Natoa ja miten puolustusliitto pyrki vaikuttamaan turskasotien osapuoliin kiistan ratkaisemiseksi. Yhdysvaltain vaikutus korostui subjektina mielipidetasolla sen ulkopoliittisen merkittävyyden takia. Toiminnallisella tasolla Naton rooli henkilöityi liittouman pääsihteeri Joseph Lunsin, joka toimi välittäjänä molempien kiistojen aikana. Kuitenkaan tutkielmassani ei voida lähteiden asettamien rajoitusten takia esittää tarkkaa näkemystä, miten Islannin ja Britannian kalastuskiistoja käsiteltiin liittouman sisällä. Olisi mielenkiintoista tarkentaa, miten laajasti ja ketkä turskasotaa käsittelivät Natossa. Oliko puolustusliitolla mahdollisesti muita menettelytapoja suunnitelmassa kuin painostus kulissien takana? Naton mielipide muotoutui yhdenmukaiseksi ja painosti etenkin Britanniaa luopumaan kiistasta. Kuitenkin eriäviä näkemyksiä liittouman sisällä oli, sillä Islannin kalastusalueiden laajennuksia olivat vastustaneet muutkin Naton jäsenmaat kuin Britannia. Muun muassa Länsi-Saksa ja Norja suhtautuivat ensin kielteisesti Islannin kalastusalueiden laajennukseen, mutta luopuivat vastustuksesta ja toimivat kiistan välittämisessä. Tutkielmassani ei voida suoraan esittää sitä prosessia, joka liittouman sisällä käytiin tullessa yhteiseen näkemykseen, että oli viisainta myöntyä kalastusalueiden laajentamiseen. Jatkotutkimuksessa voitaisiinkin selvittää ketkä vaikuttivat turskasodissa Naton kannan muodostumiseen ja miten vastuukysymykset jakaantuivat liittoumassa jäsenmaiden välisissä ongelmissa. Tämän teeman ympärillä voidaan pohtia myös Yhdysvaltain merkitystä koko liittouman mielipiteen muodostumisessa, ja arvioida samalla valtioiden hierarkiaa konsensusperiaatteella toimivassa puolustusliitossa.

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

National Archives, Lontoo (NA)

Ministry of Defence: Chiefs of Staff Committee:

DEFE 5/194/2

Foreign Office, Western Department and Foreign and Commonwealth Office,
Western European Department:

FCO 33/1306
FCO 33/1702
FCO 33/1972
FCO 33/2342
FCO 33/2633
FCO 33/2837–2838

Records of the Prime Ministers Office:

PREM 15/955
PREM 15/1635–1637
PREM 15/ 2114
PREM 16/414
PREM 16/869–874
PREM 16/931

PAINETUT LÄHTEET

Evans, Alona E., “Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom v. Iceland). ICJ Reports, 1974, pp. 3.” *The American Journal of International Law*, Vol. 69, No.1. January 1975, 154–174. (JSTOR, JY).

Evans, Alona E., “Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland), Interim Protection I.C.J. Reports, 1972, p. 12”. *The American Journal of International Law*, Vol. 67, No. 1. January 1973, 145–152. (JSTOR, JY).

"International Court of Justice". *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 22, No. 4. October 1973, 767–772. (JSTOR, JY).

"International Fisheries". *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 23, No. 3. July 1974, 668–670. (JSTOR, JY).

"Law of the Sea". *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 25, No. 3. July 1976, 685–688. (JSTOR, JY).

Sparring, Åke, *Island Europa och Nato*. Utrikespolitiska Institutet, Internationella Studier Nr.2. Stockholm, 1972.

Stevenson, John R. & Bernard H. Oxman. "The Preparation for the Law of the Sea Conference". *The American Journal of International Law*, Vol. 68, No.1. January 1974, 1–32. (JSTOR, JY).

"United Nations General Assembly: Review of the International Court of Justice Resolution 3232 (xxix), November 22, 1974". *The American Journal of International Law*, Vol. 69, No.1. January 1975, 249–250. (JSTOR, JY).

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Bailey, Jennifer L. "Hot Fish and (Bargaining) Chips". *Journal of Peace Research Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 3. August 1996, 257-262. (JSTOR, JY).

Bishop Jr, William W., "The 1958 Geneva Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas". *Columbia Law Review*, Vol. 62, No. 7. November 1962, 1206-1229. (JSTOR, JY).

Brundtland, Arne Olav, "Old Nato". Teoksessa Vaahtoranta, Tapani & Riku Warjovaara (toim.), *NATO's Northern Dimension*. Helsinki; Edita Oy 1997.

Churchill, R. R. "The Fisheries Jurisdiction Cases: The Contribution of the International Court of Justice to the Debate on Coastal States' Fisheries Rights". *The International and Comparative Law Quarterly*, January 1975, 82-105. (JSTOR, JY).

Corgan, Michael T. *Iceland and Its Alliances. Security for a Small State*. New York: The Edwin Mellen Press, 2002.

Crockatt, Richard, "The Cold War Past and Present". Teoksessa Crockatt, Richard & Steve Smith (toim.), *The Cold War Past and Present*. London: Allen & Unwin, 1987.

Dockrill, Michael, "The Defence of the Realm: Britain in the Nuclear Age". Teoksessa Gourvish, Terry & Alan O'Day (toim.), *Britain Since 1945*. Basingstoke: Macmillan, 1991.

Ganz, David L., "The United Nations and Law of the Sea" *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 26, No. 1. January 1977, 1–53. (JSTOR, JY).

Gjelsten, Roald: *Britisk sjomakt og NATO: utviklingen av Royal Navy I et alliansperspektiv*. Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt, 1986.

Greenwood, Sean, *Britain and Cold War, 1945–1991*. New York: St. Martin's Press, 2000.

Guðmundsson, Guðmundur J., "The Cod War and the Cold War". *Scandinavian Journal of History*, vol. 31, NO. 2, June 2006, 97–118.

Hannesson, Rögnvaldur, *Fisheries Mismanagement: the case of North Atlantic Cod*. Oxford: Fishing News Books, 1996.

Heck, Charles B., "Collective Arrangements for Managing Ocean Fisheries". *International Organization*, Vol. 29, No. 3, International Responses to Technology. Summer, 1975, 711–743. (JSTOR, JY).

Henkin, Louis, "Current Legal Developments". *Political Science Quarterly*, November 1974, 46-67. (JSTOR, JY).

Ingebritsen, Christine, *Scandinavia in world politics*. Lanham (Md.): Rowman & Littlefield, 2006.

Ingimundarson, Valur “Post-Cold War Historiography in Iceland”. Teoksessa Olesen, Thorsten B.(toim.), *The Cold War – and the Nordic Countries. Historiography at a Crossroads*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2004.

Jessup, Philip C., “The Geneva Conference on the Law of the Sea; a Study in International Law-Making”. *The American Journal of International Law*, Vol. 52, No. 4. October 1958, 730-733. (JSTOR, JY).

Jóhannesson, Guðni Thorlacius, *Sympathy and Self-Interest: Norway and Anglo-Icelandic Cod wars*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2005.

Johnson, Barbara & Frank Langdon, “Two Hundred Mile Zones: The Politics of North Pacific Fisheries”. *Pacific Affairs*, Vol. 49, No. 1. Spring, 1976, 5-27. (JSTOR, JY).

Jónsson, Hannes, *Friends in Conflict: the Anglo-Icelandic Cod Wars and the Law of the Sea*. London: Hurst, 1982.

Karlsdóttir, Hrefna, “Fishing Rights in the Postwar Period: The Case of North Sea Herring”. Teoksessa Boyce, Gordon & Richard Gorski (toim.), *Resources and Infrastructures in the Maritime Economy, 1500–2000*. Research in Maritime History NO 22. Newfoundland: St. John’s, 2002, 103–118.

Karlsson, Gunnar, *Iceland’s 1100 Years. History of a Marginal Society*. London: Hurst & Company, 2000.

Katz, Stephen R., “Issues Arising in the Icelandic Fisheries Case”. *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 22, No. 1. January 1973, 83-108. (JSTOR, JY).

Kulha, Tuomas, *Ollaanko kavereita?* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2006. Pro-gradu.

Loftsson, Elfar, *Island i Nato - Partierna och försvarsvårgan*. Göteborg, 1981.

Marwick, Arthur, *British Society Since 1945*. London: Penguin Books, 2003.

Matikainen, Satu, "Osittain Euroopassa, puolittain Atlantilla. Britannian ulkopoliittikka 1900-luvulla." Teoksessa Ihalainen, Pasi (toim.), *Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 2002.

Mitchell, Bruce, "Politics, Fish, and International Resource Management: The British-Icelandic Cod War". *Geographical Review*, Vol. 66, No. 2. April, 1976, 127-138. (JSTOR, JY).

Monrad, Kirsten, *Kysten at overleve. De nordiske landes fiskeri set I historisk perspektiv*. København: Nord, 1997.

Morgan, Kenneth O., *Britain Since 1945. People's Peace*. New York: Oxford University Press, 1990.

Mylly, Juhani, *Metodi ja suunta. Näkökulmia poliittisen historian metodiin, kehitykseen ja ongelmiin*. Turku: Turun yliopisto, 1989.

Nelson, L.D.M., "The Emerging New Law of the Sea". *The Modern Law Review*. Vol. 42, No.1. January, 1979, 42-65. (JSOTR, JY).

Oda, Shigeru, "Fisheries under the United Nations Convention on the Law of the Sea". *The American Journal of International Law*, Vol. 77, No. 4. October 1983, 739-755.

Pálsson, Thorssteinn, *Islannin ulko- ja turvallisuuspolitiikka*. Helsinki: Paasikivi-seura, 1988.

Phillips, J. C., "The Exclusive Economic Zone as a Concept in International Law." *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 26, No. 3. July 1977, 585-618. (JSTOR, JY).

Rothwell, Victor, "Britain and the First Cold War". Teoksessa Crockatt, Richard & Steve Smith, *The Cold War Past and Present*. London: Allen & Unwin, 1987.

Scheingold, Stuart A., "The North Atlantic Area as a Policy Arena". *International Studies Quarterly*, Vol. 15, No. 1. November 1971, 32-65. (JSTOR, JY).

Selvitys Suomen valtameripolitiikasta. Helsinki: ulkoministeriö, 1999.

Talikka, Timo, *Englannin ja Islannin välinen kalastuskiista*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1976. Pro-gradu.

Thór. Jón Th., *British Trawlers and Iceland 1919-1976*. Esbjerg: Fiskeri- og Søfartsmuseet, 1995.

White, Nigel D., *The United Nations System. Toward International Justice*. London: Lynne Rienner Publishers, 2002.

Wilson, Duncan, "Anglo-Soviet Relations: The Effect of Ideas on Reality". *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 50, No. 2. April 1974, 251-267. (JSTOR, JY).

Wrigley, Chris, "Trade Unions, the Government and the Economy". Teoksessa Gourvish Terry & Alan O'Day (toim.) *Britain Since 1945*. Basingstoke: Macmillan, 1991.

Young, John W., *Col War Europe 1945–89. A Political History*. London: Edward Arnold, 1991.

Younger, Kenneth, "Britain in Europe: The Impact on Foreign Policy". *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 48, No. 4. October 1972, 579-592. (JSTOR, JY).

III MUUT LÄHTEET

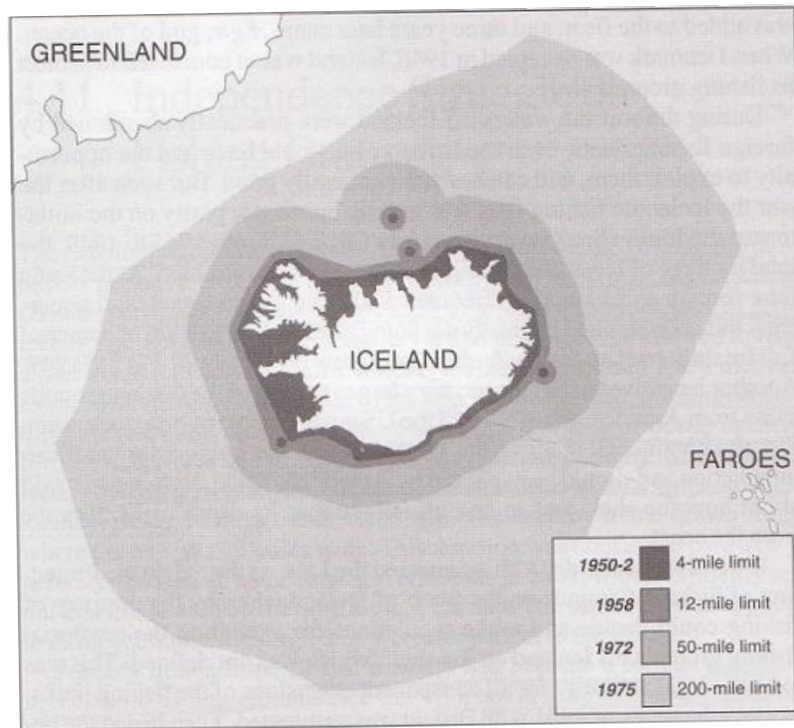
The American Society of International Law. www.asil.org. 3.4.2008.

North Atlantic Treaty Organization. <http://www.nato.int/>. 3.4.2008.

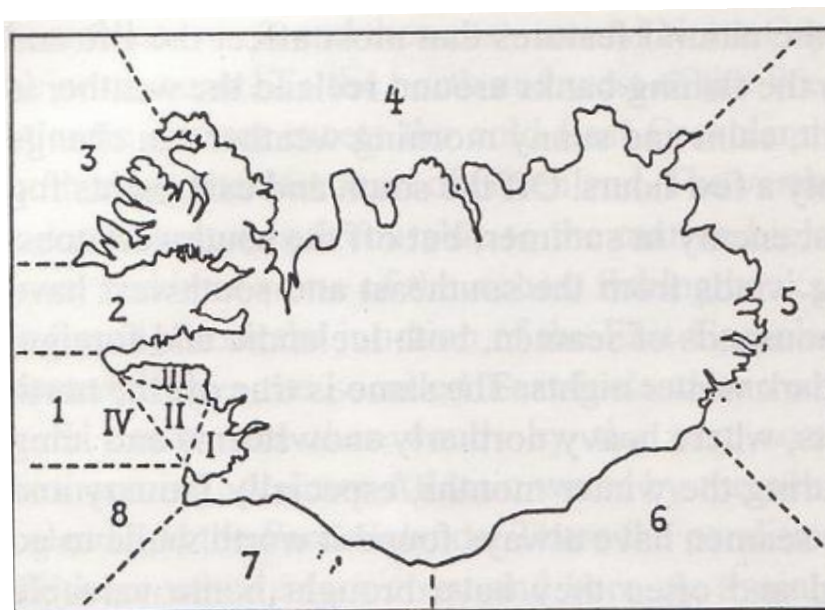
Oxford Journals. *International & Comparative Law Quarterly*. iclj.oxfordjournals.org. 3.4.2008.

LIITTEET

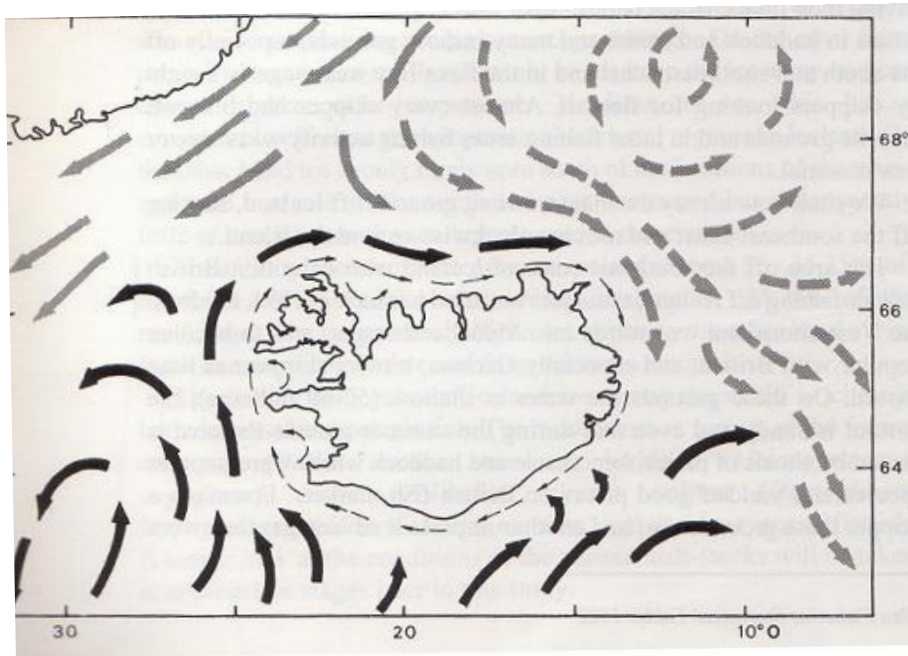
Liite 1 Islannin kalastusalueajennukset. (Karlsson 2000, s. 344.)

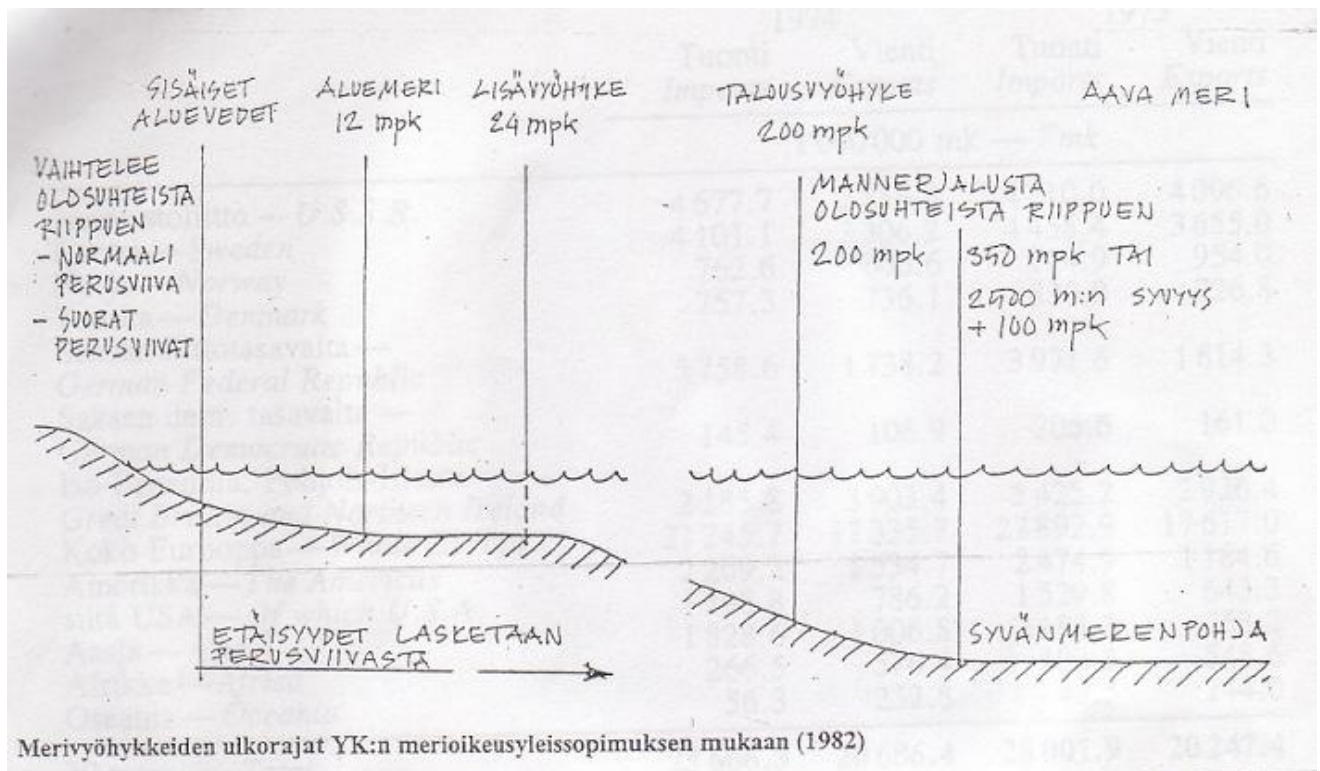
Liite 2 Tärkeimmät troolausalueet Islannin ympärillä. (Thór 1995, s. 38.)

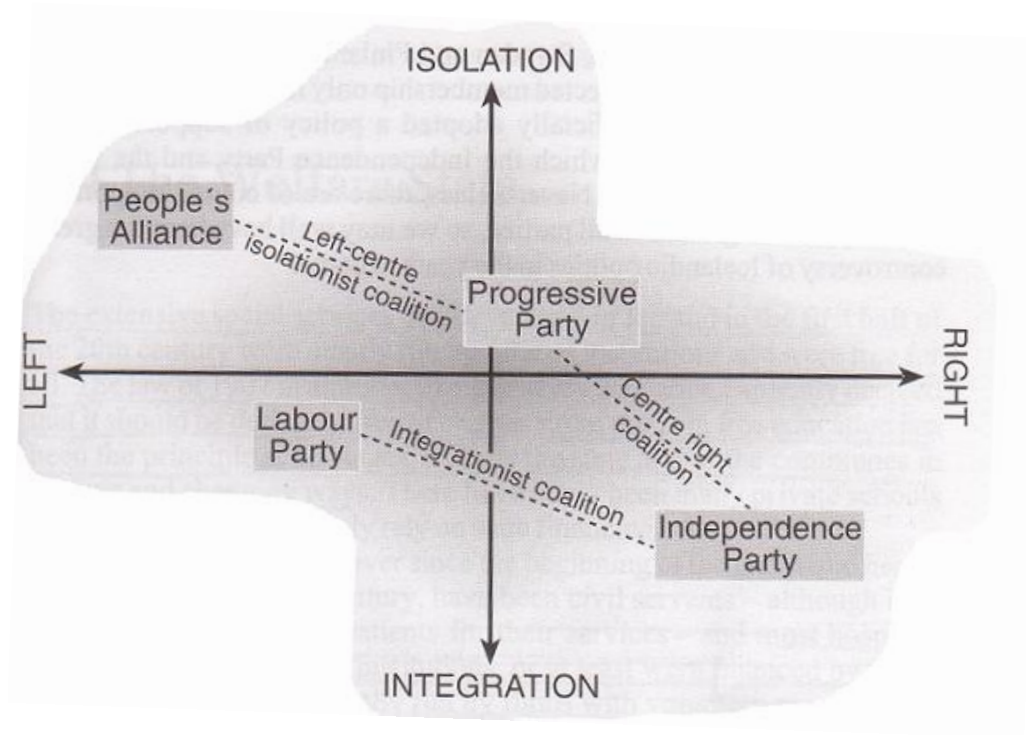
Liite 3 Merivirtaukset Islannin ympärillä. (Thór 1995, s. 38.)

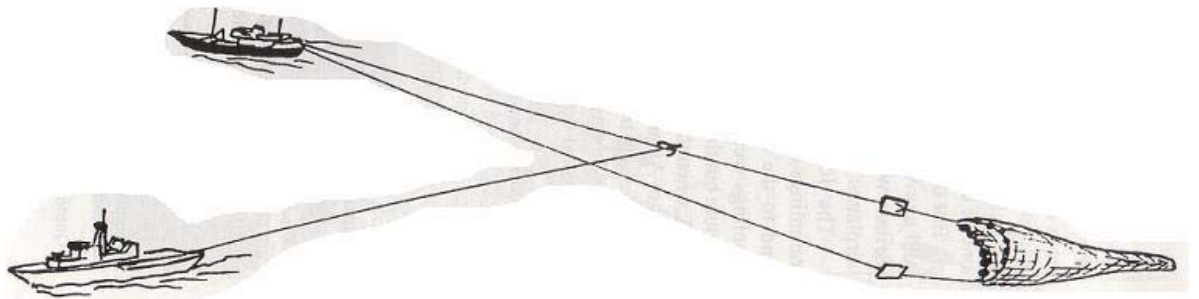
Liite 4 Merivyyöhykkeiden ulkorajat YK:n merioikeusyleissopimuksen mukaan. (Selvitys Suomen valtameripolitiikasta 1999, s.14.)

Liite 5 Kaksiulotteinen malli Islannin poliittisten puolueiden spektristä. (Karlsson 2000, s. 329.)

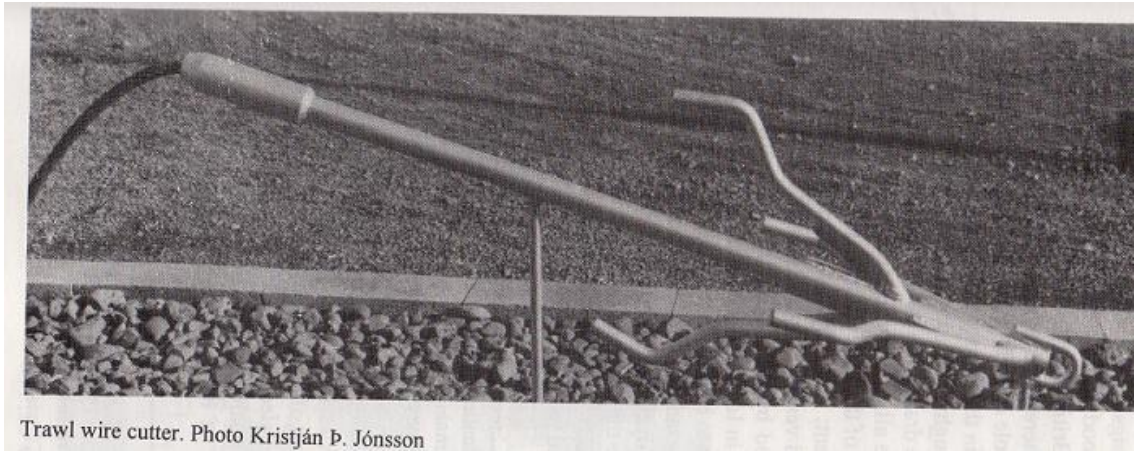

Liite 6 Islannin rannikkovartioston alus katkaisee brittitroolin vaijerit. (Thór 1995, s. 206.)

Liite 7 Vaijerileikkuri. (Thór 1995, s. 207.)

Liite 8 Britannian fregatti runntaa rannikkovartioston aluksen. (Thór 1995, s. 223.)

